

DREPTATE

108088

A. VLAHUȚĂ

133880

DREPTATE

BUCUREȘTI
EDITURA INSTITUTULUI DE
ARTE GRAFICE „FLACĂRA”
STR. CÂMPINEANU No. 40 . . .

1914

I-108088
Cota
Inv. nr. 806606

Re 145 / 11

B.C.U. Bucuresti

C806606

B 133880

DREPTATE

(O revizie generală prin hârtiile vechi. În vraful de scrisori și manuscrise de pe la cunoscuți și necunoscuți — un caet soios, pe-a cărui scoarță vânăta e scris cu litere mari de tipar: DREPTATE. Și dedesupt, cu litere mici, „*Spovedania mea*“. Nici un nume. — Dela cine o fi ? De când ?... Pe filele 'ngălbenite de vreme și pătate de grăsime, în rânduri drepte, o slovă mărunță, îndesată, destul de citeață. Din când în când, apăsarea nervoasă a creionului, cuvintele prescurtate, frazele rupte ca de izbucnirea unui strigăt, arată mai bine decât înțelesul vorbelor, starea sufletească a celui ce și-a pus aici o frântură din viața lui. Transcriu, aproape fără nici o schimbare. Poate că autorul trăiește. Poate că s'a făcut om detreabă — și, în cazul acesta... o, cazul acesta m'a făcut să mă gândesc mult, înainte de a da manuscrisul la tipar).

Luni, 10 Noembrie... Am intrat iar în infirmerie; mi se pare că de data asta se'nchee calea-n codru. Azi dimineață doctorul m'a privit lung, par'c'ar fi vrut să-mi spue ceva. Intins pe spate, mă uitam la el, și-mi era somn... Mă țineam să nu închid ochii, ca să n'adorm. Și ciudat, cum a plecat doctorul, mi-a pie-

rit somnul. De ce s'o fi uitat așa la mine? — Am slăbit rău. Grozav am slăbit. De câte ori îmi scot oglingioara de sub pernă și mi-o ridic în dreptul feței, mă întreb dacă sunt în adevăr ai mei ochii aceștia sticloși, holbați, speriați ca de vederea unui spectru.

Minune de necrezut, — minune dumnezeiască! De când mă gândesc la moarte, simt că se deșteaptă în mine o ființă nouă. Incep să văd altfel lumea. Incep să înțeleg o mulțime de lucruri la cari nu m'am oprit cu mintea niciodată. Și când mă uit acum în urmă, și văd ce viață netrebnică și ticăloasă am trăit, și cuget la viața pe care aş fi putut s'o am, mi se pare c'a trebuit să fie la mijloc o mână nelegiuită care a schimbat sorții ursitei mele, că o vrajă ascunsă m'a ținut orbit sub puterea ei și m'a împins la rău, mereu la rău, pentru ca tocmai acum să-mi deslege ochii și să-mi spue: Vezi ce frumoasă-i lumea? De ce n'ai fost bun, cinstit, ca să te poți bucura și tu de frumusețile ei? Acum, degeaba, nu se mai poate face nimic!

Mi-aduc aminte de zilele copilăriei. Zilele de răsfăț ale copilăriei mele. Că nu mai știau bieții părinți ce să-mi mai facă și cum să mă mai poarte. Eram singurul

lor copil. Tata îmi cumpărase un căluț dela circ. Mă duceam la școală călare, îmbrăcat ca o păpușă, în haine de catifea, cu părul lung lăsat în bucle pe spate și pe umeri. În urma mea, soldatul îmi purta ghiozdanul cu cărți. Cine mai era ca mine? Imi intrase 'n cap că eu sunt un fel de Făt-Frumos din basme. Dela școală mă întorceam iar călare. Băeții mergeau grămadă împrejurul meu. Vorbiam încet, mi-admirau calul, șeaua, hainele, părul, — eu mă făceam că nu-i bag în seamă. Ce mici îmi păreau toți pe lângă mine, și ce bucurie feroce simțiam când ardeam pe câte unul, așa ca din greșeală, cu cravașa peste obraz, Eram rău, cu liniște rău; iar la mânie, clocotiau în mine gânduri ucigașe. Mi-aduc aminte, eram în clasa a treia primară; era vară, pe-aproape de examen; aveam un meditator acasă, un băiat sărac, mai mare decât mine cu vre-o patru ani. Intr'o zi, pe când mă dojenia că fac prea multe nebunii și nu învăț nimic, am înșfăcat furios călimara și i-am asvârlit-o 'n cap. S'a plâns, firește. Tata l-a certat tot pe el, că nu știe cum să mă ia. Mama însă m'a ținut de rău. Eu m'am bocit, ea m'a alintat, -- ș'a trecut asta. Peste câteva minute ceasornicul mamei

era îngropat la rădăcina părului din fundul grădinii, iar eu mă jucam cu smeul... Dădusem foc la fitil, așteptam explozia. Nu trecu mult, ș'aud gura mamei.

— Aurel maică, n'ai văzut tu ceasornicul meu?

— E pe masă la mine, îi răspund, fără să-mi întorc capul...

Mă 'ntreb și azi: Cum poate să fie un copil atât de crud, atât de rafinat în cruzimea lui, și atât de mizerabil?

Il văd pe bietul băiat, stând în picioare, galben ca ceara, cu ochii rătați, neștiind ce să spue, și tata, furios, trăgându-i palme peste obraz și strigând tare cum nu-l auzisem niciodată: Ceasornicul, tâlharule, să scoți ceasornicul, că te omor!

Ș'am stat, am stat de față la toată scena aceea grozavă, pe care eu o pregătisem, am stat fără să am o clipă de milă sau de remușcare.

L-am văzut pe băiat căzând în genunchi, tremurând ca varga, — împreunându-și mâinile, ridicându-și rugător fața lui sfântă, plină de lacrimi și de sânge, și strigând, printre suspine:

— De geaba mă bateți, domnule maior, nu l-am furat eu... Vă jur pe maica,

pe tot ce am mai scump, vă jur că nu știu nimic.

Iar tata îl izbia vrăjmaș cu palma peste gură, peste ochi...

— Minți, tălharule, minți. Unde l-ai ascuns? Spune, spune că te omor!

Intr'un târziu, mamei i s'a făcut milă, ori s'a speriat, nu știu, că s'a rugat de tata să-l ierte. Băiatul leșinase. L-a luat soldatul în brațe și l-a scos afară.

Nu l-am mai văzut de-atunci.

La un an după asta, m'a dus tata în București. În ziua plecării am avut grija să desgrop ceasornicul și să-l ascund în pungulița pe care mi-o dăduse mama cu doi napoleoni, ca să am de cheltuială. În pension, cum am ajuns, am învățat să fumez, să beau și să joc cărți. După vre-o lună, isprăvind eu banii, m'am hotărât să vând ceasul. L-am dat, pe-ascuns, unui extern — un băiat de ovreiu, foarte deștept, care mi-a adus a doua zi opt patace și cinci piese de câte 2 lei. Nu-mi credeam ochilor, când am văzut atâtea parale. Mai târziu am aflat că ceasul acela, așa de mic, îl costase pe tata o mie de lei.

Seara am fost la teatru, la „Fata Aerului“. Pe urmă am jucat cărți în dormitor cu pedagogul, până despre ziuă,

când am rămas afif. Peste două zile am primit dela mama zece lei.

I-am pierdut și pe aceștia. Am scris tatei. Mi-a trimes și el, și iar i-am dat gata. Ș'a mers așa patru ani.

Cum am trecut cele patru clase gimnaziale — eu singur nu știu. În clasa a cincea m'a pus în alt pension, de unde am fugit după două luni. Pela Crăciun l-a mutat pe tata în București, și nu m'a mai dat în pension. Am învățat c'un profesor în casă și, târîș-grăpiș, am isprăvit liceul. Părinții mei aveau planuri mari. Ei mă vedeau avocat, deputat, ministru. Eu m'aș fi mulțumit deocamdată să-mi pot plăti micile datorii... ca să pot face altele mai mari.

Eram de nouăsprezece ani, și credeam că cea mai mare fericire pe lume e să fii bogat. Munca mi se părea o pedeapsă, o degradare. Auzisem de-atâtea ori pe mama zicând: „Să strângem pentru Aurel, să aibă, când o fi mare, că destul am muncit noi și ne-am canonit“... Sărmanii părinți, cum mă mai corcoliau și mă alintau, și ce monstru pregăteau în mine, cu dragostea lor! Când eram mic, tata făcea haz de toate obrăznicile mele. Ce bucurie pe el când m'a auzit întâi suindu și spuind măscări; iar când am

spart c'o sburătură capul unui copilaș al tinichigiului din ulița mare, în loc să-mi rupă urechile, mi-a cumpărat o trâmbiță ș'o sabie, ca premiu pentru „vi-tejia“ mea, de care, multă vreme după aceea în fiecare zi aproape, se vorbea la masă, cu fel de fel de adaosuri și de înflorituri, ce nu se mai sfârșiau. — Mama îmi făcea părul buclat, mă gătia în haine de catifea înzorzonate cu dantele, mă parfuma și mă ducea în lume să mă arate, ca pe-o minune de frumusețe. Nu spun toate astea ca să-mi ușurez păcatele mele, aruncând vina pe părinți. Știu că sămânța răului încolțește așa de puternic în unele firi, încât până și mijloacele ce s'ar încerca pentru a o stârpi se întorc adesea în folosul ei, și în loc s'o împiedice, o ajută să se desvolte.

În ce mă privește pe mine, eu am credința că în orice împrejurări aș fi fost pus, și orice creștere mi s'ar fi dat, tot așa de ticălos aș fi eșit; căci de când mă țin minte, cel dintâi sentiment pe care l-am cunoscut în mine a fost *răutatea*.

Nu pofta oarbă de distrugere, pe care orice copil o are — moștenire dela sălbatecul care vedea un dușman ascuns în tot ce-i sta 'n cale, — nu curiozitatea

de a strica o jucărie pentru a vedea ce-i în ea, sau dorința de a-mi arăta puterea mea asupra lucrurilor cari mă înconjura; nu, ci pofta de a face durere, voluptatea cruzimii — plăcerea de a tortura — asta era în mine, asta simțiam foarte deslușit, când stricam un lucru, când chinuiam un animal, când băteam un copil sau o slugă, ori când mă răstiam la mama, să-i scot ochii cu furculița — plăcerea asta o simțiam.

Numai pentru ca să fac în necaz băeților, duceam la școală prăjituri și bomboane, pe cari, când nu le mai puteam mânca, le aruncam pe jos și le striviam cu piciorul, rânjind batjocoritor la sărăcuții ce se milogiau cu mâna 'ntinsă.

Cu cei mari nu mă prea amestecam, dar vai de cei mici, și slabi, și fricoși! Câte palme n'au mâncat dela mine, și câte călimări n'am vărsat pe caietele și pe hainele lor, numai ca să-i văd plângând, să mă bucur de nenorocirea lor, și să le dau cu sic! Și tata făcea un haz nespus, când îi povestiam isprăvile mele dela școală. Zicea că-i semăn lui și că *se cunoaște sângele de militar*. . . .

Așa mă deprinsesem, ca toată lumea să se uite cu admirație la mine, și numai de mine să se ocupe, încât dacă

intram bunăoară cu mama într'o casă și vedeam că nu mă bagă nimeni în seamă, numai decât mă făceam bolnav, și trebuia să plecăm acasă. Nu puteam suferi ca părinții mei să aibă altă grijă, ori să vorbească de altceva decât de mine. La masă dacă nu se uitau la mine, dacă nu se minunau de mine cât mănânc sau cum mănânc, — odată puneam furculița pe farfurie și nu mai mâncam nimic. Ș'atunci, să-i fi văzut cum mă mai întrebau toți ce mă doare, și cum se uitau cu grijă la mine și mă pipăiau să vadă dacă n'am căldură. M'amestecam în vorba oamenilor mari, ș'odată a vrut un colonel să mă dojenească, — da tata de colo, cu tremur în glas, par'că-l aud: „E unicul copil, domnule colonel...”

— Asta nu-i un cuvânt să fie rău crescut“.

Nu știu ce-a fost, nu știu ce s'a mai vorbit. C'am plecat ca din pușcă, nebun de furie. Să fi avut o putere, l-aș fi făcut bucăți în clipa aceea. N'am putut decât să-i taiu patru nasturi dela mantaua cam ponosită, pe care și-o lăsase în cuierul din sală.

Părinți slabi. Părinți orbiți în toată puterea cuvântului. Mama iubia în mine frumusețea mea — tata firea mea apri-

gă, răutatea, care pentru el nu era decât vitejie în mugur. Vai, în ce flori urâte avea să se deschidă vitejia asta, și ce roade otrăvite avea să dea!

Vineri, 5 Decembrie... După ce-am trecut examenul de clasa a șasea, m'am dus, de vară, la Bisericiani, la un frate al mamei, care era directorul închisorii de-acolo.

Munți și codri de jur împrejur, castelul părea de prin basme, în vale curgea Bistrița. Dar pe mine atunci nu mă atrăgea nimic din toate astea... Ziua stăteam de vorbă cu hoții — ei au totdeauna lucruri frumoase de povestit, — noaptea jucam cărți cu grefierul, cu sergentul de gardă și cu notarul din sat.

Unchiul Scarlat era un om ursuz, fanfaron și cam tâmpit. Se plimba toată ziua prin casă, își trăgea favoritele, și mereu își dregea glasul, par'c'ar fi vrut să spue ceva, dar nu spunea nimic și nu se pricepea la nimic. Grija casei o purta mama lui, o bătrânică scundă cu fața mică, mică și boțită, care părea că plânge mereu. Dar era bună, săraca. De câte ori îi ceream parale, se ducea la besectea, pe care o ținea sub pat, în dreptul căpătâiului, moșcondia ea acolo ce moșcondia, și regulat venia cu o

patacă de cinci, pe care mi-o dădea în taină, cu aceeaș tremurare de mână și cu aceeaș privire șireată și fericită ce părea a-mi spune: „Lasă că-ți dau eu când ți-o trebui, că mai are maica“. Și'n adevăr, mi-a dat. Cu măsura asta, i-oiu fi ciupit bătrânei vre-o trei sute de leușori cât am stat acolo. Dar sergentul Mirăuță avea, al dracului, un noroc la cărți cum n'am mai pomenit de când sunt. Ne luasem de gânduri. Intr'o zi grefierul, care era un pehlivan și jumătate, dar care rămăsese și el lefter ca și mine, mă trage de-o parte și-mi spune:

— Ascultă, dacă poți face rost de-un sutar, am o afacere minunată, o afacere din care putem pune mâna pe trei miișoare.

— Cum asta?

— Uite cum. Ion Mierlă are niște bani ascunși, partea lui dintr'o tâlhărie; îmi tot spunea el de astă iarnă, da știi, așa, îngăimat, să vadă ce-oiu zice eu. Eri l-am chemat în canțelerie și am vorbit cu el deslușit.

Mi-a spus tot. Banii sunt în aur, într'o pungă de piele, îngropați în cimitirul o-vreesc din Iași, într'un loc... da să nu cumva să-ți scape vre-o vorbă. Uite mi-a făcut și planul pe hârtie, ca să nu ne în-

curcăm. Asta-i cimitirul. Sărim pe din vale, că-i zidul mai jos pe acolo, și ci-că sunt niște grămezi mari de gunoiu chiar lângă zid. După ce sărim în cimitir, o luăm la stânga pe lângă zid până în colțul ăsta, de aci urcăm drept în sus, optzeci mult o sută de pași, până dăm de-o piatră mare de mormânt — o vezi însemnată aici — e cea mai mare piatră de pe latura asta; dela capătul ei facem drept în spre zid, cum arată săgeata, și aci, unde a făcut el crucea asta, e un bolovan, chiar lângă zid, lipit de zid — dăm bolovanul la o parte, scurmăm c'un cuțit, cu ceva, ca de vre-o două palme, în pământ și... găsim punga: ce-o fi în ea — Mierlă se jură că sunt peste trei mii de lei — împărțim pe din două... Ce zici?

— Ce să zic? Dac'o fi adevărat, e o treabă de minune.

— Dar stăi, că e un clenciu la mijloc. Pentru banii ăștia, noi trebuie să-l scă-păm.

— Cum să-l scăpăm?

— Să-l ajutăm să fugă.

— Bucuros, numai să fie vre-un chip.

— Este. Și uite cum: să-l luați d-voastră la bucătărie. Acolo fereastră n'are gratii și dă spre pădure. Ii faci rost de

un rând de haine, și potrivești lucrurile așa, ca să rămâe el singur, un sfert, mult o jumătate de ceas. Incolo-i treaba lui.

— Bine, zic eu, noi să găsim banii. Celelalte mă privesc pe mine.

Asta era într-o Mercuri. Vineri eram la Iași. Pe la toacă ne-am dus pe jos la Copou, de acolo am luat-o pe după căzărmi devala ș'am eșit la cimitirul o-vreesc. Am mers puțin înainte pe strada acea dosnică, tăcută, pustie, uitându-ne la zidurile înalte, la porțile închise, la casa păzitorului, la toată cetatea aceea a morții, în care, peste câteva ceasuri, a-veam să intrăm noaptea, ca niște aventurieri din romane... să stăm de vorbă cu strigoii. Apoi ne-am întors îndărăt, și dela colț ne-am scoborît prin bălării pe lângă zid, am ajuns în dosul cimitirului unde erau grămezile de gunoiu, ș'am vă-zut că pe acolo era foarte ușor de sărit. Soarele se lăsa spre sfințit. Zgomotul orașului se auzia tot mai potolit, ca un huriut de tren care se depărtează. Și eu mă uitam mereu la ceas. Aveam acelaș amestec de bucurie și de neliniște, pe care l'am simțit în copilărie când am fost întâi la teatru. Acum știam drumul, cunoșteam locul. Ne-am întors la otel, am mâncat, am băut bine. Când am eșit în

stradă, felinarele erau aprinse și lume multă forfotia în toate părțile. O amețeală plăcută par'că mă sălta dela pământ. Mă simțiam ușor, svelt, așa ca'n vis, când visezi că sbori.

Numai când am ajuns în dosul cimitirului, am băgat de seamă ce lună frumoasă era pe cer. Lumină ca ziua. Nu-mi era frică. Adică puțin fior așa, îmi cam dedeau singurătatea și liniștea aceea, în care par'că tot m'așteptam să se 'ntâmple ceva, s'aud deodată un strigăt, un pocnet de pușcă, un lătrat de câine. Știam bine că nu e nimeni să ne audă, cu toate astea vorbiam încet, umblam tiptil, din când în când ne opriam în loc și ascultam. Era o tăcere și o încremenire în tot cuprinsul acela, că te credeai pe-o altă lume. Zic: ce-ar fi, mă Costică, să iasă un jupân din groapă și să ne întrebe ce cătăm pe-aici?

— Aș, dă-l dracului, că nu mai ese el de-acolo cât îi papura.

Sărim noi zidul, și dela colț o luăm drept la deal, numărând pașii până la piatra cea mare însemnată 'n plan. Dăm la o parte bolovanul de lângă zid, — aveau fiecare câte-un cuțit — și începem să scormonim pământul. Numai cine-a săpat vreodată, într'ascuns și în puterea

noptii, la o comoară, poate să-și facă o idee de neliniștea, de zorul și tremurul nostru din clipele acelea. Prin multe-am trecut în viața mea, și fapte urâte am făcut, și frici mari am tras, dar o bătae de inimă ca atunci nu-mi aduc aminte să fi mai avut vreodată. Și cum scur-mam noi așa, și dam țărna afară, odată aud pe Costică strigând înfundat: „Am găsit-o!“ Și vesel ridică punga 'n bă-taia lunei: un dulce sunet de aur ne farmecă auzul. N'a mai fost mers, ci sbor a fost întoarcerea noastră până la otel, și par'că nu mai călcam pe pământ, și numai când ne-am văzut acolo, închiși în odaia noastră și siguri că nu ne-aude nimeni, am dat lumânarea aproape, și încetișor am răsturnat punga pe cearșaful alb al patului ș'am început să numărăm: erau lire turcești, napoleoni și galbeni, și jumătăți de napoleon, și trei hârtii de câte-o sută, — ne-a venit de fiecare câte o mie patru sute de lei.

— Vezi, al dracului, zicea că-s peste trei mii...

Da eu mă uit lung la el:

— Ori nu ești mulțumit?

— Ba da, zice, însă știi... când te-a-ștepți la mai mult...

A doua zi ne-am întors. Pe drum ne-am

mai gândit, ne-am mai sfătuit, și cum am ajuns, până'n seară am și pus la cale fuga lui Mierlă; dar pe de altă parte am ales dintre soldați pe cel mai bun trăgaci și i-am spus să stea la pândă în ghereta din spre pădure; da să păzească bine, că se urzește o evadare. Eu m'așezasem pe-un dâmb, în dosul gheretei. Imi bătea inima ca la vânătoare. L-am văzut pe Mierlă când a sărit de pe fereastră jos. Par'că era o fiară scăpată din menajerie. O clipă și-a făcut ochii roată, apoi odat' a rupt-o de fugă spre codru; dar n'a apucat a face zece pași, c'am și auzit pușca bufnind, și în aceeaș secundă l-am văzut poticnindu-se și căzând în genunchi; a dat să se ridice, al doilea glonț, și iar a îngenunchiat, a scos un gemăt adânc, un horcăit, și s'a lăsat încet pe partea stângă, ș'acolo a rămas — ai fi zis un om ostenit care s'a culcat să doarmă.

Când ne-am apropiat, nu mai mișca. În obrazul drept, lângă ureche, avea ca o înțepătură de cuțit, — din gură-i atârna un clăbuc de sânge pe care sta prinsă o bășicuță de spumă, ca și cum în ea ar fi rămas închisă suflarea lui din urmă. Mă uitam la el, și-mi ziceam în gând: Iată ce-i viața! Par'că nu-mi venia să cred

că în așa scurtă vreme s'a petrecut o faptă așa de grozavă... Săracu' Mierlă! De câte ori nu l-am văzut în amintirile mele, așa culcat, cu fața de ceară, cu ochii holbați, cu urechia stângă lipită de pământ, par'c'asculta ceva, o șoaptă, o chemare, ce-i venia de acolo, din adânc.

Și ce s'a ales din toată ticăloșia asta? Peste două luni, eu, la București, nu mai aveam nici un ban și plănuiam o nouă lovitură. Unchiu-meu, dat afară din slujbă, venise cu bunica să stea pe capul nostru; iar director la Bisericiani era numit tocmai acela, care, pe o bună dreptate, ar fi trebuit să ia în închisoare locul lui Mierlă — locul tâlharului căruia noi, cinstiții, într'un chip atât de mișelesc îi furasem și banii și viața.

Marți, 10 Noembrie... Un an în capăt de când n'am mai scris... Trec repede peste întâmplări pe cari nici azi nu mi le pot lămuri. Multe bănuiesc. Dar știu eu? Mi-e sufletul destul de încărcat de păcate, de propriile mele păcate. Singurul lucru de care sunt bine încredințat, e că la noi în casă era o atmosferă de minciună și necinste, în care ne deprinsesem cu toții să trăim, „ca 'n elementul nostru“ cum se zice. N'am aflat niciodată ce rost avea un samsar,

David, care mereu venia pela noi, — la fiecare două-trei săptămâni apărea cu aerul lui misterios, își lăsa bățul și pălăria în sală, o pălărie veche care 'ncepuse a semăna cu el, și se închidea cu tata în odaie, unde stăteau amândoi, uneori câte două ceasuri, în conferință. După ce pleca samsarul, tata era foarte vesel câteva zile, și casa îndestulată cu de toate. Asta a ținut vre-o trei ani, pân' a venit într-o zi un colonel, și nu știu ce-a spus, că tata pe loc s'a făcut galben ca ceara și a început să tremure. Colonelul s'arăta un om aspru la suflet, se uita încruntat la noi... par'c'ar fi vrut să ne mănânce pe toți; a cotrobăit prin dulapuri, prin sertare, a luat o mulțime de hârtii și a umblat mereu pe la București—în vremea asta era tăcere în toată casa, o tăcere posomorâtă, încărcată de griji... Ce-o fi fost la mijloc și ce s'o fi mai întâmplat după aceea nu știu, că n'am mai văzut pe tata vre-o două luni. Și când a venit, era îmbrăcat civil, și slab și îmbătrânit, ca după o boală grea. Mama nu-mi mai făcea bucle și toată ziua plângea. Pe atunci eu mă jucam cu zmeul și nu prea băgam de seamă la cele ce se petreceau în jurul meu. Acum de-abia,

aducându-mi aminte de unele întâmplări ce ca prin vis mi se arată, caut să mi le deslușesc și să pun legătură între ele.

Mă chemă Doctorul în cancelarie și-mi spuse lucruri cari cât p'aci erau să mă facă să plâng de 'nduioșare. Eu — și lacrimi!... Citise ce-am scris, și rugase pe director să mă pue pe lista grațierilor. Zicea că e sigur c'am să mă fac om de treabă, c'am să uit prin câte-am trecut, ș'am s'aduc și eu pe lume părticica mea de bine. Când am plecat, nu mai călcam pe pământ. Cum te 'nviorează, cum te 'nalță și te umple de încredere, simpla atingere c'un suflet mare!

Intorcându-mă, îmi recitesc pagina din urmă. Ce canalie sunt! A, Doctore, Doctore, tare mi-e teamă că te 'nșeli!... Inima ta bună, dragostea ta de oameni te împiedică de a vedea cât de ticălos e vechiul tău client...

Bieții părinți! Ce-au făcut ei pentru mine, și cum i-am răsplătit! I-au vârit în mormânt faptele mele, rușinea și durerea păcătoșiei mele — și nici acolo nu-i las acum să se odihnească. Cât m'au iubit, sărmanii, și cât s'au trudit pentru mine... Și cât au suferit de pe urma isprăvilor mele! *Canalie! Canalie!* Cuvân-

tul acesta ar trebui să mi-l strig în fiecare dimineată. „Nu te văd eu că umbli s'arunci toată vina pe părinți? Mișel ce ești!“ Așa ar trebui să-mi spue cugetul meu, dac'ar fi mai rămas ceva nestricat în mine. Chiar în momentul acesta, când mă judec, simt că vorbele mele nu sunt destul de curate. În însăși această căință de-o clipă, simt cum sufletul meu se cată 'n oglindă și vrea să se facă frumos. — Dar spus-am eu aici măcar a zecea parte din ticăloșiile mele?

...Ei! par'că ceilalți oameni n'or fi tot așa pe dinăuntru!

Ciudat cum nu pot eu niciodată urma un gând pân' la capăt, nu sunt în stare să iau o hotărâre, pe care s'o țin. Am vrut odată să mă sinucid. Mi-am cumpărat revolver, l-am încărcat și, peste-un ceas, l-am vândut unui căprar, cu prețul pe jumătate... Gânduri, sentimente, voință, toată firea mea se schimbă dela o clipă la alta. Toată țesătură puterilor mele sufletești par'c'ar fi putredă, așa se distramă.

Ci lasă vorbele, și vino la fapte. (De câte ori am auzit eu asta, în daraverile mele cu judecătorii!...)

Să vă spun, domnule doctor, — că de azi înainte pentru d-voastră mă spove-

desc aci — să vă spun cum am ajuns eu în cele din urmă să pierd orice rușine și să privesc necinstea și închisoarea ca ceva al firii și al soartei mele.

Eram de nouăsprezece ani, și tata credea că urmez la Drept, da eu jucam toată ziua cărți într'un fel de tripou foarte secret, pe care-l ținea în dosul „Pasajului“ unu Adolf, în tovărășie cu băiatul bogătașului Grumăzescu. Acolo-mi făceam vacul. De multe ori o zbughiam și seara după masă — ziceam că învăț c'un prieten. Și bieții părinți mă căinau că prea muncesc mult... Eram într'o societate de haimanale. Ticăloși toți, — unu și unu. (...Te văd, te văd!). Acolo în Pasaj, pe când eram înfierbântați la joc, a venit într'o seară un căpitan de inten-dență, cam chirchilit; avea o figură de cioclu ș'un glas răgușit ce par'că eșia dintr'un butoiu spart, — a dat bună seara, ș'a cerut o cafea. Da Grumăzescu îl măsoară din ochi, și zice cam înțepat: „Aci nu e cafenea“. Căpitanul, ca și când n'ar fi auzit, vine încet la masa de joc, se uită la *bancher*, la grămada de bani de dinaintea lui — erau ca vre-o trei mii de lei — și întreabă cu o politeță afectată: „Imi dați voe și mie să pontez?“ — „Cum nu? Poftiți!“ — zice unul din jucători, ofe-

rindu-i un scaun... Și face cu ochiul la bancher, — adică să-l ia în primire, că-i mușteriu bun. Se juca stos, și bancher era Adolf. Face el cărțile și le întinde căpitanului să tae. Căpitanul ia la întâmplare o carte, din „ponte“; după ce tae, fără să se uite la ea, o îndoaie puțin la un colț și, împingând-o binișor spre grămada de bani din fața lui Adolf, zice solemn: „Banco“. Toți am rămas înlemniți. Adolf, palid, se uită întrebător la Grumăzescu. Acesta pune palma pe cărți și spune căpitanului: „Banco.... bucuros, — dar trebuie să vedem întâi cu ce acoperiți?“ Căpitanul se ridică încet de pe scaun, dă poala mantalei la o parte și scoate dintr'un buzunar dela spate un săculeț de pânză în care avea numai fișicuri de napoleoni. Rupe-un fișic, rupe două, rupe trei — și după ce face o grămăjue, în care se vedea bine că era mai mult decât în bancă, întreabă foarte politicos: „Mai trebuie?“ Un moment de tăcere — par'că nici nu mai suflam. Grumăzescu, văzând că lui Adolf îi tremură mâinile, zice hotărât: „Scoală, să mestec eu cărțile, că asta-i lovitură mare“. S'așează el bine în scaun, par'că era să stea cât lumea, — face cărțile, tae căpitanul... Noi, ce să mai încurcăm jocul? Ne uitam

la mâna bancherului, cum pune tacticos o carte la stânga, una la dreapta — și ne bătea inima, ca și cum nu banii lor, ci viața noastră s'ar fi cumpănit în „talie“ asta. „*Asta e!*“ zise căpitanul, c'o liniște înfiorătoare, dând pe față cartea pe care-o ținea elegant de-un colț îndoit. Era un șapte de treflă... „Lăcrimi...“ adaogă el zâmbind triumfător și, cu mișcări încete, trage toți banii de pe masă și-i toarnă în săculeț, fără să-i mai socotească.

— Apoi, bună seară, domnilor...

— Nu mai stați? Vă rog... putem să mai jucăm.

— Nu, neiculiță, c'aș vrea să iau o cafea.

— Vă facem numai decât, domnule căpitan. Pofțiți, vă rog...

— A, nu... Vai de mine; aicea nu-i cafenea...

Ș'a plecat căpitanul cu toată averea societății, și dus a fost, că nici nu l-am mai văzut de-atunci.

În urma lui — ceartă grozavă între cei doi tovarăși.

— Ce-ai avut tu să mă scoli pe mine dela masă? striga Adolf cu ochii holbați la Grumăzescu.

— Tu nu vedeai, mă păcătosule, că nu mai puteai ținea cărțile 'n mână?

Și cât p'aci să se ia la bătae.

Pe urmă sfat. Să ne 'ntovărașim opt inși, să facem un capital de patru mii de lei și să întemeem o casă de joc în toată regula. Adolf ne asigură că vom avea în societate și pe Comisarul secției. Se redactează un angajament: până în zece zile să depue fiecare partea lui. I-scălesc și eu, deși n'am decât unsprezece franci în buzunar, și nici o perspectivă. Asta s'a petrecut într'o Joi, pe la sfârșitul lui Noembrie.

Miercuri, 18 Decembrie.... Noi ședeam la un loc c'o sor'a tatii, bătrână și scăpătată, cu unchiul Scarlat, care era veșnic în căutarea unei slujbe, și cu bunica. Eram șase guri pe cei trei sute de lei pe lună — pensia tatii. Vai de noi cum trăiam! Și mereu certuri, muștrări — socoteli de ce era să fie, și n'a fost. Tata făcea toată ziua pasențe, fuma și ofta. Nădejdea tuturor era la mine. „Să sfârșească numai Aurel Dreptul lui, ș'atunci să vedeți cum se limpezesc ele toate!...” Asta încheia orice discuție. Și toate fețele se 'nseninau.

Bunica avea o soră, călugăriță la mănăstirea Pasărea, și mereu zicea că vrea

și ea să se ducă să stea acolo liniștită, câte zile-o mai avea. În iarna aceea era un ger cum de multă vreme nu se mai pomenise. Ne ghemuisem cu toții în două odăiți. Numai bunicuța săraca dormia în săliță pe-un mindir de pae și se învălia cu cele două lăvicere de jos, cari erau ticsite de praf și de purici. Așa, ca să nu se mai canonească atâta biata bătrână, care tușia toată noaptea, și, ca să nu se mai facă foc și 'n sală, se hotărî s'o ducă la Pasărea. Și Sâmbătă dimineață, chiar a treia zi după întâmplarea dela clubul nostru, ne-am încărcat clae peste grămadă într'o herască pusă pe tălpoae, că era o pârție prin zăpadă de toată frumusețea, și pe la vremea dejunului am fost acolo. Ce bucurie pe maica Polixenia; pe tata nu-l mai văzuse de când era locotenent... Ea avea trei chilii foarte curate, și trăia acolo ca'n sânul lui Avram.

— Ferice de tine, zice bunica, privind, cu lacrimi de bucurie, la cuibușorul ei cald, curat, îndestulat.

— D'apoi, soro dragă, Dumnezeu îi mare și milostiv și vede de noi toți. Eaca, ai să te liniștești și tu aicea, ș'ai să vezi ce bine are să fie...

Și iute, și îndemânatecă umbla de colo-colo, și puneă toate la cale.

A doua zi — Duminecă — ne-am dus cu toții la biserică. M'am închinat și eu frumos pe la icoane, de nu-i venia mamei să-și crează ochilor, — dar mai ales, cu foarte multă evlavie, m'am închinat la Maica Domnului, care avea la gât o salbă de galbeni mari, de toată frumusețea. Imi făceam cruce — și cu ochii la galbeni; îi număram — erau 23, și tot bucăți măricele, unele cât un ban de zece, îi măsuram și-i prețăluim, iar când m'am plecat să sărut mâna de argint a Prea-Curatei, m'am uitat bine la cele două verigute, de cari erau prinse capetele salbei. Și în mintea mea pornită la rele mi-am făcut și socoteala.

E curios cum vin câteodată împrejurările dela sine, că par'că anume au fost trimise ca *să te servească*. Mă uitam încă la cei 4 evangheliști dela baza cupolei, când par'că îmi șopti cineva la ureche: „Acu-i momentul“. În biserică nu mai rămăsesem decât eu și maicile de serviciu, cari în clipa aceea nu știu ce moșcondiau în altar. De altfel nici nu mi-a trebuit mai mult decât o clipă. Degetele clește pe cele 2 capete ale salbei — o suceală în dreapta, una în stânga, și țac!

Imi clănțăniau dinții când am eșit din biserică. Și tremurul din mine par'că se mai potoli în gerul năstrușnic de-afară. Un veac mi s'a părut până să ne vedem plecați din mânăstire.

— Inchee-te bine să nu răcești.

În gândul meu: Când ați ști voi de ce tremur! — Oh, să mă văd eu ajuns la București... Caii mergeau acum destul de repede, că trăgeau acasă și era o minune de pârție, dar mie mi se părea că de-abia ne urnim. Imi venia să mă dau jos și s'o iau la fugă înainte.

— De ce stătuși, logofete?

— Ne strigă din urmă. Se vede c'ați uitat ceva...

Un fior îmi trecu prin inimă. Doamne, oare ce are să se întâmple acum? Salba o aveam în sân. Instinctiv îmi dusei mâna acolo — mă ardea ca un cărbune aprins.

Un băetan călare pe deșălate ne sosește și spune gâfâind:

— Vă roagă maica stariță să vă întoarceți.

— Da ce s'a întâmplat?

— S'a furat din biserică salba de aur a Sfintei Fecioare.

Tata numai decât a și dat jos pe vizi-

tiu și a pus pe flăcău să-l caute. Era singura bănuială — nu-i așa?

Vru el călărețul să mai zică ceva, dar tata i-o reteză scurt. Făcusem drumul aproape pe jumătate, — cum era să ne întoarcem?

Uf! Când m'am văzut acasă... Planul îl aveam gata: desprinsese frumușel toate piesele una câte una și vândute pe la *di-feriți* zarafi. Și singur, absolut singur. În afaceri de astea trebuie să lucrezi repede și fără tovarăși. Ah, și era Duminică, și prăvăliile închise! Noaptea aceea am petrecut-o în socoteli. Dar a doua zi dimineață... ce hărnicie pe mine! Saf-teaua mi-a făcut-o un zaraf din gura pie-ței — 62 lei pentru un left mare de zece galbeni...

Peste-un ceas eram bogat. Aveam în sân, exact în locul unde ținusem salba, șase hârtii de câte-o sută, și în buzunarul de sus al vestei, opt patace — îmi făcea plăcere să le simt. Dulce greutate! Ar-deam de nerăbdare să-mi depun partea mea de societar. Dar casierul lipsia. Era la Turnu-Măgurele, în „turneu“ c'un to-varăș din Giurgiu. Toți lucram!...

Ciudate lucruri se mai petrec în sufle-tul omului. Eram la dejun, în aceeași zi.

Sora tatii, cam surdă, întreba mereu de

ce-i vorba. Mama, plictisită, se întoarce la ea și-i strigă tare:

— Salba, salba dela Maica Domnului, a furat-o...

În momentul acela sună cineva. Sunt sigur că-i pentru mine. Mă scol să văd cine-i. Deschid. În fața mea — un domn cărunt și zaraful din gura pieței. Amândoi se uitau la mine.

— Dumnealui e? întreabă domnul cel cărunt, arătând spre mine.

— Da, zice zaraful...

Ei bine, iată un lucru foarte curios, pe care în viața mea n'am să-l uit: în clipa când am auzit sunând, am și văzut în minte pe zaraf cu domnul acela necunoscut, și am auzit întocmai vorbele acele, cu tonul, cu privirea, cu gestul... aidoma cum s'a întâmplat; așa încât, cum scena mi se înfățișa pentru a doua oară și-i știam urmarea — eu nici n'am mai așteptat răspunsul zarafului, și am și făcut un pas îndărăt, ca să-mi iau paltonul și pălăria să merg cu ei, când mă și pomenesc înșfăcat de braț și aud, răstit, poruncitor: „Nici o mișcare!”

Am văzut, în fulgerarea acelor clipe grozave, pe tata cu șervetul la gât, pe mama desfigurată de spaimă, pe toți ai casei apărând, dispărând, reapărând, ca

la cinematograf, pe când vorbele lor, sunete fără 'nțeles, îmi răpăiau în urechi, sinistru, prăpăstios, cu vuet de grindină.

Aceea a fost cea mai cumplită lovitură pentru bieții părinți. Mai cumplită decât cele ce aveau să vie — pentru că era cea dintâi.

Două luni de neodihnă, de plânset, de vâzâială între Văcărești, poliție, tribunal... cu fel de fel de oameni fără pic de omenie!

Doamne, când m'am văzut liber — mi se părea că toată lumea-i a mea: numai cine-a stat închis, poate ști ce înseamnă fericirea de a fi liber...

Mă gândiam la cele întâmplate, și-mi venia să-mi dau cu pumnii în cap. Stupid ce-am fost! Să țin eu banii la mine! Când puteam foarte bine să-i ascund, să nu-i mai găsească nici dracul. Am suferit degeaba, curat degeaba și rușine, și bățai, și 'nchisoare... Bieții părinți! Numai ei știu cât au cheltuit, ca să mă scape. Când m'am întors, am găsit casa aproape goală...

De-aci încolo soarta mea era hotărâtă.

Luni, 29 Decembrie... De vre-o trei zile mă tot frământ cu mintea... Ca o fiară 'n cușcă umblu de colo-colo: Aș vrea să încep iar să scriu, și nu știu cum

s'o mai iau din loc. Ciudat, de când mi-a spus Doctorul că povestirea ticăloșilor mele îl interesează ca un roman, de când știu că e cineva care se pleacă nerăbdător peste umărul meu și așteaptă, din picul încetinel al vorbelor, închegarea urâtei povești pe care-am trăit-o — par'că nu-mi mai găsesc nici firul amintirilor, nici rostul cuvintelor. Dar și afurisita asta de boală m'a slăbit, — că mi-e sufletul împăinjinit, de nu-mi mai pot lămuri nimic — toate gândurile mi-s în ceață. Și m'a cuprins o silă de lume, ș'o scârbă de mine, — că, știu eu, dacă m'ar grația, ce-aș face cu viața? De sinucis, nu m'aș sinucide. Doamne ferește — cu toate că asta ar fi poate cea mai cuminte treabă. Dar nu pot. Mi-e frică. Și nici un fel de voință nu mai am. Câte umilinți, câtă rușine, câte bătăi am răbdat, au sfârșit prin a ucide în mine sentimentul de om.

Cea dintâi lovitură mare pe care-am simțit-o eu în ticăloșia asta de viață a fost la Galați, acum nouă ani, când m'a încolțit justiția într'o daraveră foarte complicată. Eșisem din pușcărie pentru a patra oară. Eram „practicant“ într'o casă de comision din Ploești. Introdus în familia unui negustor, a cărui fată îmi fă-

cea ochi dulci, mă dădusem drept fiul unui bogat moșier din Dorohoi. Acte false, scrisori și depeși ticluite de mine îl înduplecă să-mi dea, împreună cu binecuvântarea lui de viitor socru, suma de cinci mii lei, cu cari, chiar a doua zi după logodnă, am și spălat putina. Eram de două săptămâni în Galați, unde, cu aceleași mijloace, pusesem la cale o figură la fel, când, într-o dimineață, pân'a nu mă scula din pat, îmi bate cineva la ușă; deschid, și mă pomenesc în față cu trei domni: unul din ei era negustorul din Ploești — pe ceilalți doi i-am ghicit numai decât. M'am îmbrăcat iute, sub grindina de ocări a păgubașului, pe când cei doi polițiști puneau stăpânire pe toate lucrurile mele. Eram al lor de-acum.

Am fost trimis întâi la Ploești, pe urmă adus la Galați, unde, pentr'un supliment de instrucție, m'au ținut aproape două luni în arestul de-acolo. Toate închisorile sunt școli de stricăciune. La Galați am văzut eu câte mai aveam de învățat. Mă împrietenisem cu doi greci, decanii pun-gașilor din port, cum își ziceau ei, și toată ziua făceam combinații, planuri mă-rețe pentru viitor. În vremea asta mereu eram chemat de judecătorul de instrucție, care, nu știam de unde, dar îmi

părea o figură cunoscută; acum el mai descoperise și o altă ispravă a mea c'un negustor de saci, cu niște fracturi mincinoase, — în sfârșit lucruri, de cari spun drept că-mi uitasem cu desăvârșire, dar în cari, pe lângă un ovreiu din București, dispărut la timp, încurcasem destul de rău și pe bietul tata; la început curat fără știrea lui — în urmă însă, ce era să facă?... intrat în horă, a trebuit să joace. Deci, iată că într'o Luni dimineață, mă chiamă iar la cabinetul judecătorului de instrucție. De câteva zile aveam o neliniște, o apăsare, o frică nelămurită — par'că simțiam apropierea unei mari nenorociri. Când am intrat, judecătorul citia într'un dosar, și poate-un ceas m'a ținut pironit lângă ușă, fără să se uite la mine. În sfârșit vine un aprod, îi șoptește câteva vorbe. Eu vedeam că se pregătește ceva, da nu înțelegeam ce să fie. Mii de gânduri îmi fulgerau prin minte și nu știam la care să mă opresc. Aveam impresia că visez. Un vis groaznic. Judecătorul face un semn — în fața lui era o ușă ce da într'o altă cameră. Aprodul o deschide, și apare... tata. Slab, îmbătrânit — nu-l mai văzusem de doi ani — când dete cu ochii de mine, începu să tremure.

— Il cunoști? întrebă aspru judecătorul.

— Cum să nu-l cunosc, păcatele mele! Și bietul tata se strâmbă într'o izbucnire de plâns fără lacrimi.

— Da pe mine... mă mai cunoști?

În clipa aceea mie par'că odată mi s'a ridicat o perdea de pe ochi. Ș'am stat încremenit, sub groaza celor ce aveau să se întâmple.

Tata s'a uitat lung la el, apoi a ridicat din umeri ș'a zis c'o sfieală de copil, care se teme să nu fie bătut:

— De... Poate... da nu-mi aduc aminte. Am trecut și eu prin multe, domnule judecător, și să vă fie milă, că-s un biet bătrân nenorocit...

Judecătorul se sculă și întorcându-și tâmpla dreaptă spre lumină, zice liniștit:

— Vezi dumneata aici, lângă ochiu, un semn, o tăetură?

— Da, văd, zice tata, plecându-se cu smerenie.

— Știi de unde am eu semnul ăsta?

— De unde?

— Dela dumneata. Ți-aduci aminte... cum m'ai bătut, odată, de mult, fără să-ți fi fost cu ceva vinovat, și cum m'ai călcat cu picioarele... Eată aici e urma pinte-

nului d-tale... Vezi, domnule maior, cum se întorc lucrurile pe lumea asta!...

Scena aceea grozavă o văd mereu înaintea ochilor. Tatăl-meu în genunchi, împreunându-și mâinile ca un copil vinovat care cere iertare, bâlbâind vorbe fără șir, pe când judecătorul îi spunea cu un aer de generoasă ocrotire: „Scoală-te, domnule maior, și liniștește-te, că vreau să-ți vorbesc“. În fulgerarea unei clipe îl revăzui pe el în genunchi, și pe tata bătându-l.

Ce mare și ce solemn era acum băiatul țârcovnicului dela „Sfântu' Neculai“ Și ce de sus vorbea:

— A vrut Dumnezeu să ne mai întâlnim. Vedeți că este o dreptate pe lumea asta. Ce bine ar fi să știe tot omul că este o dreptate, și că orice faptă își are răsplata ei!... Cred c'atuncia v'ați găsit ceasornicul, domnule maior. În orice caz fiul d-voastre știa bine că eu nu eram vinovat. Nu-i așa că dumneata erai sigur de nevinovăția mea?... Erai sigur,—ș'ai tăcut. Credeai că n'avem să ne mai întâlnim. Vezi cum ne-am întâlnit?... Pe când mă scuturau frigurile, de nu mai știa biata maica ce țoale să mai pue pe mine, pe când mă zbăteam între viață și moarte, un singur gând ardea în sufletul meu:

gândul că *este* un Dumnezeu de-asupra noastră și că, de-acolo de unde-i el, toate le vede, le judecă și le răsplătește. Vreme a trecut de-atuncea. Și eu am așteptat mereu ziua aceasta. Am așteptat-o, fără clipă de îndoială, — mereu am chemat-o, cu puterea credinței care face minuni. Și eată c'a venit.

El vorbea liniștit. Noi ascultam smeriți cu ochii în jos, și cuvintele lui ne pălmuiau.

Ne spuse că de-acî încolo cauza noastră nu-l mai interesează, că el o trece altui judecător s'o cerceteze, ca să nu rămâe în sufletul nostru nici o bănuială, — că de-acum nu mai are nimic în contra noastră: dreptatea lui s'a făcut pe deplin.

Tata plângea. Ne-am despărțit fără să ne spunem o vorbă. Și despărțirea aceea a fost pentru vecii vecilor!

Pe cînd mă întorceam la închisoare, cu sentinela după mine — o clipă m'am văzut copil, gătit ca o păpușă, cu părul buclat, ducându-mă la școală, călare pe „Puiu“, sub paza soldatului, care se uita la mine ca la un fecior de împărat. Valuri ale vieții!

După trei ani. In Vinerea Paștilor. Telega... A șaptea osîndă. Zece ani, de-

aci 'ncolo!... Unde ești, Doctore, care ai pus vorba ta cinstită pentru cel mai miserabil dintre oameni?

Și sunt slab, și mă dor coastele, și tușesc. Și *nu* mor. „Dumnezeu *nu* vrea moartea păcătosului...” Cine-mi șoptește mereu cuvintele acestea?

Dreptatea, desigur.

UN JOC PRIMEJDIOS

...Vedeam că mi-e o figură cunoscută—da nu știam de unde. Ii răspund la salut și trec înainte. A doua zi dimineața, cum eșiam dela otel, îl văd că vine spre mine râzând:

— Nu mă mai cunoașteți... Petrică dela domnu' Moiesescu...

— A, da...

Și-i strâng mâna, c'o bucurie, par'că m'aș fi întâlnit cu cine știe ce prieten bun. Era bărbierul meu. Acum îmi aduceam bine aminte de figura asta, pe care o văzusem de atâtea ori, în oglindă, aplecată asupra capului meu, pe când foarfecile îmi clănțăneau stăruitor pe la ceafă.

— Da ce vânt te-a adus pe-aici?

— Uite, norocul când e să-ți vie... Am câștigat zece mii de lei la loterie, și ce mi-am zis? Decât să-i vâr într'o negustorie și să-i pierd — vezi d-ta cum merg

lucrurile în ziua de azi — și pe lângă pagubă să-mi mai fac și inimă rea, hai mai bine ș'oiu trăi și eu o lună, 'două, trei, cât s'o putea, și pe urmă — oiu lua iar foarfecele și briciul; că meșteșugu-i brătară de aur...

Da un palavragiu, bărbierul meu, cum n'am mai pomenit. Mi-a spus pe unde-a fost; cum era să-l înșele în tren niște pungășii cari jucau „uite popa, nu e popa“, cum a câștigat o mie de franci la Monte-Carlo, ș'a doua zi a plecat, ca un om cu minte.

În vremea asta se scoboară și nevastă-mea. I-l recomand: d-nu Stănescu, mare proprietar. Nevastă-mea, cu fumurile ei de nobleță, s'ar fi crezut nenorocită să știe că dă mâna c'un bărbier. El a înțeles numai decăt.

Altfel se prezinta bine al naibei, ș'a-vea o figură deosebită, — ai fi zis că-i cine știe ce om pricopsit. În ziua aceea am dejunat împreună la Lido. În calitate lui de „mare proprietar“ ne-a dat șampanie și seara ne-a oferit un prânz la Quadri. Și vorbă, și glume, și răs — prieteni ca de când lumea. Ne-am despărțit târziu, dându-ne întâlnire pe-a doua zi în piața San-Marco.

— De treabă om, zice nevastă-mea. Îl cunoști de mult?

Da eu atunci, îți spun drept, la început fără nici un scop, numai așa de plăcerea de a-mi împodobi prima minciună, prind să-i torn la baliverne și la povești. Și, știind-o speriată de avere, îi fac din bietul Petrică un fel de Wanderbildt al României, cu vaste domenii în Ialomița, sonde la Buștenari și codri nemărginiți în munții Gorjului, cu drumuri de fer, castele, parcuri, oștiri de slugi, — și el singur, fără părinți, fără nici o legătură pe lume, plictisit de atâta avere, călătorind mereu, străbătând țările și mările ca să-i treacă de urît, și, poate, ca să-și găsească o ființă pe care s'o poată iubi și s'o facă părtaşă atâtor bunuri, de cari lui par'că i-ar fi silă.

Ea făcea ochii mari, asculta fermecată. Din când în când clipia, cu acea mișcare înceată de pleoape ce pare a fi un suspin al ochilor, — umbre de visuri îi jucau în priviri, fața i se 'ntuneca și i se lumina ca de bătaia unei flacări agitate, iar eu — dela o vreme — simțiam că trag la țintă în sufletul ei cu fiecare vorbă. Ș'a-tunci, alte gânduri au început să se deștepte în mine... În sfârșit ce să-ți spun? Din seara aceea am devenit un spion,

un criminal, dacă vrei, care prepară încetul cu încetul o intrigă, o dramă crudă, a cărei deslegare îmi apărea din ce în ce mai limpede, apropiindu-se și stăpânindu-mi gândurile toate, cu puterea unei fatalități. A doua zi, dimineața, o văd întârziind la oglindă mai mult ca de obicei. I se încurca părul, de vre-o zece ori și l-a potrivit, și iar și-l-a desfăcut,—mâinile ei aveau mișcări nervoase, zorite de nerăbdare și de necaz. Eu îi urmăream gândurile pe figură — citiam în inima ei ca într-o carte deschisă. Și nu-ți poți închipui cu ce diabolică plăcere, cu ce tremur de voluptate feroce asistam la preparativele acestei... lunecări; căci vedeam bine că se duce de-vale.

În gesturile ei căutate, în pozele ei gânditoare, în modul cum se uita la Petrică și cum îi vorbia, vedeam limpede pe femeia care vrea să placă, să cucească.

La început el nu băga de seamă; ori poate era jenat de poziția falsă pe care o avea între noi. În urmă, când a înțeles că trebuie să-și ia în serios rolul de „mare proprietar“, i-a mai venit inima la loc, a prins a-și răsuci mustața, a căpăta oarecare siguranță în privire, și... mai c'o vorbă, mai cu'n suspin, mai c'o

strângere de mână, a luat foc și bărbierul meu. De-acî încolo, doar prilejul de mai lipsia. Și lucru ciudat: Acum, cînd vedeam pe nevastă-mea uitîndu-se așa la el, cu ochii aceia calzi și dulci și visători, cari mă fermecaseră și pe mine odinioară, simțiam că mi se deșteaptă, cu un fior de tinereță și de poezie nouă, toată vechea iubire pentru ea, dragostea aceea primăvaratică, adormită în mine de timp, de obicei, de plictiseala acelorăși și acelorăși impresii. Mă sculam uneori noaptea, aprindeam lumînarea, și mă uitam la ea cum dormia. Somnul îi pune pe figură o liniște ș'o nevinovăție de copil. Ș'atunci fapta mea urîță, infernală, mi-se arăta de-odată în toată grozăvia ei. De ce mă jucam astfel cu sufletul ei, cu viața noastră, cu inima și cu soarta unei ființe care m'a iubit, care m'a făcut să trăiesc zile frumoase, zile neuitate, de pace și de fericire? Mă gândiam s'o deștept, să-i spun tot adevărul, să-i arăt mișelia mea, pornită din îndoiala care mă chinuia de mult, din vechea și vinovata mea dorință de a pune odată la încercare dragostea și cînstea ei. Imi trecea prin minte, cu repeziciunea întîmplărilor din vis, toată viața noastră de patru ani: iubire, certuri, împăcări, lăcrimi, re-

grete, muștrări reciproce și săcăeli zilnice urmate de lungi pauze de osteneală, de tăcere și de melancolie apăsătoare.

Imi ziceam apoi că poate jocul acesta primejdios se va sfârși cu bine, pentru deplina mea liniște și siguranță, că poate bănuelile mele sunt neîntemeiate, că poate ea va eși biruitoare din cercarea și ispita aceasta, și vom începe să ne iubim iar ca 'n zilele dintâi. În sfârșit, nu mai știam nici eu ce vreau. Era, se vede, atragerea misterioasă a păcatului, a prăpastiei. Intrase demonul în mine, și nu mai eram stăpân nici pe fapta, nici pe cugetul meu.

Peste trei zile trebuia să ne întoarcem în țară. Petrică stăruia de zor să mergem la Milano și de-acolo la Florența. Ii spuneam că-mi e absolut imposibil. Seara, nevasta m'a boscorodit până târziu, că nici-odată n'a avut și ea o plăcere deplină, o vacanție întreagă fericită, că ei toate i s'au drămuț cu sgârcenie, că atâtea ș'atâtea femei, sub toate raporturile inferioare ei, sunt de mii de ori mai fericite decât ea, și alte multe de astea.

I-am spus hotărât, că și banii și congediul meu s'au isprăvit, și că-i vorbă de prisos... Asta era Marți. Joi seara pleca vaporul la Fiume.

A doua zi, când am deschis ochii, nevastă-mea era îmbrăcată, cu pălăria 'n cap, gata să iasă. M'am uitat mirat la ea.

— Mă duc, zice, să cumpăr câte-ceva... pentru surori.

Părea că-i e frig, era palidă ș'avea un tremur ciudat în glas.

Am simțit și eu în clipa aceea ca o răceală la inimă, și tremurul din glasul ei părea c'a intrat în mine de-odată și m'a uluit, nu știu cum, că n'am putut zice decât atât: „Bine, du-te“ — ș'am închis ochii moleșit ca de-o lovitură neașteptată, mortală. Așa ca printr'un vis urât mă luptam în mine, voiam să strig, să mă scol, s'alerg după ea, s'o chem, s'o o-presc, și nu puteam, și nu-mi dam seamă de ce se petrece cu mine, cu ea, cu viața noastră... Cât oiu fi stat așa, nu știu. Poate un minut, poate un ceas, poate mai mult. Când m'am sculat, erau nouă și jumătate. M'am îmbrăcat iute ș'am eșit. Aveam o penibilă impresie de neliniște și de neastâmpăr în tot trupul. Cum am intrat în piața San-Marco i-am văzut, — stăteau alături și priviau la o vitrină dela Testolini. M'am dus încet spre ei. Eram foarte tulburat și, nu știu cum, par'că mă jenam să mă apropii. Dar orice bănuială mi s'a ri-

sipit pentru moment în fața seninătății lor. Ziua aceea am petrecut-o toată împreună. El cădea uneori pe gânduri. Ea însă era veselă, vorbăreață. Cumpăraseră câteva broșe de mozaic, și se bucura ca un copil la gândul că se 'ntoarce în țară. Seara am prânzit la Lido. După masă ne-am plimbat pe Marele Canal până târziu. Era o noapte încântătoare. Icolo tremurau pe luciul negru, fantastic, lumini roșietice, cari s'adânciau în apă ca niște sfredele de foc; de pretutindeni s'auziau cântece voioase; glasuri depărtate pe lagune, mandoline, strigăte de gondolieri răsunau ca 'ntr'o boltă.—Când ne-am întors, erau aproape două. Nevastă-mea s'a apucat să mai așeze din lucruri,—zicea că nu-i e somn. Eu am adormit cum am pus capul pe pernă. Când m'am trezit, eram buimac și, nu știu, par'c'aveam o perdea pe ochi. O, sunt convinși acum că mi-au dat ceva să beau,—altfel nu pricep cum am putut să dorm așa de mult. Erau aproape zece. Mă scol, mă uit în toate părțile, văd patul ei desfăcut, văd jos numai un geamantan,—pe masă un peticel de hârtie scris cu creionul, îl iau repede și citesc:

Am plecat pentru totdeauna. Nu te

mai face de râs, umblând să ne urmărești. Mergi sănătos și nu te mai gândi la mine. Adio!

Auzi, ci-că *eu* să nu mă fac de râs... Nenorocita!... De-atunci sunt zece zile, mi-am vândut tot, ceasornic, lanț, inel, verigă de logodnă, și am umblat ca un nebun s'o găsesc, să-i spun cu ce om a fugit, cu ce păcătos și-a legat capul, și să-i râd în față, să-mi bat joc de ea fără nici o milă. Unde dracu s'o fi ascuns, nu pricep, că par'c'au intrat în pământ. Da câte-am mai tras, Doamne, în vremea asta! Când te-am văzut ieri în gară la Pesta, îți spun drept, mi s'a părut că văd pe Dumnezeu. De două zile nu mâncasem, și nu mai aveam ce vinde, ca să mă pot întoarce. Acum, vezi par'că m'am mai răcorit puțin.

El tăcu. Trenul intră în gara Vârcio-rova. Rămăsesem pe gânduri. Aveam impresia că 'n fața mea stă un nebun care, într'un moment de luciditate, mi-a povestit cum și-a aruncat nevasta într'o prăpastie.

CREMENE

Curtea lui Florea era plină de lume. Cărduri se rupeau din mulțimea 'nghe-suită în fața ușilor și ferestrelor deschise dela casa cea nouă; cu mișcări încete se purtau de colo-colo în șoapte și clătinări din cap. Ici un bătrân, dincolo un flăcău prindeau iar firul întâmplării, și numai decât sporia ceata în jurul lor; neveste svelte în maramе albe, gospodari tru-peși în cojoacele înflorite, și cărduri de copii sfiiși, îmbrăcați curat ca în ziua de Paști, roiau în jurul celor cari povestiau ba una ba alta din viața lui Florea. Că cine mai putea în ceasul și locul acela să aibă alt gând și altă vorbă, decât marea durere care-i adunase iarăș pe toți în băătăura lui Cremene, cum îi zicea lumea lui Florea!

— Da el unde-i?

— In casă. Nu scoate-o vorbă. Stă 'n

picioare ca'n fața sfântului altar, și se uită pierdut la fecioru-său.

— Bietul om!

— Ca un trăsnet a fost...

— Ei, dragă, să nu dea Dumnezeu omului cât poate răbda.

— Mândreță de voinic.

— Cel din urmă...

— Cuminte ca o fată mare.

— Și vorba lui vorbă.

— Și cum se purta de curat — cămașa pe el cum îi floarea...

— Nimicuri toate!...

— Ci-că-i străpuns sărăcuțu'...

— Tot coșu' pieptului îi ciur. Și mâinile lui... numai creștături.

— Ticăloșii dracului.

— Era singur?

— Singur. Și grozav s'a luptat. Pe-al lui Mirăuțu și pe Voiculeț ci-că din două blende i-a dat grămadă la pământ. Da cât să fie — ce putea face? El singur și cu mâna goală, — că nici cuțit nu purta la brâu; ei cinci, și toți cu ciomege și cu niște cuțitoae de casap, de unde naibale-or fi luat, — cum să nu-l răpue?...

— Il pășteau de mult, al-de Niță și Dumitru al Sârbului.

— Știu... De as' primăvară, de când i-a bătut pe-amândoi la scrânciob.

— Pentru fata lui Onufreiu.

— O văzui acușica. Plângea sărăcuța— și mă-sa o ținea de rău: „Mergi acasă, tehuio, — ce bocești păreții oamenilor?“...

— Vai de sufleteleu' ei!

— Ci-că dela ea venia...

— Da de unde. N'a fost cu Petric' al meu la cumetria lui Roșca, până târziu? C'apoi au plecat amândoi. Incă-i spune Petrică 'n răspântie la Sanda: „Vezi să nu rătăcești drumu“.... Și tot să fi trecut așa ca vr'un ceas după ce-a venit Petrică, ș'am și auzit gura lui Ifrim la poartă: „Sculați, mă, c'a omorît pe Toader al lui Florea“. Când am ajuns aici, se crăpa de ziuă. Toader, ce să vă spun? Intr'un lac de sânge, culcat cu fața 'n sus pe prispă, nu mai sufla. Și bietu' tată-său, cum îl vedeți acu, așa sta și se uita la el.

— Bine i-a zis cine i-a zis Cremene.

— Ci-că s'a târît pe brânci pân' la poartă...

— Așa, sărăcuțu', când a sărit Florea și l-a luat în brațe, ș'a prins a striga de s'a trezit satu 'n răcnetele lui, atâta doar a zis: „Apă, apă...“ Și mort a fost.

— A venit întâi al-de Ispas, și Florea ci-că-și ținea fecioru 'n brațe și striga: „Toadere, Toadere tată, uită-te 'n ochii

mei și spune-mi o vorbă, nu mă lăsa așa!“

— Ce goană!

— În patru ani... două fete mari, nevasta, și doi flăcăi — de-ți era mai mare dragu' să-i vezi.

— La ce-i mai folosește lui viața?

— Ș'atâta stare!

— Vezi, dacă-l însura de astă iarnă cu Măriuca Popii...

— Cine poate să știe?

— Eaca vin colăcerii.

— Pețitorii morții!...

Intrau pe poartă patru flăcăi, îmbrăcați ca de nuntă, aducând pe năsălii un pat moale din ramuri verzi de brad. După ei veniau șase fete 'mbrăcate 'n alb... Norodul prinse-a se grămădi spre ușa pe unde-avea să iasă mirele. Clopotele începur' a chema tânguitor. „Faceți loc, oameni buni, faceți loc!“... Și mulțimea se rupse 'n două.

— Par'că doarme.

— Vezi, fața nu i-au stricat-o.

Binișor îl scoteau pe brațe prietenii lui. În urmă, în casa plină de 'ntuneric, s'a auzit ca un muget, adâncul gemăt al celei mai cumplite dureri omenești.

— Săracu'!...

— Ce-o fi în inima lui!

— Hainii! Trebuiau aduși aici, să-i ție cu de-a sila, să-și vadă fapta, nelegiuirii — și pe urmă să-i închidă.

— Și ce vesel era atunci seara la Roșcal...

— Omul ca floarea, zilele lui ca iarba câmpului.

La groapă, în clipa despărțirii, Florea a îngenunchiat lângă sicriu, tăcut și-a lipit obrazul de obrazul mortului, apoi și-a făcut cruce, l-a sărutat pe frunte și s'a ridicat palid și liniștit, ca și cel de care se despărția pentru totdeauna.

Au vrut unii și alții să-l însoțească. El a clătinat din cap și-a făcut semn cu mâna, să-l lase. Și multă vreme după aceea n'a mai legat vorbă cu nimeni. Părea un nebun, de-o blândeță divină. Oamenii, când îl întâlneau, se dădeau la o parte cu sfială, ca 'n fața unui sfânt. A ținut așa din toamnă până 'n primăvară. În ziua de Sfântu' Toader a trecut de dimineață pe la preot și pe la învățător și i-a rugat să vie puțin pân'la primărie. Acolo când s'au strâns toți, s'a sculat și-a vorbit rar și răspicat, cum vorbea el.

„Eu“, zice, de-acu 'nainte nu mai am nevoie de nimic. Și m'am hotărât să fac

danie comunei toată starea mea. Mi-ar fi drag să fie o școală 'n casele pe cari le dau, o școală de plugărie, ori de meșteșuguri de țară, de-ale noastre — în sfârșit ce-ți chibzui. Averea mea limpezită 'n bani, cu pământ, cu tot, poate să fie ca la o sută de mii de lei, dacă nu și mai bine. Eu nu-mi opresc nimic. Pot încă munci“.

În toamnă, la un an în capăt dela moartea lui Toader, iar lume multă'n bătătura lui Cremene.

De astădată — sărbătoare veselă — se deschide școala cea nouă. Și pe când primarul, în auzul tuturor cinsteste fapta cea de toată lauda a donatorului, acesta, plângându-și toate lăcrămile pe cari nu le-a putut plânge în zilele lui de durere, îngâna printre suspine: „Nu, nu, oameni buni, nu-s vrednic de nici una din laudele ce mi se aduc. Eu am așteptat cea din urmă lovitură, ca să mi se deschidă ochii și să văd că viața asta nu ni-i dată numai pentru îndestularea și plăcerile noastre. Știu eu?... dacă n'aș fi fost așa de bătut de Dumnezeu... Nu, nu. Mi-e rușine de laudele voastre...”

Și Cremene — cremenea din care scăpărase, în cea mai întunecată noapte a

durerii, scânteia adevărului și a bună-tății, cum zicea domnul învățător — se depărtă în hohot de plâns, lăsând în urmă-i freamăt de viață nouă și de sfântă veselie.

TRUDIȚI

...Ai văzut, la teatru, drame de acelea grozave, sfâșietoare, cari isvorăsc adesea dintr'un lucru de nimic, și se complică și iau niște proporții, să crezi că cine știe ce fatalitate ascunsă e la mijloc. Și nu e nimic. Un cuvânt, un singur cuvânt ar fi de-ajuns, pentru ca toate să se limpezească de-odată, pentru ca furtuna deslănțuită să se potolească și lucrurile să-și reia cursul lor obișnuit. Dar cel care ține în mână firul peripețiilor, ș'ar trebui să spună cuvântul lămuritor — nu-l spune. Se sbuciumă atâtea suflete în jurul lui, se fac nedreptăți mari, — cinstea, soarta, viața atâtor inși atârnă de o vorbă a lui, și el vede, suferă, pierde împreună cu ceilalți, dar nu vorbește...

O dramă de felul acesta s'a petrecut în viața mea. Eată, sunt aproape patru ani de-atunci.... cum trece vremea!... A, dragul meu, să nu pleci nici-odată mâ-

nios de lângă o ființă pe care o iubești. Să n'o lași sub greutatea unui cuvânt dureros; nici un sfert de ceas, nici un minut să n'o lași singură în tăcerea aceea tristă, în aerul acela tragic al certei, al măcelului vostru sufletesc, că nu știi ce se poate întâmpla, nu știi câte nenorociri pot încăpea între două clipiri de ochi.

...Ce fericit eram! Era ceva de prin cărți, par'că și dragostea și fericirea noastră. În fiecare zi scorniam câte-o prostie nouă, și ce răs sănătos râdeam de toate copilăriile noastre, și mereu ne întrebam: Oare mai sunt pe lume oameni, cari să ia viața, așa cum o luăm noi, și să facă atâtea nebunii?...

Trecuse un an și jumătate, și noi eram tot în luna de miere. Ne scriam dintr'o odaie în alta răvașe lungi, pline de poezie, pline de tot ce un suflet omenesc poate avea mai divin. Și ce dor ni se făcea și cum ne credeam departe, unul de altul, când nu ne vedeam trei ceasuri. Ea n'avea decât optsprezece ani; *eu* îi arătam lumea, *eu* îi desăvârșiam viața. Toată plăpânda, dulce, nevinovata ei făptură, mi se părea că-i opera mea, și'n fiecare zi, în fiecare ceas, căutam să pun mereu câte-ceva din sufletul meu, din tot ce aveam mai bun, mai

curat, mai sfânt, pentru întărirea, pentru înălțarea acestei opere. Și-o simțiam cum se apropie, cum mă înțelege, cum se contopește cu voința, cu gândurile, cu toată ființa mea. Eram bolnav de grija de a-i ascunde tot ce e josnic și urât în viață, bolnav de dorința de-a o face din ce în ce mai fericită. Dar ea nu știa, nu vroiam să știe nimic despre neliniștea aceasta a mea. Numai în urmă am înțeles cât de complicat era sufletul acela; cât de șubred era și gata să se destrame dintr'odată tot ce pusesem, tot ce urzisem eu acolo, zi cu zi, clipă cu clipă.

Intr'o seară — era în ajunul Bobotezei. Afară, viscolia de zgâlțâia ferestrele, din când în când vântul scotea gemete omenesti; ea sta supărată — daraveri de slugi, de gospodărie — eu dam s'o împac și nu reușiam. — Pentru prima oară sufletul ei îmi scăpa, pentru prima oară simțiam, că-mi lunecă din mâini toată ființa ei, așa de drăguță, așa de blândă, așa de a mea până atunci. Cum am ajuns să ne certăm, nici astăzi nu-mi dau seama. Rupte și fără șir, îmi mai revin în minte unele vorbe de-ale mele, mai mult glume, la cari ea — nu știu ce avea în seara aceea — îmi răspundea răstit, cu

o ciudată, din ce în ce mai îndârjită răutate.

— Când ai ști ce urită ești; când stai așa 'mbufnată...

— Când ai ști ce prost ești, și cât de puțin mă înțelegi!

M'am uitat lung la ea. Mi se părea că-i alta. Ochii ei, ochii mai mult decât vorbele, reușiră să mă tulbure, să mă facă să-mi pierd și eu capul. A, ochii aceia întunecați, cu priviri ascuțite și reci ai femeii care vrea să te rănească, să te îngenunchel! Prin ei te privește toată ura ascunsă, toată mânia seculară a roabei de pe vremuri, întunecata revoltă și sete de răzbunare a celei mai alese jumătăți a omenirii, atâta timp batjocorită de cealaltă jumătate.

Și cearta s'a întetit — vijelie nestăpânită, grindină de muștrări de-o parte și de alta. Ne-am spus lucruri crude, răutăți de-acelea cari par'că stau la pândă, ca fiarele, în întunecatele ascunsuri ale sufletului nostru, ș'așteaptă ca biata noastră iubire să șovăe o clipă, o clipă numai, pentru ca să se repeadă asupra-i și s'o sfâșie.

Șerban își duse palmele la ochi, și stătu puțin, în cumpănă, ca sub fiorul unei taine mari.

Când mi-a spus că nu-s omul pe care-l visa ea, am simțit o durere, ca și cum s'ar fi rupt ceva în mine. M'am sculat în picioare gata s'o lovesc, am deschis gura gata s'o rănesc, s'o ucid cu tăria unui cuvânt, dar n'am făcut nici o mișcare, și n'am scos nici o vorbă. Ea sta înlemnită, străină, neștiutoare par' că de ce zdrobise în mine, de ce păcat făcuse. Am eșit închizând cu zgomot ușa; afară era întuneric, nu știam unde mă duc, — în mine era și mai întuneric.

Sgrebulit, cu gulerul ridicat, cu căciula îndesată peste urechi, mergeam prin vifor, încet, cu mersul îngăimat al omului care n'are nici o țintă. Imi răsunau acum în minte unele cuvinte rostite de ea, și gânduri triste, sfâșietor de triste, deșteptau în mine! Va să zică, nu eram eu omul pe care-l visase... Și ce fericiți ne credeam, în ce dulce amăgire trăiam până mai adineaorea! Mi-aduceam aminte de vremea când eram logodiți. Era așa de blândă, și ochii ei mari și sfiicioși spuneau așa frumoase lucruri, că ceasuri întregi stam fără să ne vorbim. Doar ne țineam de mână, și ne uitam cu drag unul la altul. Și cum stam așa, mâna ei albă, plăpândă, călduță, îmi făcea uneori impresia că-i o păsărică dră-

gălașă care doarme, și par'că mi-era milă s'o strâng și teamă să n'o deștept. Tăcerea ce ne 'mpresura era plină de gândurile noastre, pătrunsă de misterioasa apropiere a sufletelor noastre. O iubiam, cu acea neliniște ascunsă, cu acea frică neînțeleasă pe care ți-o dau unele bucurii mari și neașteptate. Mereu mă 'ntrebam: Oare voi eu ști eu s'o fac destul de fericită? Voi putea eu înțelege sufletul acesta delicat, viața aceasta sfântă care mi se încredințează și care va fi de azi înainte floarea, farmecul și lumina vieții mele. Imi ziceam, privind-o: De aci încolo am pentru cine trăi. Toată grija, toată puterea mea de muncă, speranțele, gândurile mele de fiecare clipă, o singură țință au să aibă; s'o fac fericită; s'o fac să vadă în mine un om cu totul deosebit de ceilalți, și pururea altul... Pururea altul!

Oare ce-o fi crezând ea în vremea asta de mine, de plecarea mea?... Ce-o fi făcând, ce-o fi gândind, sărăcuța, singură?... Și mă întorsei repede, ca și cum, în bocetul viforului, i-aș fi auzit glasul chemându-mă. Nu mai era lumină la nici o fereastră. Am intrat încetișor, am tras un chibrit; așa-mi tremura mâna, că de-abia am putut s'aprind lumânarea.

M'am apropiat cu frică de patul ei. Dormia. Am stat, ș'am privit-o lung. Ce dragă-mi era! Imi părea așa de rău c'am supărat-o. Vroiam să-i cer iertare, și nu-mi venia s'o deștept, — dormia așa frumos, cu obrăjoru'n palma stângă! Din când în când suspina prin somn, ca un copil certat, care-a adormit plângând. Am îngenunchiat și, sărutându-i dreapta întinsă pe plapomă, șoptii umilit, rugător: „Iartă-mă!“... Un surâs îi apăru pe buze, o clipă 'ntredeschise ochii, și c'un gest somnoros îmi mângâie fața cu mînuța ei caldă și moale: „Ce rece ești!“ Ș'a-dormi din nou.

A doua zi, era sărbătoare, am stat acasă toată ziua. Ciudat, glumele noastre, vorbele noastre de alintare nu mai aveau răsunsetul, înțelesul, farmecul de mai înainte: păreau vechi, silite, străine de noi. Era ca un fel de jenă, de neliniște, de oboseală, care se resimția în gesturile, în privirile, în tăcerea noastră. Nu ni-o spuneam, dar o simțiam de-opotrivă greutatea asta ce se lăsa pe noi... Și ceasurile treceau din ce în ce mai încet. — Înțelegi tu sentimentul acesta de înstrăinare sufletească, de stingere lentă, misterioasă, a unei iubiri care-ți umplea viața toată, și pe care-o credeai veșnică.

și indispensabilă, ca aerul și ca lumina soarelui!... Ședeam alături, vorbiam, — și vorbele noastre păreau că vin de departe, ostenite, aproape goale de 'nțeles. Nici mâinile noastre par'că nu mai țineau de noi, așa nu mai tresăria nimic în noi la atingerea lor.

— Tu ești bolnavă... Nu vezi cum arzi? i-am spus într'o zi, îngrijat, căutându-i gândul în ochii ei somnoroși, pe fața ei aprinsă ca de friguri.

S'a uitat lung la mine, cu una din acele priviri cari nu văd. Apoi, deșteptându-se ca dintr'un vis, mi-a răspuns zâmbind:

— N'am nimic... Ce vrei să am?

Era atâta tristeță 'n vorbele ei, și 'n ochii ei atâta întunecată adâncime, că nu m'am mai putut ținea să n'o întreb, să n'o implor să-mi spue tot ce are pe suflet, deși vedeam c'o îneacă plânsul, deși se jura că n'are nimic, că nu-mi ascunde nimic. Cât am chinuit-o, sărăcuța, și cum se zbătea sub întrebările mele ca un vinovat ce nu vrea să-și mărturisească fapta! O lăsam să plângă, să se liniștească, și iar o luam la cercetat. Vedeam bine că e o taină la mijloc. Asta ne înstrăina, asta era zidul care ne despărția. Și toate mijloacele le întrebui-

țam, toate puterile mi le puneam ca să-l abat, și să mă apropiu, să mă lipesc iar de sufletul ei. Îi simțiam inima gata să se deschidă, pe buzele ei fluturau cuvinte pe cari nu se putea hotărî să le rostească, în ochii ei plânși veniau lumină repezi, scăpărătoare, și iar se retrăgeau, și iar se făcea noapte. Și n'am putut smulge o vorbă, n'am putut afla nimic în ziua aceea. Îți închipui tortură.

Când mi-a spus, era prea târziu. Doctorii nu mai aveau nici o speranță. Era de-o lună'n pat, slabă, desfigurată, pierdută. Ședeam la căpătâiul ei, năuc, aproape nebun, neștiind ce să cred, neștiind ce-a fost și ce-are să mai fie'n urmă cu viața mea. De-odată tresării. Își pusese mâna-i rece, nădușită, pe mâna mea, — ochii ei mari, sticloși, mă priveau fix din orbitele lor adânci.

— Să nu fii trist... am fost fericită, foarte fericită cu tine... doi ani aproape. Ce de lucruri frumoase m'ai învățat tu în vremea asta!...

— Dormiai? Întreb eu cu frică.

— Nu dormiam. Ședeam așa, cu ochii închiși. Te simțiam lângă mine, și mi-era

cald, aveam sentimentul că plutesc, îmi părea bine că te simt aproape. Ce bun ești tu, și cât te-am făcut să suferi! Fără să vreau te-am făcut să suferi. Vezi, aveai dreptate, când spuneai că sunt dintr'un neam ostenit, sleit de puteri, osândit să piară... Tu nici nu știi câtă dreptate aveai. Tu nu știi c'am avut un frate care s'a sinucis, o soră care a murit idioată, și că un frate-al tatii e și astăzi închis într'o casă de nebuni. Și te mirai de mine că nu mă entuziasmez de nimic. Pentru entuziasm se cere un suflet tânăr, proaspăt, sănătos, și noi eram toți bolnavi — trudiți și bătrâni de mici... Vezi dar, că nu pierzi lucru mare.

Inchise ochii, și rămase puțin ca 'ntr'o ațipire de somn. Eu tăceam, și-mi stăpânam bătăile inimii, de teamă par'că să nu-i tulbur gândurile. Ea înțelese, și, ridicându-și pleoapele-i învinețite, îmi mulțumi c'un zâmbet.

— Acum, să-ți spun secretul... Știi, când ai plecat mânios, atunci seara... am crezut întâi c'ai glumit, că te-ai ascuns, ca să vezi ce-am să fac, ș'am stat, ș'am așteptat, așa în tăcere, un minut, două, poate mai mult, poate nici atât. Mi-era cald, eram enervată, simțiam că mă 'nă-

buș. M'am sculat, m'am desfăcut la piept și, de necaz, de răutate mai mult, decât de nevoia de a mă răcori, m'am dus la fereastră, am deschis-o, ș'am stat în frig pân'am simțit pe gâtul gol, pe pieptul gol, ca un strat de ghiață. Ș'apoi m'am culcat, am adormit cu gândul copilăresc c'ai să mă găsești moartă când 'ei veni, ș'are să-ți pară rău....

O îneca tusea. Tot sângele, puținul sânge ce-i mai rămăsese, îi năvăli 'n obraz. Și nu mai putu vorbi.

Noaptea, târziu, se deșteptă și, suflând greu, aruncă plapoma de pe ea c'un gest furios. — Strigă de câteva ori, c'un glas care nu mai era al ei, și nici omenesc nu mai era: „Nu mă lăsați să mor, nu vreau să mor, scăpați-mă!“... Ochii, eșiți din orbite, priviau speriați în gol, brațele-i subțiri se mișcau în aer, închizând și deschizând pumnii, ca și cum căutau ceva de care să se agațe, apoi căzură 'n lung lovindu-se de șolduri. Un suspin, adânc, de supremă ușurare, și... când îi pusei mâna pe față, simții răceala morții. — A, gura, gura aceea întredeschisă, cu buzele albe încremenite, o văd încă, o am de-apururi în minte, pe atât de fioroasă 'n moarte, pe cât

de fermecătoare era 'n viață. Tu nu știi, nu știi ce va să zică să vezi astfel gura pe care-ai sărutat-o odată, însetat, nebun de iubire, de cea dintâi... de singura ta iubire.

ALE LUMII

...Zice domnu' Busuioc: De ce nu ste-teai, mă, să isprăvești? Un an doar nu-i capu' lui craiu. De-abia te mai înfiripai și tu.

Eu tăceam. Biata mama: „De, d-nule învățător, eu nu-i spui? Dar iar mă gândesc ș'așa. C'aici, vezi și d-ta, greu, atâtea guri, eu singură. Zic: Mai știi? Poate norocu' lui îl trage“.

Și m'a lăsat. Plecam șase băeți. Numai Niță al Radului era ceva mai răsărițel. Incolo toți eram de-o măsură. Ne lua unu' Pintilie Chioru, care fusese dascăl la noi la biserică, și ce-i trăsniise lui? c'odată a plecat, și nu s'a mai știut neam de el. Ș'acu, venise de vre-o două săptămâni și lua băeți la București, să-i facă „olteni“. Era o bucurie pe noi... de nu ne 'ncăpea lumea. Copii — ce știam noi pe-atunci?... Mama, săraca, plângea cu două rânduri de lacrimi, și mă săruta

și ofta, de-ai fi zis că mă petrece la groapă; și eu ardeam să se isprăvească odată, să mă văd la drum, că par' că tot nu mă încredeam... Am plecat noi din Gugești așa pe la toacă, ș'am ajuns noaptea târziu în București. Eram amețit — îmi urla capul și par'că le vedeam toate prin vis: lume, trăsuri, — o gălăgie, ș'o grămădeală de te lua groaza — noi ne țineam de mână să nu ne rătăcim. Când am ajuns, nu mai puteam de oste-niți ce eram. Ne-a băgat într'o magher-niță, unde mai dormiau vre-o zece băe-tani. Am picat acolo pe-o rogojină și pân' la ziuă n'am știut nimic.

Ceialți erau mai mari, și li-era milă de noi. Ne-au întrebat de pe unde suntem, dac'avem părinți, frați, surori. Ei erau Olteni adevărați. C'apoi vre-o două luni, cu dânșii am umblat, până am știut și noi seama. Ei vindeau struguri și pepeni — că era toamnă, așa cam pe vremea asta, când am început; noi umblam cu zarzavat, că-i mai ușor și de purtat și de vândut. Pe urmă ne-am dat și noi la brazdă, și duceam treaba mai dihă decât cei vechi. Ș'am pus eu de-o parte, din opt ani de oltenie, aproape două mii de leușori. Vre-o mie, pe bună cinste, dela stăpân. Da, cealaltă mie, spun drept, erau

bani cu păcat. Pe lângă ciupeala de fiecare zi, era acolo ș'un chicuș, de-odată, de-o sută optzeci de lei. Să vezi cum a fost asta: O cocoană din strada Fântânii, unde vindeam în toate zilele, cumpără ea struguri — aveam niște razachie de toată frumusețea — cumpără, plătește și pleacă 'n casă cu farfuria 'ncărcată. Când dau eu să-mi iau coșurile — pe scară, unde șezuse cocoana, un portofel cu parale, — mă uit în toate părțile, nu văd pe nimeni — îl iau și plec. O tulesc de vale pe Schitu-Măgureanu, intru 'n Cișmigiu și fac la stânga pe după niște năruituri mari de piatră. Las coșurile jos, scot punga, o deschid, și ce găesc? Un sutar nou-noulet, două hârții de câte douăzeci, o liră turcească și șaisprezece franci. Pe urmă, unde-am mai umblat și cui am desfăcut marfa 'n ziua aceea, habar n'am. Știu că de câte ori auziam un țigănal, înghițiam. Intr'un rând, am văzut un gardist viind repede în urma mea. Am dat să lepăd coșurile și s'o rup de fugă, dar odată mi s'au muiat picioarele și par'că mi s'a făcut negru înaintea ochilor. M'am pomenit strigând: *Strugurii, razachia!* Și eu nu mai aveam boabă de struguri în coș. Gardistul s'a dus în treaba lui. Nici nu s'a uitat la mine. Trei zile

n'am mai dat pe-acolo, și trei nopți n'am dormit de loc. Tot așteptam să vie dela poliție să mă ia. Nimic, nici o mișcare. A patra zi am trecut pe-acolo, dar n'am intrat. Par'că, nu știu cum, mi se puneă ca un cârcel la inimă, când mă gândiam să intru. Tocmai peste vre-o două săptămâni, mi-am făcut curaj ș'am intrat. Ce-o fi o fi. Că vezi, par'că mă trăgea acolo ceva. Trebuia să mă duc. Am stat eu ș'am așteptat la scară ca o jumătate de ceas pân' să vie cocoana. Da cum mi se bătea inima, Doamne! Și trebuie să fi fost eu galben rău la față, că întâi asta m'a întrebat cocoana când m'a văzut — dac'am fost bolnav... Se și potrivea cu nevenitu' meu. Pe urmă mi-a spus și de portofel, da se vede că nu mă prea bănuia pe mine, că numai atât a spus: „Nu știu nici eu pe cine să dau vina — că n'am mai vrut să fac tărăboiu, îmi lua servitoarea la secție, și mă gândiam c'o bate, și poate că nu-i vinovată ea. Vorba ceea: „Hoțu' c'un păcat, și păgubașu' cu două“. Biata cocoană! Imi venia să dau fuga să-i aduc banii și să-i spun că i-am găsit ascunși între pietrele din Cișmigiu... Ei, câte gânduri bune n'are omu' în viața lui! Și tot după cele rele se duce.

La un an după asta, treceam prin Mântuleasa cu struguri. Mă chiamă o fetișcană, dela o casă boerească. Ea ședea țăntoșă 'n poartă, cu mâna stângă în sold, cu dreapta făcându-și strașină ochilor, c'o bătea soarele în față: „Cum dai strugurii?...“ Da ea, diavolul, se uita galeș la mine — nu-i era de struguri... „Cu palanța“, zic, — „Măi, taci!...“ Și prinde-a râde. Mă uit în ochii ei, se uită și ea în ochii mei — și... ne-am înțeles, par'că ne-am fi știut de când lumea. — Hm! Afurisită lighioană! Spui drept, femeie ca aia eu nu cred să mai fie a doua pe pământ. Da frumoasă. Frumoasă în lege. În sfârșit, ce să mai lungesc eu vorba?... Cum m'a sucit, cum m'a învărtit — nu știu nici azi. Știu numa' că răsucelea asta s'a început pe la Sântă-Măria-a-mică, și pe la Bobotează nu mai aveam para chioară. Mă curățise. Și pe lângă alte-toate, a trebuit să mai stau și 'n spital o lună și mai bine, c'ajunsesem de mă sufla vântu'... dracu' știe ce-mi dăduse 'n mâncare, se vede. Incai ce era pe inima mea — moarte, nu altă ceva. Așa, es eu din spital, mă mai întremez, și ia-o, Dinule băete, iar dela început. Da rămăsesem c'o durere ici în moalele capului, par'că-mi trăsesese cineva c'un cio-

mag. Mă mai slăbia o zi-două — și iar m'apuca. Treaba însă mi-o purtam, că noi ăștia dela țară nu ne prea dăm boalei așa cu una cu două. Vine primăvara.

Era pe-aproape de Paști. O zi — s'o bei și să nu te mai sature. Vindeam pește. Aveam într'un coș calcan și în celălalt scrumbii de mare. Era cam pe la prânzul cel mic. Treceam tot prin Mântuleasa. Aia nu mai era pe-acolo. Fugise cu băiatul cârciumarului din colț. Da nici nu mă mai gândiam acu la ea. Era, cum zic, pe la prânzul cel mic. Și strigam — ce-oiu fi strigat, nu știu, că mă oprește-un boer, se uită țință la mine, și zice: „Mă, tu ești nebun, ori te faci?...“ Zic: „De ce, boierule?“ Da uite-așa-mi svâcniau tâmplele, ș'auziam în urechi: un vuet ca la mașina de treerat... „Poi tu *struguri* ai în coș?“ — Mă plec să mă uit... și cum mi-oiu fi pierdut eu piuitu' așa de-odată, nu-mi pot da seamă. Am auzit întâi un râs, — pe urmă grămădeală, vorbe învălmășite — par'că mă înecam într'o bulboacă, și m'am simțit înșfăcat, oiu fi lovit și eu pe cineva — nu știu. Când m'am trezit era iarnă. Rânam zăpadă cu lopata; o curte largă, albă toată de zăpadă, și case mari, înalte, de jur împrejur, — în fund s'auziau răcnete, vaete,

bătăi... Un bătrân slab, c'o bolfă 'n spinare cât un dovleac, sta rezemat în lopată și se uita lung la mine. Da toate astea par'c' *atunci* îmi răsăriau. Par'că mă trezisem dintr'un somn greu. Zic: „Unde suntem aici, moșule?“ El zice: „Tu nu vezi unde ești? — La Balamuc“. Mie mi-a venit să râd de vorba asta. Da el: „Mă flăcăule, dacă te-ai zdrăvenit, nu mai sta, c'apoi iar te-apucă“. — Ei, drăcia dracului, zic în mine — asta-i încă una!... Că eu mă simțiam doar în toată firea. Mi-a spus apoi bătrânul. Ci-că eram mânia lui Dumnezeu când m'a adus. Și toată noaptea strigam: „*Strugurii! Razachia!*“ Ei mă băteau, și eu răcniam cât ce puteam: *Strugurii!* — M'a mai ținut așa ca vre-o săptămână. Mă chema d-nu' doctor în toate zilele, mă puneă să-i spui povestea mea. I-o spuneam, așa cum ți-o spui și d-tale, până unde m'a pălit căpiala. De-acolo nu-mi mai aduceam aminte. Am înțeles eu dela d-nu' doctor că asta mi-a venit așa, dintr'o supărare mare, mocnită 'n mine pân'a spart, ca o bubă. După ce-am eșit de-acolo, am umblat vre-o două zile fără căpătâi, ș'a treia zi dimineața m'am dus la cocoana din strada Fântânii, și i-am spus, i-am spus tot: cum i-am luat porto-

felu', ce-am pățit, cum am înnebunit... „Ș'a-cu, zic, eu vreau să vă plătesc d-voastră, până într'o para. Am venit să vă muncesc: aici, la țară, unde m'eți trimete, acolo mă duc“. Ea se uita la mine cu îndoială. „De, mă băete, știu eu ce să zic?...“ Și cum stam eu așa umilit și rușinat înaintea ei, odată m'a podidit un plâns... da un plâns, — de când eram mic, de mă bătea mama, nu știu să fi mai plâns așa. I-a fost întâi frică, se vede, c'a dat să plece, dar și-a luat seama. Zice: „Noi, aice, n'avem la ce treabă te pune; da e un frate-al meu care are-o moșioară pe lângă Roman. Să-ți dau un bilet, și dacă-i fi om cinstit și te-i purta bine, cred c'ai să fi și tu mulțumit“. — Coccoană bună. Dumnezeu să-i deie sănătate. Zi că mă da pe mâna poliției. Ajungeam un pușcăriaș. Ori știu eu ce se mai alegea de mine? Pe când așa... Eaca sunt douăzeci de ani de-atunci... Doisprezece ani numai de când m'am însurat. Dumneaei a venit de m'a cununat. Și fetița tot dumneaei mi-a botezat-o. Și tare-i mai părea bine, când a văzut că m'am ales om de ispravă.

Il întreb eu: „Da nevestei i-ai spus c'ai fost... bolnav?“ — Cum de nu? I-am spus curat, c'am fost nebun. Și uneori,

când sunt necăjit, ca omu', ea se uită
lung la mine. Zic: „Nu te teme, că nu mai
strig: *Struguri!*“ Și eaca așa... Stau, zău,
câte-odată și mă gândesc: P'in câte mai
trece și omu' ăsta cât trăește!

DOUĂ SCRISORI

Se hotărî să-i scrie. Da, așa-i mai bine. În vorbele scrise nu-i tremurul glasului zugrumat de bătăile inimii, nu-i gura fără dinți, nu-i fața sbârcită, cu ochii speriați ca de vedenia unei fantome, — nimic din priveliștea tristă a ruinei omenești nu va tulbura duioasa amintire a unor vremi depărtate, așa de dulci și de asemenea basmelor, că par'că n'au fost nici odată trăite aievea. — Ea va închide ochii, și în cadrul vremilor acelora, îl va vedea iarăș tânăr. Iși va înclina capul pe umăr și, cu brațele 'n poală, ținând scrisoarea desfăcută între degetele ei slabe, va simți acolo sufletul lui de-acum treizeci de ani și, ea însăși întinerită, se va adânci, ca într'o rugăciune în farmecul iubirii lor de-atunci-

Era 'n amurgul unei zile calde de pe la începutul lui Maiu. Fereastra deschisă da 'n grădină, de unde veniau mirezme

de flori și, cu dulci adieri de vânt, acea reveneală plăcută a pământului proaspăt, în care dospește și se leagă un nou rând de vieți.

Bătrânul se plimba, cu mâinile la spate. Din când în când se opria la fereastră, și, în îngânarea tainică a înserării, mângâia cu privirea florile, copacii, tinerețea aceea îmbătătoare a firii, sorbia cu sete aerul sănătos de-afară, și ofta. Fusesse toată iarna bolnav. Nimeni nu venise să-l vadă. Nimeni din vechii lui prieteni, nimeni din acei cari au petrecut cu el, și-au dispus odinioară, ca de lucrul lor, de casa, de inima și de punga lui, cu drag deschise tuturor, nimeni acum nu-și mai aducea aminte de el. Cum s'a făcut gol în jurul lui! Incetul cu încetul. Și cum s'au dus toate, par'că n'au mai fost de când lumea...

Simți un fior de frig. Inchise fereastra, aprinse lampa, îi potrive bine lumina, stătu puțin cu ochii pironiți în gol, căutând să-și aduc'aminte începutul pe care și-l pregătise, îl rosti în gând vorbă cu vorbă, dar când se așeză la masă și vru să-l scrie, nu-l mai găsi bun, par'că pierise de-odată tot înțelesul, tot sufletul, pe care-l pusese el în vorbele acelea. O, avea atât de spus! Ș'ar fi vrut să

le spue cu liniște și cu rânduială, cum așa de limpede i se înfățișau în minte, când nu căta să le prindă în tiparul strâmt al cuvântului. Era apoi sfiala, teama firească de a nu-și vădi prea mult scăderile bătrâneții, și frica asta-l purta ca un joc de umbre tremurătoare peste undele gândurilor lui, și-l făcea să-și piardă uneori puțința de a le mai urmări. Intr'un târziu simți că i se deschide înainte ca o cărare de lumină, își potrive ochelarii și începu să scrie. — Pe la două, după miezul nopții, acoperise patru pagini cu slova lui mărunță, strânsă în rânduri dese și drepte. Răsuflă din greu și citi, în șoaptă, oprindu-se din când în când, și urmărind cu gândul căderea și răsunetul vorbelor lui în sufletul ei:

„Bine-ai venit, dulce prietenă a tinereții mele!

Vezi ce supus am fost, și cum te-am ascultat. Nu te-am urmărit, nu ți-am scris, și nici-odată n'am căutat să aflu de ce-ai plecat, unde te-ai dus, ce valuri te poartă. Și-acum îți scriu, ca și cum ieri ne-am fi despărțit, îți scriu cu acelaș suflet pe care mi-l știi, căci, dragostea aceea sfântă, mi-a rămas ca un ostrov de lumină în marele deșert al vremii — ș'acolo, din amintirile pe cari mi le-ai lăsat, eu mi-am

zidit o bisericuță, și 'nchis în ea am trăit ca un pusnic, m'am gândit mereu la tine și nici n'am simțit cum au trecut acești treizeci de ani. Treizeci de ani! Câte vieți n'am trăit eu cu gândul, și câte nu vei fi trăit și tu aevea, în atâta amar de vreme!...

Ai găsit cu totul o altă țară, când te-ai întors. — Pe unde erai când ne băteam cu Turcii? Te gândiai tu atunci la noi, la grijile noastre, la neamul tău, la cunoscuții tăi de pe-aici? Eu mă gândiam adesea la tine. Ți făcusem și o scrisoare... în așteptarea morții, care 'n războiu are par'că ceva atrăgător în ea, și o simți pe lângă tine în fiecare clipă. — O, dac'ai fi fost acolo, dac'ai fi văzut cum se luptau ostașii noștri, dacă i-ai fi văzut cu ce frenezie se aruncau în brațele morții — cum i-ai mai fi iubit, și cum te-ar fi făcut să plângi de admirație măreția acelei jertfe, și ce mândră te-ai fi simțit să te știi sora lor, să știi să faci parte dintr'un așa neam de oameni! — Atunci am deschis eu ochii și-am văzut cu ce minunate daruri a înzestrat Dumnezeu pe poporul nostru, și ce putere ascunsă, ce simțire aleasă, ce înălțare de suflet e în mulțimea aceea tăcută, harnică și îndurătoare a satelor noastre. De-acolo, din câmpia

aceea de groază, unde-am văzut pierind atâția viteji, eu m'am întors c'o viață nouă, nouă și cu adevărat fericită. Ție-ți datoresc viața asta, căci tu m'ai îndreptat spre ea, și toată fericirea asta tu m'ai învățat s'o cunosc și s'o prețuesc. Tu nici nu știi câtă poezie a lăsat în sufletul meu iubirea ta. Eu cu poezia asta am trăit, și numai la lumina ei am putut vedea atâtea lucruri bune și frumoase, la cari nici odată nu mă gândisem și de cari poate aş fi rămas pururea străin.

Ți-aduci aminte ce mi-ai spus într'o seară la Nisa? Erai abătută, palidă, fuseseși câteva zile bolnavă, citiseși un roman trist, mi se pare: „Humiliés et offensés“ de Dostoiewsky, și-ți era silă de toate, și-ți era necaz pe lume, pe tine, pe mine, pe mine mai ales, și mă certai așa frumos: „Ce faci tu cu viața ta? Te plimbi, petreci, joci cărți, — și vremea trece, și puterile tale se risipesc fără nici un folos. — Nu, dragul meu, — asta poate să o facă orice netrebnic. Eu vreau să văd *un om* în tine. Uite, nu ți-am spus nici odată, dar sunt zile când mă muștră cugetul, par'c'aș fi părtașă la o crimă, par'c'ai fi fost pornit într'un războiu și eu te-aș fi făcut să părăsești câmpul de

bătălie, să-ți lași tovarășii în foc și să fugi cu mine, ca un mișel...”

Te mai gândiai tu atunci, că vorbele acelea au să-ți revie peste treizeci de ani, ca niște trimiși ai tăi cari și-au îndeplinit solia? Da, și-au îndeplinit solia. Poate că n'ar trebui s'o spun eu... Dar e bine să știi că acele cuvinte au avut mare putere asupra mea. E bine să știi că viața în care le-ai sămănat nu s'a risipit în deșert... Și, Doamne, ce sentiment de liniște, de siguranță și de adevărată fericire găsești la sfârșitul unei astfel de vieți! Gândul c'ai fost un om de treabă, că n'ai trăit numai pentru tine și c'ai făcut tot binele pe care-l puteai face, gândul acesta îți aduce ca o nouă tineretă, — e un fel de primăvară sufletească, pare că toate se limpezesc și se luminează înaintea ta, și în lumina asta până și moartea capătă o înfățișare blândă, amicală, o aștepți, ești gata în orice clipă s'o primești.

Iată, scriindu-ți rândurile acestea, simt că mi se umplu ochii de lacrimi; sunt lacrimi de mulțumire, sunt lacrimi de recunoștință pentru fericirea pe care mi-ai dat-o, pentru înseninarea asta neșpus de dulce a bătrânețelor mele, pentru

tot binele pe care mi l-ai făcut cu iubirea ta“.

Trimisese scrisoarea de dimineată, și toată ziua și-o petrecu în casă, făcându-și fel de fel de gânduri. Spre seară eși să se plimbe prin curte. Mereu se ducea la portiță și se uita cu nerăbdare în lungul străzii. Pe maidanul din față o droaie de copii gălăgioși se jucau de-a potera. Se uita cu drag la ei. Strigătele lor, amestecul acela de glasuri curate, proaspete, sonore, toată zarva aceea veselă și sănătoasă i se părea că e un cântec al primăverii, și că pământul îl cântă, și iarba, și florile, și tot ce e sbucnire de viață nouă în farmecul acelui amurg. Nici n'a băgat de seamă pe unde-a venit și când s'a apropiat de el omul care-i întinse o scrisoare. Cum a tresărit și cum i-a tremurat mâna când a luat-o! Intr'un suflet veni în casă, aprinse lampa, își puse ochelarii, deschise plicul și citi:

„Știu, bunul și nobilul meu prieten, știu tot ce ai făcut. Și ai dreptate să fii fericit. Dar ce frumos gând ai avut!...
„Un fond de ajutor pentru copiii de talent ai țăranilor!” Cu ce drag vei fi urmărind tu mișcarea asta nouă și sănătoasă, însuflețirea asta mântuitoare a nea-

mului nostru, și cât de mândru trebuie să te simți când vezi ce viață curată, harnică și cinstită și ce puteri proaspete isvorăsc mereu din păturile de jos ale poporului, și când știi că tu ești binefăcătorul care a ajutat puterile acestea să iasă la lumină.

Am aflat, (am spionii mei), că stai într'o odăiță cu chirie, la una din vechile tale slugi, că trăești acolo ca un pusnic și că nu te mai vezi cu nimeni din mulții tăi prieteni de odinioară. Și știi ce mă gândiam azi, după ce ți-am citit scrisoarea? Mă gândiam să vii să mă fac părtașa bunătații și înțelepciunii tale, să trăim împreună, în gânduri frumoase, zilele cari ni-au mai rămas. Să pun și eu toată a-verea mea acolo, unde ți-ai pus-o tu, pentru ca să pot împărtăși pe deplin seninătatea pe care-o văd și-o admir în sufletul tău.

Vom fi săraci și fericiți amândoi. Ne vom aduce aminte de tinerețea noastră, vom citi vechile noastre scrisori, vom plânge din când în când, căci bătrânii cari iubesc plâng de toate cele, și vom muri cu gândul, că după noi rămâne-o faptă frumoasă, un pom sădit de noi, în ale cărui flori și roade se vor întâlni și se vor iubi înainte sufletele noastre.

Poate fi oare o mângâere mai dulce decât aceasta, la sfârșitul unei vieți? Și unde, și în cine-aș putea eu găsi un tovarăș mai bun, decât în tine, care-ai înțeles de mult, care-ai izbândit de mult ceea ce mi se arată în ceasul acesta ca o credință nouă.

Vezi, a fost pe semne scris, ca iarăș să ne întâlnim și, după ce împreună am cunoscut frumusețea și farmecul tinereții, acum să ne ajutăm unul pe altul a cunoaște și a prețui un dar cu mult mai scump — poezia bătrâneței...”

Iși răzică capul pe mână, și închizând ochii se gândi cu drag la înțelesul acestor două vorbe din urmă. Inconștient, le repeta în minte. Treptat, sufletul lui se umplea de lumină și de evlavie.

Când se ridică și privi spre ușa care se deschisese încet, o văzu înaintea-i, ca și cum tăria gândurilor lui i-ar fi adus-o. Cu surâsul aiurit al omului care visează, păși spre ea, îi cuprinse amândouă mâinile într'ale lui și, cu ochii în lacrimi, îi zise încet:

— Bine-ai venit!

DIN ALTE VREMI

Poposisem la mama Ilinca, în satul copilăriei mele — după douăzeci de ani. Da ea — par'că nici n'o atinsese valul vremii. Aceeaș bătrânică, sprintenă și veselă și dulce la vorbă, — aceiași ochi mici, întrebători, acelaș chip uscat, înfofolit în aceeaș maramă albă, — mai mărunțică doar, încolo neclintită. Numai în juru-i, ce de prefaceri! Casa noastră — o grămadă de moloz acoperită de bălării; livada păraginită, fântâna astupată c'un maldăr de spini.

— Ții minte, când erai mititel și bolnăvior — că te scuturau niște afurisite de friguri — cum te-aduceam aici la fântână, te desbrăcam și-ți turnam în cap trei ciuturi de apă, rece cum îi ghiața, că se făcea pielea roșie ca racu'... Doamne, eaca dacă-s zile. Nu mai credeam' să te rădici... Erai așa slăbuț și ușor, cum îi pana de ușor.

Ea-și aducea aminte de una, de alta, și ofta.

Eu mă uitam de jur împrejur, mă uitam să-mi văd satul și locurile pe unde hoinărisem desculț, în zilele mele de visuri și de libertate. Dar ce schimbate erau toate! Satul mai mic și mai sărăcăcios, bordeele intrate în pământ și triste, de o tristeță sfâșietoare, — și toate mai apropiate, mai înguste: gârla, șesul, „dealul Ursului“, „râpa cu perje“, — toate-mi păreau micșorate nu știu cum, și strânse la o laltă, pe-o bucățică de loc — moșioara noastră!

Soarele scăpăta îndărătul măgurii pleșuve, pe care era odinoară o dumbravă de stejari. Dulci mirezmele înserării treziau din adâncul sufletului meu icoanele copilăriei, cu nu știu ce amestec fermecător de vis și de basme.

Am stat până târziu pe prispă cu baba Ilinca, m'a întrebat de părinți, de frați pe unde mai sunt, — mi-a spus de tovarășii mei de jocuri, care cum a ajuns.

— Gheorghe al Spânului s'a însurat în Rădăești, o spuză de copii, nevastă-sa o ticăloasă; el, săracu' de-atâta dert, s'a dat la patima beției, — să-l vezi mata nu l-ai mai cunoaște, — alb ca și mine, și de-abia umblă. — Pușcașu' a murit. Băe-

ții lui... împrăștiați pe la târg. Vasile, cel mare, s'a ales un stricat, a fugit dela oaste, l-a prins, a scăpat iar, și s'a apucat de tâlhării — acu-i la ocnă, am auzit. — Chilia lui Malangă, îs doi ani la Sânzenii, s'a prăpădit, avea săraca ducă-se-pe-pustii. — Săcrieru' trăește, se târâe moșneagu' — iaca dacă-i vra mata, ți l-oiu chema să-l vezi... Șade la Ion Toroapă, că și-a dat tot la feciori.

— Eu, mamă Ilinco, tare-aș vrea să mai aud o poveste... știi, cum îmi spuneai când eram mic.

— Ei, d'apoi le-am mai uitat bată-le de povești — că dacă n'ai cui le mai spune...

— Una cât de scurtă, să-mi mai aduc aminte... că tare frumos le mai spuneai!

— Poi... dă, știu și eu pe care s'o spui?

Era o tăcere sfântă, par'că toate vroiau s'asculte. Cu evlavie de copil am cules, așa cum picura, poate cel din urmă cântec, cea din urmă îngânare de vis, a unui suflet zăbovit într'o lume ce nu mai cântă și nu mai știe să viseze.

Ș'am păstrat, printre cele mai scumpe amintiri, felul cum spunea mama Ilinca, în fărâma asta de

POVESTE

Era odată un negustor, ș'avea o fată —

da fata cam pădureață, și scumpă la vorbă, lucru mare. Tată-so vindea în du-gheană; ea cosea la ferestruie, în cămăruța din dos. Intr'una din zile eaca vine-o cucoană.

— Nu m'ei da mie fata asta, omule? Că eu ți-oiu înzestra-o, ș'a fi bine de ea.

El vorba ceea: Dintr'un cuvânt de-abia se pleacă.

— D'apoi, că tot nu mi-i mie de nici un ajutor, zice, și curat o pomană ți-ei face.

Ș'o ia cucoana, și pleacă. Asta a fost într'o Marți. Fata harnică. Se scula 'n răvărsat de zori, și cât ai plesni din biciu — casa pahar. Sâmbătă seara, — ce-i vine fetei — zice: Mă duc.

— Da cum să te duci tu, fată hăi, la vremea asta? Că-i departe; și cum, Doamne iartă-mă, să te las?...

Că-i câr, că-i mâr — fata s'a dus, și dus'a fost. Pasă-mi-te i s'o fi făcut ei vr'un semn, că sunt, maică, și minuni de astea pe lume. Ți s'arat'ășa, ce-are să fie... ca și când ai vedea cu ochii. Aproape de casa lor era o biserică — și cum trecea fata pe-acolo, eaca zărește o luminiță umblând dela fereastră la fereastră, ș'aude șoapte înăuntru. Prădau hoții biserica. Afară erau doi suhali mari pe doi cai. Ea,

cum vede, pune mâna pe dârlogi, și hi! cu cei doi cai la popa și la dascălu': „Duceți-vă iute, că pradă biserica“. Pân' să dea ei fuga — hoții es, vād cei doi cai lipsă, lasă lucrurile și se fac nevăzuți.

Fata se duce acasă.

— Da tu?... Ce cați la vremea asta? Ori te-a dat afară...

Bietu' tată-so, dă... părinte.

— Eaca, tată, se vede, norocu' bisericii....

Și-i spune așa, așa...

Ei! i-a părut bine, firește, și lui tată-so.

La o bucată de vreme, vine unu' din hoți pe la biserică, — chip numă' așa ca să ispitească. Cheamă el pe dascăl.

— Da ce s'a întâmplat?

— Eaca, domnule, o fată trecea pe aici...

Și-i spune cum a scăpat ea biserica de hoți.

— Cum se poate? Așa fată vrednică, mai rar... da unde șade, rogu-te?

— Eacă ici, o palmă de loc.

— Să-mi arăți unde-i, că, cine știe? Poate s'o iau de nevastă.

Merg ei la dugheană.

— Bună dimineăta.

— Mulțămim dumitale. Da cu ce treabă pe la noi?

— Umblu după însurat.

Tata fetei a tăcut. Cum era să zică omu': Eaca am eu o fată? Trece fata pe la fereastră, Hoțu' o zărește.

— A dumneavoastră?

— A noastră.

— De măritat?

— Apoi, de măritat, — da eu zestre n'am.

— Mi-e nu-mi trebuie zestre. Că eu sunt om cu stare.

Cheamă fata, și prinde el a-i spune, îndulcind glasul.

Da fata, deșteaptă, întreabă:

— Dumneata de unde ești? N'ai neamuri? N'ai pe nimeni să-ți facă vorbele? Cum umbli singur?

El zice: Nu-mi trebuie staroste.

Logodește, îi lasă daruri. Fata se mira: Ce să fie asta? El s'a dus. I-a spus fetei că vine peste trei săptămâni. „Am prieteni mulți și vreau să-mi fie toți la nuntă“. — Bine, zice fata, noi ne-om pregăti de toate“. I-a dat ei în gând c'are să fie rău. Iute năimește un cal, și fuga'n urma lui... El grăbit — ea cât coala, nici s'o vadă, nici să-l piardă din ochi. Și merge, și merge, intră într'o pădure deasă, ea după el, până ce ajunge la niște curți. Acolo el zice doar din gură: „Poar-

tă verde, deschide-te“. Și poarta se deschide. Da ea s'a pitit sub gard. N'a intrat. Ei, pasă-mi-te, erau doisprezece. Aude ea de colo: „Unsprezece băeți, iute să vă îmbrăcați. Și hai la împăratu'...“ Și pleacă ei, toți călări, înzeuați, cu arme la oblânc. Ea a stat ce-a stat — și văzând că nu mai e nimeni, zice și ea: „Poartă verde, deschide-te!“ Și s'a deschis poarta, de-a lăsat-o să intre. Da la eșire — pace. A umblat în toate odăile. In a douăsprezecea — un pat de aur și unu' de argint. Coboară în beciu — numa' capete de mort. A prins-o noaptea acolo. La miezu' nopții, eaca și hoții cu fata de 'mpărat. Ea s'a ghemuit subt o scară. Aude larmă, țipete — țipa fata de împărat ca din gură de șarpe. I-au pus capu' pe prag și hârști! Și cum or fi dat ei, că i-au tăiat ș'un deget. Și pică degetu', cu inel cu tot, drept la dânsa în poală. Ea-l pune în sân și tace. Ei: „Ce s'a făcut degetul? C'avea inel...“ „Pe aici trebuie să fie, las' că l-om căuta mâine la ziuă“. Că erau trudiți tare. Au adormit așa, care pe unde era. Ea așteaptă ce-așteaptă și dă să plece; — calcă pe unu' pe picior — nu simte, calcă pe altu' — butuc... Se mai duce-o lecuță, și stă s'a-sculte. — Da unu': „Sculați, mă, că-i ziuă“.

Și zice-o vorbă, și eacă poarta se deschide. Ea — cum vede — dluța... Și când s'a izbit poarta îndărăt — toți în picioare... „Măi, ce-a fost asta?“ Da ea pân' acasă o fugă a ținut.

Și i-a spus lui tată-so, cum a umblat, ce-a văzut, toate pe șart.

— Ș'acu ce-i de făcut?

— Dăm svoană, și facem o poteră...

Și fuga la popă. Așa, așa... și când o fi nunta, să-i prindem.

— Cum?

— Uite cum: Sfinția ta ai să ne'ntrebi pe fiecare ce-am visat. El are să spue acolo ce i-o trăsni, ș'am să spui și eu de-a fir'a-păru'tot ce-am văzut, și la urmă am să scot degetu' cu inelu'... eaca! Ș'a-tunci, haț!

Ei! în sfârșit, vine el cu cei unsprezece. C'asa a fost vorba, să-i fie toți prietenii lui la nuntă. El, vezi dumneata, avea de gând să-i facă și ei de petrecanie, ca fetei de 'mpărat. De unde să-i dea lui în minte că fata știe tot? Merg ei la biserică. Acolo norod de nu mai încăpeai, ca la nuntă. Când colo la altar, popa zice: „Domnule, să nu vă fie cu bănat, da la noi e regula, înainte de cununie, să ne spue mirii ce-au visat as'noapte... Să ne spui întâi d-ta ce-ai visat“. Și prinde el

a spune, și spune și spune... da tot de pe altă lume. — Se 'ntoarce popa la fată: „Ei! acu spune și dumneata“.

— „Ba eu, zice fata, se făcea că m'am dus într'o pădure, ș'am nimerit la niște curți, ș'am zis: Poartă verde deschide-te, ș'odată poarta s'a deschis, ș'am intrat...“ Și dă-i ea, și spune ce-a văzut prin odăi, și spune ce-a văzut în pivniță, tot, tot...

Da biserica era de jur împrejur înconjurată de poteră. El, de colo, s'a făcut cum îi lipanu'. „Și dacă nu credeți, zice fata, eaca și degetu' cu inelu'“. — Cât ai bate într'un amnar, tâlharii burduf — și gata.

Și eaca așa a fost.

ESTE O DREPTATE

În adevăr, cum ziseși, „cetate a urîtu-lui“ e casa ta — pe-atât de tristă, pe cât e de mare și de bogată. Tu dai vina pe soartă. Asta e judecata ieftenă și de mân-tuială a tuturor nevoiașilor, cari nu știu ce vor, sau, mai drept vorbind, *nu pot voi*. Am ascultat cu răbdare toate plân-gerile tale, cari — firește — nu puteau să aibă o altă încheere decât aceea pe care, dela început, vedeam bine cum ți-o pre-gătești: „Eată pentru ce trăesc în străi-nătate!“ Te simțiai urgisită. Singură, așa de singură în grozava tăcere și izolare a lipsei de iubire, de orice fel de iubire.

Trebuia să pleci.

Vorbă să fie.

Trăești în străinătate, pentru că nu te leagă nimic de țara asta, în care străbunii și părinții tăi au agonisit foarte multă a-vere, și'n care soțul tău, Dumnezeu să-l odihnească, a fost un bun ministru și un

om foarte de ispravă, pe care mă tem că tu nu l-ai înțeles. Sunt îngropați aici, în pământul acesta atâția cărturari și viteji din neamul tău... Dar ce zor ai tu de ei!...

Cred și eu că ești nefericită. Ai fost crescută de mică în rătăcire, — îndreptată par'că anume spre deșertul acesta al urîtului. Și ce poate fi mai trist, decât să te simți netrebnic, să vezi că sufletul tău nu se leagă prin nimic de marele suflet al neamului tău, și că tot ce-ai avut, toate de câte te-ai bucurat în viață au venit așa, rod al întâmplării, fără nici o osteneală din partea ta și fără nici un merit.

Te-ai pomenit în huzur și 'n răsfăț, de cum ai deschis ochii.

Te văd copilă, îmbrăcată 'n alb, cu părul în vânt, într'o elegantă trăsurică-paneraș, mânând caii, — nebunatăcă, veselă, cu ochii scânteetori și cu obrajii rumeniți, ca de dogoarea focului, de beția răsfățului — căci, trebuie să recunoști că toată lumea te răsfăța. Erăi așa de frumoasă! Și, vai—îsvor atâtor nenorociri, — tu știi ai aceasta! La doisprezece ani te arătai pe scenă în *tablouri vivante*; publicul te aplauda, regina te chema în loja ei și-ți săruta obrajii de păpușă; părinții se uita la tine ca la o minune. Visai un

prinț. Te-ai măritat, fără nici un entuziasm, cu cel mai „bine“ dintre lionii saloanelor prin cari-ți purtai mândră rochiile decoltate, gâtul alb și ochii melancolici. — Ai călătorit cu soțul tău prin toate țările pe unde călătorești cu părinții tăi, l-ai dus prin aceleași baluri și petreceri prin cari fusești ca domnișoară, ai primit în casa ta aceeași lume pe care-o cunoșteai de când erai mică, te-ai îmbrăcat cu același lux... Vai, *asta* era măritișul? Nici o surpriză. Aceleași mutre, aceleași vorbe, aceleași petreceri. Și nici măcar o luptă, o împotrivire cât de mică. Toate la poruncă. Ai vrut fast, echipaje, podoabe scumpe — le-ai avut. Ți-a plăcut să fii admirată, „anturată“, sărbătorită — ai fost. Ai vrut să n'ai copii — n'ai avut. Ai poftit să fii ministreasă — ai fost. Oamenii erau pentru tine simpli procuratori de plăceri. Și când moartea a început să-ți ia din ei — și încă din cei ce-ți erau mai *utili* — ai făcut ochii mari. Cum? Exista o putere care nu vroia să știe de tine? Vezi, tu n'ai avut decât străluciri deșerte, pentru vederea trecătorilor. Nici o lumină din adâncul sufletului tău. Nici a înțelepciunii, nici a iubirii, nici a bunătății, care și ea e formă a iubirii — dacă nu însuși fondul ei. Fru-

mușetea, fardul, găteliile și toate plăcerile și bețiile pe cari le dă numai averea sau tinerețea cea zburdalnică sunt spumă — o spumă, dulce, cu drojdie acră și foarte amară la fund.

Ai trăit *numai* pentru tine. Era fatal ca într'o bună dimineată să te pomenești *singură*, părăsită în tăcerea de mormânt a egoismului tău. Ce vrei să-ți răsară, când n'ai semănat nimic?

O amintire, care te privește: or fi poate douăzeci de ani. Mă 'ntorceam dela Sinaia cu trenul care sosia 'n București seara la 9. Te aflai în acelaș compartiment. Erai în doliu și veniai din străinătate. Am schimbat câteva vorbe de politeță, apoi ne-am văzut fiecare de gândurile noastre. Era toamnă. Codrul de fagi începuse a rugini. Mă uitam pe fereastră. Din când în când valea se îngusta, șuețul Prahovei izbucnia răcoros din prăbușituri de stânci, podurile vuiiau adânc sub goana sguduitoare a trenului. De-odată mă strigi și-mi arăți cu spaimă un copil mic, lângă tine, înfășat într'o plăpumioară albastră. N'am să uit nici odată expresia de groază cu care te uitai la pachetelul acela misterios, în care palpita un început de viață. Copilașul dormia și, prin somn, visa că sugă. Văzușezi în sta-

ția Breaza o femeie îmbrăcată 'n negru, căuta par'că pe cineva, avea un aer așa zăpăcit, te-ai temut să nu fie vre-o nebună, și te-ai întors cu fața spre fereastră... Imi povestiai alarmată, ca de-un atentat împotriva ta. Nici un cuvânt de milă pentru bietul copilăș dăruit întâmplării, nici o compătimire pentru biata mamă, pe care-o făceai „mizerabilă“... A, dacă te-ai fi putut coborî o clipă în inima ei... Inima unei mame care-și leapădă copilul! A venit conductorul, au venit curioși de prin alte vagoane să vadă pe micul călător, care dormia fără grijă în plăpumioara lui albastră, singur de-acum, aruncat în necunoscut, cu acest simplu bilet de liberă trecere 'n lume, prins de bonețica lui, de-asupra frunții, c'o panglicuță roșie: „*E botezat, îl chiamă Tudorel. Împlinește la 16 Octombrie două luni. Fie-vă milă de el*“. Ți-aduci aminte cum îl mângâiau toți. Copilul se deșteptase. Privia serios în gol, avea ochi albaștri și gropițe 'n obraz. Ți-aduci aminte. Ne uitam toți la tine... și tu nu pricepeai. Erai singură. Erai bogată. De ce nu l-ai luat? De ce n'ai vrut s'auzi ciripind, în casa ta mare și pustie, păsărica aceea drăgălașă, pe care 'nadins poate ți-o trimetea *Dumnezeu* în ceasul acela, ca să ai și tu o mân-

gâere în viață, ca să știi c'ai făcut și tu un bine pe lumea asta? Cu ce frică te uitai la fărâmița aceea de viață!... De ce ți-era așa frică?

Am stat zece minute la Cămpina, unde l-a dat jos, ca pe un călător fără bilet ce era. Din mulțimea care se grămădia tăcută în jurul micului contravenient, un hamal îndrăzni să vorbească: ceru cu vorbe atingătoare, pline de adâncă bunătate a românului sărac, să ia el copilul acesta părăsit, să fie al lui. Și Tudorel s'a dus bucuros în căsuța cea fericită, unde mai erau șase copilași.

Mai bine, poate, pentru el. O fi acum un muncitor cinstit, în lumea lui de luptători, cari n'au vreme să li se urască.

Dar ce-ți vorbesc eu ție de astfel de lucruri?

Tu ai cu totul alte credinți. Tu vezi lumea din temnița strâmtă a egoismului tău. Cum ai să înțelegi tu viața cea adevărată, când până la vârsta în care te găsești ai trăit numai în răsfățul minciunilor? Toți te-au mințit. Și toate lucrurile din jurul tău te-au mințit. Părinții și croitoresele, guvernantele străine și curtezanii, sulimanurile, și banii tăi, cari, precum vezi, nu te-au putut apăra de bătrânețe.

N'ai admirat nimic, și n'ai iubit pe ni-

meni! — Ți-ai râs de toate, crezând că asta e o putere; ș'ai trecut nepăsătoare printre durerile celor din jurul tău. Credeai că nu mai sunt bătrânețe, că nu mai e moarte. Și acum, iată-le — îți rânjesc, în fiecare dimineață, din oglinda în care ți-a plăcut așa de mult să te privești. Ai vrea să pleci, să te duci departe, să te-ascunzi... Ți-e frică, ți-e urât, ți-e silă, de lume, de tine, de tot. Vezi ce săracă ești, cu toată bogăția ta....

De bună seamă — *este* o dreptate!

POVEȘTEA PUPEZEI

A fost odată o babă ș'un moșneag. Erau săraci lipiți pământului și trăiau, ca vai de ei, într'o cocioabă părăsită, așteptându-și ceasul, — că nici o putere nu mai aveau, și nici o nădejde alta dela cel de sus. Dar într'o dimineață, ce să vadă ei? Iată că un firicel de iarbă răsarise din pământ, drept lângă piciorul patului, și creștea, văzând cu ochii; până pe la prânzul cel mare, firicelul se face gros cât trestia și înalt pân' în blidar, iar pe sub seară își îndoea vârful în tavan, par'că și-ar căuta loc să iasă.

— Mă, ce să fie asta? zice moșneagul crucindu-se.

Și, ce-i vine lui, ia un sfredel, face-o gaură'n tavan, apoi alta'n coperiș — ș'așteaptă să vadă ce-are să se'ntâmples. — A doua zi, firicelul de iarbă era copac în lege, cu rădăcina 'n casa omului, cu vârful în torțile cerului, și-i foșniau frun-

zele, de par'că mii de glasuri vorbiau în foșnetul lor.

Se uitau bătrânii la copac, și-și făceau cruce.

Da baba, de colo, zice 'ntr'o doară: Știi ce m'am gândit eu, omule?... Noi o viață 'ntreagă am trăit necăjiți, ca vai de capu' nostru, și nu ne-am vândut sufletul necuratului, cum fac alții, — am rămas cinstiți și cu credință'n Dumnezeu. — Dacă te-ai sui tu'n cer — că eu socot că de asta a și crescut o așa minune de copac în casa noastră — ș'ai spune lui Dumnezeu să se milostivească și cu noi, să ne scoată la niște zile mai bune, — să ne facă și pe noi boieri, că destul am stat în dricul nevoilor, — măcar acu, la sfârșit, să știm și noi cum e când ești bogat... Hai? Ce zici?

— Poi, ce să zic?... Mai bun gând nici că se mai poate.

Și unchiașul mult nu se codește, își face cruce, scuipă'n palme și s'aburcă'n copac. Și urcă, și urcă, până dă de porțile cerului, cari ci-că-s totdeauna deschise celor drepti. Se înfățișează el înaintea lui Dumnezeu, și-i spune în ce chip a venit, și cu ce rugăciune. Dumnezeu zice: „Bine, facă-se voia ta“. Și-l blagoslovește. Se'ntoarce moșneagul bucuros aca-

să... Da ce casă? Că nu mai cunoștea nimic, — altă lume. Case mari, hambare pline, slugi multe ropotind de colo-colo după treburi, și'n ceardac nevastă-sa, gătită ca o mireasă, îl aștepta, întinerită de bucurie. Intră el p'în odăi, se uită'n toate părțile, și par'că nu-i vine să-și creadă ochilor.

— Ia de-acu, știu că n'o să mai tremurăm de frig la iarnă... Și s'aștern ei pe-un traiu, să se ducă pomina. Ce mese! Ce lăutari! Ce veselie, de nu se mai știiu pe pământ! Un an, doi, a mers. Dar dela o vreme, cum nu făceau nimic și n'aveau nici o grijă — că le veniau toate de-a gata — eată că'ncep să-și iscodească singuri fel de fel de supărări, curat din senin. Ba casa cutăruia îi mai frumoasă decât a lor, ba ce minunat lucru ar fi să poată pune mâna și pe moșia vecinului, ba cutare s'a uitat chiondorîș la ei, par'că i-ar fi necaz că trăesc și ei în rând cu lumea; și câte de-astea! Că'n sufletu' omului care stă degeaba, se 'ncuibează gândurile rele, ca bufnițele'n casa pustie. Acum, dela o samă de vreme, într'o sfadă o duceau: Că ea, ce-a înțeles din avere? Că sunt atâția alții mult mai bogați decât ei, și uite cutare cum știe să trăească!...

Umbla moșu' s'o mai domolească.

— Da taci, babă hăi, nu mai supăra pe Dumnezeu. Că dacă nici acu n'om zice bodaproste...

Baba însă și mai rău se 'nfuria.

— Apoi tu, sărace de tine,... așa te-am pomenit... cu *bogdaprostea*, ca ȣiganii... Te mulțumești acolo, cu ce-o fi...

— Doamne, Doamne, tu ai uitat, se vede de când ne băteam cu câinii dela cojile de mămăligă din gunoaele oamenilor...

— Da cine te-a scos din gunoiu, păcătosule? Că, fără mine, acolo putreziai.

Moșneagu' se plictisia dela o vreme, și tăcea. Atunci, ea mai grozav ocăra și blestema. Până-și pierdea și el răbdarea.

— Ho, zăluda dracului, că te-aud slugile.

— Las' să m'audă. Să te știe toată lumea cât ești de mototol...

— Ptiu! Bătu-te-ar toaca, de nebună. Și pleca, trântind ușa după el de se cutremurau păreții. Se primbla așa pe câmp ceasuri întregi. Se gândia ce bine trăiau ei, când erau săraci, și ce iad e acum viața lor. Se vede c'asa i-e dat omului—să nu-și aibă el sufletu' împăcat deplin. Uneori, atâta se prăpăstuia cu firea, că-i

venia să-și ia lumea'n cap. Dar, întotdeauna, după primblare, se întorcea acasă îmbunat, ș'o găsia și pe babă liniștită, ca și când nimic nu s'ar fi întâmplat.

Însfârșit, într'o zi, baba-i spune hotărât că ea una s'a săturat de viața asta, că mult mai bine era înainte când erau săraci, și că dacă vrea și vrea s'o vadă cu ade-vărat fericită, să se urce iar la cer și să roage pe Dumnezeu să-i facă împărați. — Atunci ar zice și ea c'a trăit.

— Să dormim și noi colo, în pat de aur, cu așternut de puf...

— Poi, eaca m'oiu duce, zice el. Că poate știi tu ceva...

Și pleacă, sue tot așa din cracă'n cracă ...ajunge la Dumnezeu, și-i spune iar ce păs l-a adus.

— Bine, zice Dumnezeu, facă-se și de data asta voia voastră.

Și-l blagoslovește. Se 'ntoarce omu' într'un suflet și — ce să vadă? Curți împărătești, ostași, steaguri, muzici — iar în capul scării de marmură cu stâlpi de aur, cine-l întâmpină? Chiar împărăteasa — nevasta lui, purtând coroană pe cap și îmbrăcată de sus până jos numa'n aur și'n pietre scumpe.

Și mese, și luminații, și cântece — de nu se mai isprăviau.

Au împărătit ei cât au împărătit. S'au mai certat — s'au mai împăcat. Dar se vede că și împărăția, dacă nu-i știi seama, și nu știi ce să faci cu ea, te satură dela o vreme, și tot alte măriri te ispitesc.

Așa, zice ea într'o zi: „Vezi tu, bărbate destul de moale-i puful și dulce odihna în patul nostru de aur, și slugi avem supuse, și oaste multă, și câte de toate, da iaca și împărăția asta nu-i, cum credeam noi, cine știe ce pricopseală, că sunt și de ia legate destule necazuri — fără să mai vorbim de-atâția împărăți cari ne privesc de sus! — Dar dacă vrea să facă Dumnezeu un bine cu noi încai să-l facă întreg. Să nu mai avem pe nimeni de-asupra noastră. Du-te și-l roagă să ne facă și pe noi Dumnezei. Ș'atuncia zic și eu că s'a milostivit cu noi și ne-a dat tot ce-am cerut. Că pân'acum, când, ei sta să socotești bine, ce-a făcut pentru noi? Te miri ce și mai nimic. Gândește și tu; ce ne-a dat dela el?

— De asta, așa-i, zice împăratul. Ne-a dat, de dat, — dar din puterea lui n'a rupt nimic.

Și pleacă iar la Dumnezeu. De data asta însă a stat puțin în pragul cerului, — par'că să intre, par'că să se întoarcă.

Dar aducându-și aminte de gura nevastei, își ia inima'n dinți și intră.

— Ei, ce-i pricina? îl întreabă Dumnezeu.

— Apoi ce să fie, Doamne? Iaca am mai avea o rugămintă... Să ne faci și pe noi Dumnezei — pe mine Dumnezeu și pe nevastă-mea Dumnezeoaică, să gustăm și noi din puterea asta mare...

— Ai venit tu din capu' tău, îl întreabă Dumnezeu — ori nevasta te-a trimes?

— Ba drept să spun, Doamne, mai mult de gura ei am venit.

— Apoi, dragii mei, pentrucă nu v'ați mulțumit cu câte v'am dat pân' acu și n'ați găsit voi odihnă nici în puful unui pat împărătesc — de-aci 'nainte... pupeze să fiți, și cuibul din toate spurcăciunile să vi-l faceți — ș'aceasta să fie patul vostru, în vecii vecilor.

A blagoslovit Dumnezeu, și când s'a uitat în jos a văzut sburând, pe de-asupra vechii cocioabe păraginite, două paseri cu pene împestrițate, și pe cap cu mândre creste'n chip de coroană — erau cele două suflete în veci nemulțumite.

Și iaca de-atunci sunt pupeze pe lume.

SCRISOARE

Nu ți-am răspuns, Culiță dragă, pentru-că... din principiu, nu răspund nimănui. Eu nu scriu decât pentru tipar, — după cum tu, care ești plugar, nu semeni decât în arătură, și nu ți-ar veni s'arunci o mână de grâu în drum, oricât ar spune vrăbiile, pentru asta, că ești cel mai cărpănos și mai necioplit dintre agricultori.

Ș'acum — dacă obicinuești și tu a ciuguli pe lanurile noastre — iată că-ți vei găsi aci răspunsul la cele trei scrisori.

Și mai întâi, de ce să presupui numai decât că te-am uitat? Ar fi să-mi uit copilăria, și asta nu-i cu puțință. Anii petrecuți în școală — oricâte valuri ar trece peste noi — nu-i mai uităm: în ei sunt cele mai trainice amintiri, și cele mai dulci; acolo se păstrează parfumul primăverii noastre.

Dar și mie mi-a venit de câteva ori numele tău subț ochi. O dată, când te-ai

Însurat; or fi vre-o douăzeci de ani de-atunci. Nu mai știam nimic de tine. Ne despărțisem din clasa a șaptea. Tu plecaseși în străinătate. Eu înotam, spre ceeace mi se părea că e un țărm, luptam să m'apropiu, și țărmul se depărta mereu. Eram la zece mii de poște de trecut, de tine, de Bârladul nostru, când îmi veni de-acolo vestea căsătoriei tale:

„Monsieur Nicolas Rizesco a l'honneur de vous faire part de son mariage avec Mademoiselle Lonny Damian...”

Ș'atunci, Culiță dragă, mi-am adus aminte de tine, feciorul lui Rizea, economul spitalului „Caritatea”, și mi-am adus aminte și de Ilenuța lui Damian, chiristigiu de la Podu-Verde. Și mi-am zis cu durere — c'o durere pe care tu nici odată n'ai s'o înțelege: „Eată înc'o familie de franțuziți pe pământul acestei nenorocite țări!” Și tu erai întemeetorul acestei familii. Dela tine începea noblețea Rizeștilor!

Peste-un an, un nou bilet tipărit îmi vestia, tot pe franțuzește, sosirea pe lume a fiicei tale *Nelly*. Ah, acești doi *l*, și mai cu seamă acest *y*!... Sunt cheițile de aur cari vă deschid intrarea în „lumea bună”, cum ziceți voi.

Peste-un alt an, aveți un băețel,

care — bine-înțeles — nu se putea numi decât... *Alfred*.

Apoi am citit că te-ai ales deputat, și de-atunci — par'că te-ai fi dat afund — n'am mai auzit nimic de tine, până acum trei ani, când ai călcat cu automobilul un puiu de țăran, pe care, dacă e adevărat ce spuneau gazetele, l-ai plătit destul de scump c'o mie de lei; ia seama, știindu-te așa de galanton, țăranii sunt în stare să-și arunce, de bună-voe, odraslele sub roatele automobilului tău.

Vezi dar că nu te uitasem, — ș'a fost curat degeaba toată ironia pe care-ai cheltuit-o cu mine în scrisoarea a doua, și mai ales, și cu mult mai fără cruțare, în cea din urmă, alcătuită întreagă între-guliță numai din șfichiuri și din împun-sături. O, nu crede că m'am supărat. Și ce vrei dovadă mai bună, că nu-s su-părat, decât faptul că-ți răspund — și-ți răspund pe șart, la toate „ponturile“ din scrisorile tale, cu liniștea cu care-ți fă-ceam temele la franțuzește, când mă *plă-tiai* cu 6 parale fața. A, știi că-ți-am găsit două greșeli în invitația de nuntă... Ba nu, zău, — gluma la o parte, — cum v'a venit să faceți invitația în franțuze-ște? Voi sunteți Români get-beget, vă căsătoriți în legea și pe pământul țării

aceștia, înaintea autorităților noastre civile și religioase, cei mai mulți dintre invitați nici nu știu altă limbă, decât aceea a părinților voștri, cari nici ei n'au cunoscut alta — nu vedeți ce ridicol e să faceți pe Franțujii, într'un oraș unde toată lumea știe că neam de neamul vostru numai Franțuz n'a fost! Asta o ți-neam de mult pe suflet și trebuia să ți-o spun. Acum, să venim la scrisori. În cea dintâi îmi vorbeai de băiatul tău, de Alfred al tău, îmi vorbeai cu atâta dragoste... De cine poate vorbi un părinte, cu mai multă iubire, decât de copilul lui!... E de prisos să-ți spun cât m'a atins scrisoarea ta și cu câtă nerăbdare îți așteptam băiatul. A venit chiar a doua-zi. Ești curios, — nu-i așa? — să știi ce impresie mi-a făcut... Penibilă. Nici nu pot să-ți spun ce urâtă impresie mi-a făcut Alfredul tău!

Mai întâi, de cum a intrat, m'a indispus faptul că era foarte parfumat — un parfum de femei necinstită — un parfum tare, aproape de nesuferit pentr'un om deprins a trăi în aer curat. Pe urmă, prea era sclivisit: guler nalt până la urechi, inel în deget, brățară la mână, brilliant la cravată, cărare la ceafă, și, peste toate astea, afectat în vorbă, în mișcări,

în privire. Un băiat de optsprezece ani.

— Ai făcut liceul la Paris? îl întreb eu, văzând că-și caută cu atâta grijă cuvintele, și le pronunța c'un accent străin.

Mi-a răspuns că nu, fără să înțeleagă ce era în întrebarea mea.

Dar cum seamănă cu tine la față, la căutătură, la vorbă, cu tine, așa cum erai în școală! Unele mlădieri de glas, unele scăpărări de pe figura lui mă duceau cu trei-zeci de ani în urmă, în „Piața Domnească“, pe „Țugueata“, la „Morile de vânt“, la „Crâng“...

Ce răsunset adânc și neînchipuit de dulce au vorbele astea în sufletul meu!... Și doar am trăit, cum știi, în cea mai mare lipsă ș'am umblat desculț prin locurile acelea, ș'am suferit umilinți, și foame, și frig, — și totuș, când mă uit într'acolo, mi se pare că numai acelea au fost zilele mele deplin fericite și numai atunci am simțit cu adevărat farmecul vieții.

Ar fi, altminterile, drăguț Alfredul tău, dacă nu s'ar crede așa frumos, dacă nu s'ar asculta când vorbește, și dacă n'ar fi *grav* — de-o gravitate preparată la oglindă, care-i stă așa de urît bietului băiat, și-l face așa de ridicol!

L-am lăsat mai mult pe el să vorbească. L-am ascultat cu un interes, pe

care, firește, încrezut cum e, l-a tâlmăcit cum îi plăcea lui. O singură dată numai, când l-am auzit zicând: „*fosta mea mamă*“, nu m'am putut stăpâni și l-am oprit. I-am spus, cu nițică asprime poate, că-i șade foarte rău să vorbeasc' așa, că nici nu se poate, în gura unui copil, o vorbă mai urâtă și mai fără înțeles despre mama lui; — că, orice s'ar fi întâmplat între părinți, legăturile dintre ei și copilul lor își păstrează toată sfințenia, nefiind din acelea cari se pot desface; m'o fi înțeles, nu m'o fi înțeles... nu știu. Ne-am despărțit, fără dorința de a ne mai vedea. El o fi crezut despre mine că sunt un om al altor vremi, un ruginit care nu-l poate înțelege și dela care n'ar mai avea nimic de învățat; eu am rămas încredințat că odrasla ta, că scumpul tău Alfred, înseamnă un pas mai departe în ruptoarea pe care-ai făcut-o tu; se va îmbrăca la un croitor mai scump, va vorbi mai bine franțuzește, va alerga într'un automobil mai frumos și de mai mulți cai putere, se va însura c'o fată mai bogată și mai frivolă, se va duce mai des la Nizza, va pierde mai multe parale în cărți, se va crede, pentru aceasta, mai nobil și mai deștept, va plăti dobânzi mai mari la împrumuturi pe cari nu le

va mai răfui, și va fi pentru neamul și pentru țara lui mult mai neînsemnat decât ai fost tu.

Acesta e răspunsul la cea dintâi scrisoare, prin care-mi ceri să-ți spun în toată sinceritatea ce cred eu de scumpul tău Alfred. Ți-am spus credința mea, precum vezi, fără nici o șovăire. Să dea Dumnezeu să mă înșel. De-altfel, cam așa se petrec lucrurile la noi, dela o vreme 'ncoace. Averile își fac praștia lor toată în patru generații. Intâia rabdă și strânge; a doua se bucură și sfidează; a treia risipește și face datorii; a patra ...închină steagul, mai trăind de azi pe mâine, din frimituri, din ciupeli, din specula amintirilor. Rar se întâmplă ca, în descărcarea ei, această putere grămadită, care se chiamă bogăție, să se prefacă în bunătate, în talent, în adevărată nobleță, și să răverse bucurie, sănătate și lumină asupra celor mulți, din a căror trudă a fost agonisită. Fie ca în vre-unul din urmașii tăi, să se izbândească și o asemenea minune.

EMINESCU IN POLITICĂ

Nu. Orice mi-ar spune „restauratorii“ lui Eminescu după metopele manuscriselor lui, — n'a intrat el, de bună-voe, în războiul politic — ci prietenii și împrejurările l-au tras. Nu învinovățesc pe nimeni. E o copilărie, să construești istorie cu *poate* și cu *dacă*. Lucrurile s'au petrecut cum foarte firesc era să se petreacă. Pentru moment țara n'avea ce face c'un poet așa de mare. Cam asta se întâmplă pretutindeni cu poeții aceștia mari. Și nici nu poate fi altfel. După ce că vin așa de rar, apoi, și când vin, cad așa de *fără veste*, și sunt așa de incomozi, Doamne iartă-mă, că de multe ori oamenii mari, cari și-au ocupat din timp locurile lor de oameni mari, se uită c'un sentiment de adevărată compătimire la câte-un astfel de musafir nepoftit, și, plictisiți că nu-l pot *caza*, au aerul de a se întreba: Ce naiba să facem noi cu ăsta?

N'aveam destule pe cap? Să mai purtăm acum și grija lui...

Drept e că Eminescu ne-a sosit într'o vreme de mari prefaceri, când noi construiam de zor căzărmi și gări, dela un capăt la altul al țării. În zgomotul ciocanelor și al grinzilor de fier s'ar fi putut întâmpla foarte bine să nu-l auzim de loc, — să nu-l audă nimeni în toată vremea cât a trăit printre noi. Și e o mare fericire că l-am putut auzi. S'a ridicat întâi d. Maiorescu și ne-a spus: „Ascultați ce frumos cântă glasul acesta nou!“ S'am ascultat cu drag. Ni se părea că trecutul țării noastre, și toate durerile și speranțele neamului nostru vorbesc prin gura trimisului acestuia. Și în adevăr c'asa era. Dar un singur minut nu ne-am întrebat: Omul acesta își are el vr'un rost, vr'un căpătâiu pe lumea asta? Unde trăește? Cu ce mijloace? Nimeni nu s'a gândit la așa ceva. Cum era să ne gândim? Ne întrebăm noi vre-odată unde doarme privighetoarea din teiul dimineților noastre de Maiu...

Și pe urmă noi eram așa de ocupați, cu lucruri serioase! S'a întâmplat deci ca, după multe învăluri, poetul să se găsească iarăși la o răspântie grea în drumul înserării lui așa de timpurii. — Voi,

cari ați avut în totdeauna un adăpost sigur în viață, voi cari n'ați cunoscut amenințarea zilei de mâine, mai cumplită decât toate durerile zilei de azi, voi cari ați putut gândi în liniște la ce v'a fost drag vouă să gândiți — nu puteți înțelege chinurile, spaima până la nebunie și disperările acelei existențe precare, acelui grozav *coșmar* care a fost viața sărmanului nostru Eminescu!

Era ce să-l împingă, ș'a fost cine să-l tragă în vârtoarea luptelor politice. Fermecător prin strălucirea talentului lui, puternic prin cinstea, vasta cultură și adâncă lui iubire de țară și de neam, și, pe lângă acestea, prețios prin nobila-i dezinteresare de artist — cum nu era să fie căutat, ca iarba de leac, un asemenea om, de gazetele politice de pe-atunci? Nu era nici o revistă care să-i poată plăti o călătorie în stele. Dar ce ziar de partid nu i-ar fi poleit cu aur săgețile aruncate de el — cel mai temut arcaș — în tabăra dușmană! — Imbracă deci armura conservatoare, care, oricum, era o îmbrăcămintă, și cel ce n'avea pe lume nici un căpătâiu își încordă arcul voinicește, și trase *cu patimă* de pe meterezele „Timpului“ în rândurile *fraților* lui dela „Românul“. Acestea se petrec în anul de

sânge 1877. Eminescu e în plina bărbăție a puterii lui creatoare. Cele mai glorioase pagini în ziaristica română vor trebui să fie căutate în cei șase ani de „salahorie“ ai marelui nostru poet, ani petrecuți fără vacanție și fără odihnă, în redacția ziarului „Timpul“, ani de mistuitoare muncă, de luptă cinstită până dincolo de hotarele puterilor lui, ani grozavi cari au fost și cei din urmă ai amărâtei lui vieți pământești. Ca orice fire de erou, Eminescu nu face socoteli. El își duce acolo tot sufletul lui curat, împodobit cu cele mai alese daruri, își dă aurul vieții lui — și'n schimb nu cere nimic și nu așteaptă nimic pentru el. Cum îl privesc cei pentru cari se luptă — îi este aproape indiferent. Unii se uită la el prin sticla unui monoclu, și-i întorc spatele, ca unui „fichu drôle“, de câte ori își permite să-și ridice nasul din hârtiuțele lui și să s'amestece în discuții privitoare la istoria neamului românesc, pe care numai ei au dreptul s'o știe, — alții, foarte puțini aceștia, îl prețuesc ca pe un om care aduce partidului servicii ce nu se pot plăti cu bani; și doi, sau trei de-abia, în tot partidul, cunosc în el pe marele cântăreț și profet al poporului nostru. Aceștia îl iubiau în adevăr. Dar și ei ce puteau

face? Venia vara, plecau toți la aer curat și la odihnă, unde citiau cu entuziasm frumoasele articole ale neobositului Eminescu. El rămânea la post. Scria în fiecare zi câte un articol, traducea depeșile din străinătate, revedea informațiile și corespondențele, și adesea făcea singur toată corectura gazetei. Ideile conservatoare, filtrate prin sufletul lui de o profundă bunătate și de o mare putere de înțelegere a rosturilor noastre, eșiau limpezi, atrăgătoare, pline de căldura și de tăria sufletului prin care treceau și mai ales de sinceritatea acea nobile, pe care numai un poet mare poate s'o aducă și s'o păstreze întreagă în luptele lui. În toate luptele lui. El nu se gândia la *foloasele* biruinții, la strălucirile triumfului sau la bogăția trofeelor, cum nu se gândia nici la greutatea și primejdiile războiului. Era *poet*, și se da tot — *se dăruia* tot. Dacă izbânda ideilor pentru cari lupta ar fi cerut jertfa unei vieți omenești — nimeni nu ar fi fost mai gata, mai cu bucurie dispus să-și dea viața lui, ca blândul Eminescu. De fapt nu și-a dat-o? N'a stat el neclintit șase ani de zile pe zidul fortăreței conservatoare dela „Timpul“, și n'a fost în toată vremea asta ținta tuturor săgeților înveni-

nate din tabăra dușmană? S'a luptat până la cea din urmă licărire de gând, până când singur a simțit marele dezastru, care i-a smuls din inimă strigătul înfiorător al desnădejdei:

„Ah, organele-s sfărmate și maestrul e nebun!“.

Trebue să fie grozav sentimentul acesta al unui zeu al gândirii, care se vede amenințat în însuși atributul divinității lui! Să simți că mori, nu e așa de trist, mai ales când n'ai trăit degeaba pe lumea asta, — poate fi chiar o descărcare, o pregătire plăcută pentru odihna de veci. Dar să simți că-ți pierzi mintea, că n'ai să mai fii stăpân pe gândurile tale, că tot felul de temeri și de vedenii urâte au să năvălească'n sufletul tău și n'ai să le mai poți alunga — să vezi cum te'nvăluie întunericul, și să știi *c'ai să trăești* în mormântul acela de întuneric, ș'ai să te zbați și n'ai să mai poți eși de-acolo — iată ce trebue să fie în adevăr culmea suferinții omenești! Și culmea aceasta o atinge Eminescu *la vârsta de treizeci și doi de ani*.

..., „Mă simt atât de bătrân, atât de obosit, încât degeaba pun mâna pe condei să încerc a scrie ceva. Simt că nu mai pot, mă simt că am secat moralicește

și că mi-ar trebui un lung, lung repaos, ca să-mi vin în fire. Și cu toate acestea, ca lucrătorii cei de rând din fabrici, un asemenea repaus nu-l pot avea nicăeri și la nimeni. Sunt strivit, nu mă mai regăsesc, și nu mă mai recunosc... Aștept telegramele Havas, ca să scriu iar, să scriu de meserie, scrie-mi-ar numele pe mormânt și n'aș mai fi ajuns să trăesc!“. (Scriea, din redacția „Timpului“, unui prieten).

Încă odată, nu putem învinovății pe nimeni. Dar un cuvânt amar, de-ar fi să-l spunem, l-am spune *politicii* noastre. Ea a cerut ș'a primit dela Eminescu toată viața lui — o viață nobilă, curată, sfântă — lamură de bunătate și de lumină, cum n'a mai fost alta. A luat viața asta fragedă ș'a făcut cu ea ce-a vrut: suliță de împuns, trâmbiță de alarmă, scut de apărare, fașine, scară, târnăcop... tot ce-a vrut. Viața aceasta aparținea altei chemări. Ea era trimeasă pe lume ca să *creeze*. Puterea *asta* o avea, și funcțiunea *asta* era a ei: să creeze lucruri înălțătoare și eterne. Și politica i-a spus: Pentru mine astea nu fac nici două parale. Mie să-mi torni articole frumoase, în cari o jumătate din oastea mea să fie ridicată în slăvi

și cealaltă jumătate să fie cufundată în iad — asta e tot ce vreau să am delatine. Ș'a avut mai mult decât a vrut, — pentru simplul cuvânt că sufletele mari dau totdeauna mai mult decât li se cere.

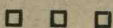
Ar putea trăi Eminescu. Ar fi azi om de șaizeci de ani. Om în putere încă. Doar dușmani ar avea mai mulți. Noi nu l-am prețui mai mult. O, nu. Cu siguranță nu. L-am întâlni pe stradă, am sta de vorbă cu el. Ne-ar plăcea să-l avem la petrecerile noastre. Și *încă* nu l-am înțelege. Căci numai moartea-i desvălește pe oamenii aceștia, și-i arată cât au fost ei de mari.

Mă gândesc la sfiala lui de copil, mă gândesc pe de altă parte la lipsa de orice sfială a celor cari se'ndeasă morțiș la locuri pe cari nu le merită, și mă întreb: Ce-ar fi azi Eminescu?

Ar fi prim-redactor la „Epoca“, sau la „Conservatorul“. Atât, și nimic mai mult. Politica ar fi mai avut dela el o sumă de articole admirabile, pe cari mai târziu tot literatura ar fi trebuit să le culeagă, pentru ca să se mai despăgubească de poeziile pe cari poetul n'ar fi avut vreme să i-le dea... Și încolo, nimic. Canon mai lung. Decepții mai multe. Iată ce-ar

fi avut Eminescu dela politică, până'n cele din urmă.

Ah, țăranul nostru, când zice el: „politica“, și închide nițel dintr'un ochiu!... Toată istoria dureroasă a ticăloșiilor noastre e în ,acest cuvânt, astfel rostit.

DAR DIN DAR...

Nici vorbă că să-l traduci, dacă te simți în adevăr inspirat. Da, *inspirat*, Vei face un frumos dar literaturii noastre, și-ți vei exprima astfel, în chipul cel mai strălucit și mai onorabil, sentimentul de recunoștință pentru „primenirea sufletească“ pe care zici că ți-a adus-o romanul acesta binefăcător. Așa, că vei face, precum vezi, două daruri de-odată: Neamului nostru un scriitor mare, și scriitorului tău, generosului tău sămănător — un pământ nou de cultură.

Ia seama însă, un dar ca acesta cere o mare grijă, o mare pregătire sufletească.

În genere se crede că, pentru ca să faci o bună traducere, ți-e destul să cunoști limba din care traduci și limba în care traduci. Firește că aceasta e o condiție mijlocitoare indispensabilă, dar dela ea și până la realizarea unei bune traduceri, mai e cel puțin atât cât e dela

calitatea uneltelor și a materialului, de cari te servești în executarea unei opere de artă, până la desăvârșirea ei. Căci cu adevărat *operă de artă* este o bună traducere, în domeniul literaturii. Nu poți s'o faci, decât cu sufletul înfierbântat, în stare de a primi, de a topi și turna din nou, în tiparele limbii tale, nu numai gândirea originală *întreagă*, dar și emoțiunea care i-a dat viață, și care-i întreține viața. — Ea, gândirea aceea originală, vine astfel, de-adreptul din isvorul ei, în inima neamului tău; și intră, în complexul puterilor lui ancestrale, ca o putere proaspătă, pururea vie, deci pururea fecundă. Ea intră acolo cu o parte din sufletul tău. Altfel *nu* intră. Altfel vorbele tale căutate, bine alese și frumos potrivite, nu-s decât un sicriu, un sicriu în care-ai închis, o umbră. — Să te gândești la aceasta cu tot dinadinsul.

Numai un scriitor poate lărgi, printr'o *bună* traducere, sfera de acțiune a unei opere literare. Și nu indiferent oricărei scrieri îi poate da această a doua viață, ci numai aceleia, care-a găsit răsunset adânc în el, care-a deșteptat „acorduri corespunzătoare“ în inima lui de artist. Fără această tresărire de suflet, nu se poate îndeplini „taina împărtășirii“. Ori-

cât te vei munci să prinzi și să redai; prin fraze meșteșugite, partea de emoțiune pe care-a închis-o un scriitor în opera lui sinceră, — cu instrumente materiale nu vei avea decât rezultate materiale. Tot ce-i căldură, tot ce-i suflet va rămâne acolo, în opera originală, — iar tu nu vei lua decât învălișul exterior al vorbelor, hoaspa lor de sunete.

Taina împărtășirii!... Citești o pagină tristă, — o durere *adevărată* spusă simplu, cum ar spune-o un copil... Inima-ți bate mai tare, lacrimi îți umezesc ochii, o ființă nouă s'a deșteptat în tine. Te simți, în momentele acelea, frate cu scriitorul. Fiecare frază, fiecare cuvânt vine și *se descarcă* în sufletul tău, ca ceva al tău. Ți se pare un glas cunoscut, îl înțelegi și ți-e drag, — e glasul propriilor tale gânduri, al celor *mai alese* gânduri ale tale, de-atâta timp nemai auzite! Poate niciodată rostite! Acest misterios proces de topire și de instantanee prefacere a cuvântului material, ce vin de-aiurea — adesea de foarte departe — într'un act psihic, în actul *tău* de gândire, în înfiorarea *de-acum* a sufletului tău, este una din cele mai mari minuni ce se petrec pe lume, și, fără îndoială, cea mai tulburătoare taină a vieții noastre.

Cine dintre noi, în tinerețe mai ales, n'a simțit în el descărcarea aceasta a cu-vântului de foc? Cine n'a plâns pe cele dintâi povestiri de dragoste? Și de câte-ori, cititorule, n'ai trăit în lumea ideală a unei cărți, mai adânc și mai cu tot sufletul decât în propria-ți viață?

Atâtea pagini, pe cari nu le poți citi fără să plângi!... Te-ai întrebat tu vre-o dată de unde vine lacrima pe care-ai strivit-o între pleoape, sau ai lăsat-o să-ți pice pe carte?... Lacrima aceea — *Scritorul* a plâns-o întâi. Din sufletul lui s'a strecurat înlăuntrul vorbelor ce te înduioșară; cu sfântă grijă a închis-o el acolo, pentru tine, pentru noi toți și pentru totdeauna.

Despre lacrima aceasta ar trebui să te întrebi mai ales tu, traducătorule. — Nu se poate socoti de ce mare însemnătate sunt în viața omenirii traducerile. Aș putea spune că, în anume stadii de înmugurire sufletească a unui neam, ele sunt mai hotărâtoare decât producerile lui originale. — Un ferment de puteri, un altoiu binefăcător, pentru toate timpurile. Ia seama numai, tu care ni-l aduci, să nu ni-l strici pe drum. Gândește-te, de câteori traduci, că faci operă de „trans-

fuziune“, că introduci un sânge nou în sângele neamului tău.

Gândește-te mereu la acea lacrimă curată și pururea caldă, pe care nu vei găsi-o în nici un dicționar din lume, și pe care, din adâncimi de suflet primind-o, numai cu sufletul ne-o poți împărtăși.

TE-AI AMEȚIT

Da. Te-ai amețit și tu de mărire. Ciudat cum ne pierdem cumpătul, îndată ce trecem dela o anumită înălțime în sus. Rari oameni cari rămân în firea lor, sub orice presiune atmosferică. Tu nu ești dintre aceștia. Păcat. Sunt o mulțime de bucurii adevărate de cari te lipsești, pentru niște bucurii mincinoase, cari țin mai mult de fardul și artificialitatea vieții, decât de realitatea ei.

Mă uitam ieri la tine ce grav mergeai... erai plin de importanța ta de funcționar superior. Îți ziceai, desigur, că în momentul acela toată lumea trebuie să se uite la tine. Prin dreptul Episcopiei, mai potolindu-ți pasul, ai început să examinezi pe la spate pe domnul care mergea înaintea ta. Am început și eu să te examinez, de pe trotuarul celălalt. Îți urmăream gândul pe figură. Întâi te-ai uitat la pălăria lui ș'ai zimbit — o umbră de

zimbet, jumătate ironic, jumătate compătitor — era ce-i dreptul pleoștită din cale-afară, și vechile pălării pleoștite au în totdeauna ceva din strâmbăturile unei figuri omenеști; apoi ți-ai lunecat privirea pe gulerul ros al paltonului, și după ce te-ai uitat cu dispreț și la tocurile strâmbe, în dreptul cărora pantalonii erau nițel rupți și plini de noroiu, ai trecut repede pe lângă el, răspunzându-i cu o politeță afectată la salutul lui distrat. Omul acela, după cum știi, nu-i decât un scriitor de talent. M'am dus lângă el... Gândim cam aceleași gânduri și de multe ori ni le împărtășim fără cuvinte. Ne-am uitat după tine, până când te-am pierdut din vedere. Ș'atunci am început să vorbim... De tine, bine înțeles. Te compătimiam, — îți închipui. Adecă, nu-ți închipui de loc. Ce știi tu din lucrurile cele simple și adevărate ale lumii aceștia? Tu ești un om important, la ușa căruia stă neadormit un Cerber în uniformă, care și el se crede un personaj foarte important, când spune că ești ocupat și nu primești pe nimeni. Tu ai sub ordinele tale un regiment de funcționari, pe cari numai c'o privire îi poți face să nu doarmă, ei și toată casa lor, câteva nopți de-a rândul: sute de familii tremură la gândul

c'ai putea fi supărat și nedrept într'o zi, și sute de alte familii pândesc pe figura ta un surâs de înduioșare, o rază de nădejde... A, bietul arhivar bătrân pe care-l faci să zacă pe picioare, la fiecare nouă alcătuire de buget! Și ce bine-ți pare când vezi câtă lume e îngrozită de tine! Ce absorbit ești în hârtiile tale, când știi că e un biet solicitator care așteaptă colo, lângă ușă, cu inima cât un purice, să-ți ridici ochii și să-l întrebi ce vrea! Cum se schimbă omul, când ajunge mare, și ce ușor uită ce-a fost, de unde-a plecat, prin câte-a trecut!...

Când am văzut, de-acum patru ani, felul tău de a ne privi peste umăr, pe noi ăștia cari n'avem nici o fărâmbă de putere și de nici un fel, — m'am întrebat, *de unde ție aceasta?* Că eu te știam un tânăr modest și muncitor, plecat foarte de jos, vorbind încet cu o calculată sfi-eală, și căutând cu multă prudență o pulpană-ascensor. Ei, dar de-atunci sunt douăzeci ș'atâția de ani. Și tu nu ți-ai pierdut vremea, ca noi... Cum să nu ne privești peste umăr?

Și cu toate astea, te compătimiam.

Un om despre care toate gazetele se întrec să anunțe când pleacă din Capitală și când se întoarce, și ce-a făcut pe unde-a

fost, și ce are de gând să mai facă, și ce-a mâncat pe la banchetele ce i s'au dat, și ce-a spus acolo, și ce-a lăsat să se înțeleagă prin tăcerea lui, — un om care e salutat cu respect de cel mai mare procent de pălării ce se plimbă pe calea Victoriei și a cărui prezență onorează nunțile și înmormântările de clasa întâi, — al cărui nume e citat, cu emfază, de croitor pentru a te hotărî să rămâi la o unume stofă și la o anume tăetură de haină, — un om care călătorește în compartiment special și ale cărui migrene și indispoziții se repercutează la cine știe ce depărtări în viața unui stat — un asemenea om, trebuie să recunoaștem, are nevoie de-un suflet ales, cu adevărat *vitejesc* pentru a nu-și pierde capul, pentru a rămânea *el*, cu mersul lui, cu vorba și căutătura lui — cu firea lui de-acasă.

Lucruri de-acestea am vorbit cu prietenul meu. Iar după ce m'am despărțit de el, dam unde dam, și tot la tine mă gândiam. Ce se petrece'n sufletul tău așa de înstrăinat de-ai tăi, așa de închis la tot ce-i sincer, la tot ce-i *adevărat*? Ce faci tu cu puterea ta? Ce înțelegi tu din viață? O carte frumoasă tu nu poți citi. Nici vreme n'ai pentru aceasta, nici gust pentru asemenea frivolități. Un muzeu,

un teatru, un concert, nu-ți spun mare lucru, pentrucă tu ești pururea grăbit, pururea plin de tine și de ale tale, și dacă totuș te duci — te duci ca să te vadă. Ca să știe lumea c'ai fost. *Să te vadă!* În aceasta-i tot înțelesul și toată frământarea vieții tale. Și toată fericirea! Am înaintea mea o fotografie a ta. O admirabilă, o nespusă de jovială fotografie — cu pieptul scos afară de încordarea trufiei, acoperit de decorații, cu mâna stângă sprijinită pe colțul biroului, cu degetul cel mare dela mâna dreaptă așezat în al doilea nasture dela jiletcă, și cu acea privire triumfătoare, cu acel aer de „uitați-vă la mine“! — tot sufletul tău e în această fotografie!... Te văd bătrân, pensionar, foarte răutăcios și a toate cârtitor, apoi dus la groapă — eată o proastă socoteală la care nu te-ai gândit, desigur, când te-ai fotografiat cu pieptul plin de decorații — dus la groapă cu mare pompă și, odată coborât acolo și acoperit cu pământ, uitat. Uitat, ca și când nici n'ai fi fost vr'odată. Da, da — tu ăsta grozavul care nu lipsești dela nici o paradă și care crezi că decorațiile sunt o platoșă împotriva uitării — ai să fii uitat. Dar absolut uitat.

Fără să vreau, mă gândesc la prietenul cu pălăria pleoștită, pe care tu-l mășori

c'o privire disprețuitoare. — Ce înseamnă el? Cine-l cunoaște? Cine-l bagă 'n seamă?... Are să îmbătrânească — ori poate pentru norocul lui, nici n'are s'ajungă la bătrânețe — are să închidă ochii în patul numerotat al unui spital — nimeni n'are să meargă după sicriul lui, pe care-l vor lăsa 'n pământ fără multă ceremonie, în aceeaș mare tăcere în care omul acela *a gândit*, a scris, ș'a trăit toată viața lui. El a • trăit ca să vadă — nu ca să fie văzut. Nu s'a plâns de nimeni, n'a făcut umbră nimănui, n'a ocupat locul nimănu-i — *nici chiar pe-al lui nu și-l-a ocupat*. În tăcere-a trăit, în tăcere-a murit. Dar eată că după ce s'a răsturnat țărâna peste el — încep gândurile lui să vorbească. Incep să ne spue c'a fost un om de treabă, care-a muncit în ascuns, cu evlavie, --- un cuvios muncitor, care n'a cerut lumii nimic, și i-a dat tot focul și sângele inimii lui, tot ce-a avut în el mai bun, mai curat, mai sfânt.

Și pe când tu dormi în pământ — el trăește și seamănă învățătură. Și pe când de ce-ai fost tu și de ce-ai făcut tu pe lumea asta nu mai vorbește nimenea nimic, — pe rândurile lui, pe rodul neli-niștii lui, pică lacrima iubirii celei fără de moarte.

„CUMINȚENIA PĂMÂNTULUI“

Așa se chema sculptura pe care-a trimis-o d-l C. Brâncuș la expoziția de primăvară a „Tinerimii Artistice“. — O mîmă cioplită 'n piatră, care-ar închipui o femeie goală, ce șade, cu adevărat *foarte cumințe*, în capu' oaselor, cu genunchii și brațele zgriburit strânse, în atitudinea unei ființi pătrunse de frig — de frigul veșniciei, probabil — cu ochii mici, de-abia crestați pe-o figură turtită, asimetrică, modelată c'o sugestivă năivitate de primitiv, ochi cari nu privesc înainte, ci îndărătul lor, în tainicul infinit dinlăuntru. Ai zice o divinitate ciudată, găsită sub dărâmăturile unei pagode. Intr'un muzeu arheologic, cu alte chipuri de felul acesta, ar fi de-acolo — o bucată de piatră cioplită, de-acum patru mii de ani, pe lângă care ai putea să treci foarte bine, fără s'o deosebești de celelalte. Și cu toate astea, e un artist modern, care

și-a întrupat un gând *al lui* în bucata aceasta de piatră.

Nu cunosc personal pe d-l Brăncuș.

Am auzit că e un tânăr de o inteligență aleasă, care știe să se exprime și în cuvinte tot așa de plastic și de mișcător ca și'n piatră. Am mai auzit că e fiu de țăran, că, după ce-a văzut că nu mai are ce 'n-văța la noi, a plecat pe jos la Paris, c'a făcut drumul acesta în vre-o patru luni, și că, în sfârșit, ajungând acolo, a trebuit să treacă prin multe și cumplite greutăți până să-și înfiripeze un adăpost unde să poată lucra. Am auzit iarăș, că e un om hotărît și mândru, că n'a vrut și nu vrea să primească ajutorul nimăruia, că el înțelege să-și desfunde calea singur, și să-și trăiască viața ca un viteaz, în luptă aprigă, între biruință și moarte. — Acum își are la Paris atelierul lui, un cerc de admiratori, pe cari nici nu i-a căutat, nici nu-i cultivă, și, ceeace-i mai prețios decât toate, simpatia marelui Rodin. De-acolo, din atelierul acela de visuri îndrăznețe și de muncă robustă, ne-a trimes, pentru expoziția de primăvară, „Cumințenia Pământului“, iar, acum în urmă, pentru cea de toamnă, „Un fragment de capitel“, care-ar închipui o îmbrățișare dincolo de moarte,

în lumea cea fără de timp. Simplitatea voită din cea dintâi lucrare, apare în aceasta *și mai voită*, rămânind totuș, ceva misterios și sugestiv în îmbrățișarea a- ceea pentru veșnicie a două îngânări de fapte omenești, ceva ca o șoaptă nedeslușită ce par'că vine dintr'o poveste.

— Ai văzut ce-a trimes Brăncuș?

— O sperietoare de vrăbii...

— De ce-au primit-o?

— Ca să-l compromită.

Aprețieri de astea se vânturau în fața operei nepăsătoare, care, poate tocmai din cauza prea marii ei simplități, nu era înțeleasă. Dar artistul pare a se sinchisi de vorbele noastre tot așa de puțin ca și „Cumînțenia Pământului“.

S'ar putea esplica, întru câtva, cum s'a făcut că tânărul acesta, fecior de țăran, a rupt, în arta lui, orice legătură cu noi. A suferit prea mult în mijlocul nostru, și, înăsprit de nevoi, simțindu-se din ce în ce mai străin între ai lui, a pornit, singur, în căutarea unei alte lumi. Și s'a dus, fără să se mai uite îndărăt, — s'a dus, ca'n basme, pân' a dat de... „Impărăția de Piatră“ a vechilor Asirieni. Acolo, cu puterea lui cea năzdrăvană, suflând viață pietrelor și trezind din somn

ființi ce dormiau de mii de ani, și-le-a făcut prietene, ș'a rămas cu ele.

Și eată că ne trimete vorbă de-acolo, prin „Cumințenia Pământului“, sau prin vr'un „Fragment de capitel“, că el s'a despărțit de noi, de lumea și de vremea noastră pentru totdeauna. Tristă veste ne trimete. Tristă pentru noi mai cu deosebire, — căci ne doare să aflăm că acestui suflet ales, acestui nobil artist, ridicat din mijlocul nostru, nu-i mai vorbește nimic din câte ni-s dragi nouă și le înțelegem, din câte-au făcut farmecul copilăriei lui, că nimic din ce-i al nostru și al lui nu-l mai atrage.

Un „primitivist“ în toată puterea cuvântului. — Ciudat lucru. Din mijlocul Parisului, din atelierul lui Rodin, unde-ai stat printre cei mai aproape de adevăr, printre cei mai *inițiați* în tainele artei de-a întrupa viața în forme neperitoare, să te strămuți de-odată într'o țară așa de depărtată și de străină inimii tale, neamului tău, vremii tale, și să începi *acolo* a face sculptură cum o făceau oamenii de-atunci, cari nu se pricepeau s'o facă altfel, — să cauți adecă tu, om al veacului al douăzecilea, să concepi și să înfățișezi frumosul întocmai cum îl concepeau și se străduiau să-l îngăimeze în

piatră, cu patru mii de ani în urmă, năvăli cioplitori de idoli din câmpiile Tiburului — nu e acesta un straniu mod de a te căuta pe tine? Căci am deplina convingere că d-l Brâncuș nu s'a dus acolo unde s'a dus, decât pentru a-și căuta patria personalității sale.

Da, domnule Brâncuș, te cred absolut *sincer*, și de aceea îți și scriu rândurile acestea — în speranță că *totuș* te vor putea găsi. Îți scriu pentru a-ți spune:

că, din moment ce ai o personalitate — și d-ta o ai — o poți duce și *cultiva* pretutindeni, dar mai vârtos și nemăsurat mai prielnic în lumea și'n cadrul vremii în care trăești: Aceasta e patria reală a talentului pe care ți-l-a încredințat Dumnezeu, — numai aceasta; va crește el și aiurea, dar culmea puterii de desvoltare și de fecunditate nu poate s'o atingă decât în brazda în care-a răsărit;

că, oricât ai cerca, tu om în toată firea, să-ți însușești felul de a vorbi al copilăriei, nu vei ajunge decât la o gângăvire, niciodată la rostirea dreaptă și întregă a sufletului tău;

că în desenul îngăimat sau în omul de zăpadă pe care-l face copilul este farmecul acelei naivități curate care e însăși natura, și pe care tu, pictor sau sculptor, conștient de darul tău și de secretele

artei tale, nu poți s'o ai, și nu trebuie s'o cauți;

că opera de artă este un produs natural, și de câte ori vei umbla s'o plăzmuiești pe căi artificiale, nu vei obține decât lucru artificial, articol de imitație, care, oricât de bine făcut și de băcător la ochi ar fi, este și rămâne o imitație;

că artistul e solul unui neam și al unei vremi hotărâte, din care nu se poate desface, fără a-și pierde darul, puterea divină de a crea viață;

că tu, care te-ai ridicat din mijlocul nostru, sânge din sângele nostru, oricât te-ai crede de liber în gândurile și'n faptele tale, să știi că ești legat de noi prin rădăcinile adânci ale vieții tale, și să știi că partea cea mai bună a sufletului tău *nouă* ne-o datorești, pentrucă dela noi o ai.

Ești un glas al nostru, și prin tine cerem să vorbim Eternității.

APA MORȚILOR

Nu-l publica. Imi dau seama de ce rană fac inimii tale cu vorba asta, dar... îmi ceri o povață — nu pot să-ți spun decât ceea ce cred că e povața cea bună. Nu-l publica. Ți-ar părea rău mai târziu. Are stângăcii multe, lipsuri mari, și mai ales prisosuri. Oh! Prisosurile!... Vezi tu, viața curge din ce în ce mai repede. Și cărțile bune trebuiesc citite. Vechile cărți bune, începând cu Biblia, dacă vrei, și sfârșind cu cel din urmă volum al autorului tău de predilecție! Dar poți citi măcar pe cele mai de seamă ale vremii tale? Vai, nici de câte lucruri bune și cinstite se scriu în limba ta nu poți să iai cunoștință. Și'n babilonia asta de strigăte, cari clocoatesc la poarta eternității, vii și tu cu cele *opt sute* de pagini de vorbe ale tale și zici: „Stați, stați ș'ascultați, să vedeți ce-am scris eu!“ A, dacă lucrul s'ar putea potrivi așa, ca tu să te pomenești

de-odată la o tribună, în fața unei adunări, și să 'ncepi a citi!... A citi marelui public!... N'ai mai avea nevoie să mă întrebi pe mine. Dela întâia filă ai simți *adevărul*. Atunci ai vedea cum sun'a gol vorbele tale! Ai vedea prin mintea celor cari te-ascultă. Și te-ai întreba singur, deșteptat ca din somn: Dar ce naiba am vrut eu să spun cu-atâtea vorbe? Eată, oamenii aceștia sunt grăbiți, unii au și început să plece — de bună seamă că nu-i interesează ce le spun...

Și când mă gândesc la visurile tale, la frigurile începutului, la durerile face-rii, — apoi la scurta și amestecata bucurie a sfârșitului, apoi la neliniștea aceea mai grozavă decât toate, *de a nu ști ce-ai făcut*. Să nu scrii nimic pân' la vârsta asta, — și deodată... un roman. Patru ani de muncă, în singurătate, fără nici o po-vață, fără alt sprijin decât credința că ce spui tu, și *așa cum spui tu*, nimeni pe lume n'a mai spus, și nimeni altul n'are să mai spună...

Totuș — nu-l publica. Dar *nici* nu-l arde. Pune-l bine într'un fund de sertar, și uită-l acolo. Târziu, peste zece, peste douăzeci de ani, vei da de el, de gândurile tale de azi. Iți vei retrăi, citindu-l, zilele în cari l-ai scris. Tu de-atunci —

vei sta de vorbă cu tine de-acum. Cine știe ce poate isvorî dintr'o asemenea întâlnire! N'ar fi de mirare, ca, strecurând toată turbureala astă de vorbe prin filtrul unui *alt* suflet, să iasă ceva limpede și „potabil“.

A, dac'ai fi scris fără să te gândești la tipar, fără să-ți potrivești vorbele, fără grija că se vor pleca vr'odată ochii cuiva pe rândurile tale, — poate c'ai fi turnat dintr'odată gândul tău înfierbântat, în forma cea bună, cea adevărată. Aceasta e și calea cea mai dreaptă și cea mai largă pe care pot circula veștile dela suflet la suflet. Ferice de cei cari n'o știu. Că numai acelora li-i dat să se bucure de ea. Ferice de cei cari n'o caută, că numai aceia o găsesc.

„Am scris adevărul, în toată sinceritatea“.

Te cred. Dar ai vrut să faci literatură cu adevărurile tale. Ș'atunci sinceritatea a sburât pe fereastră. Nici n'ai băgat de seamă când te-a părăsit. „Sinceritate“. Ce ușor întrebuițăm noi vorba asta! Ca și cum ar sta la voia noastră să fim sinceri. Vai, nu e nimic mai delicat pe lume, nimic mai *volatil*, ca duhul acesta sfânt al sincerității. Sfânt în adevăr, și prin isvoru-i curat, ca și prin puterea lui a-

proape dumnezeiască. Sensibil însă, și peste măsură de sperios. Așa de sensibil și de sperios — că numai cât te gândești că ești sincer, ș'ai și încetat de a fi! Carlyle, mi se pare, spunea undeva, că „omul *sincer nici nu știe că-i sincer*“. Adâncă vorbă, și cât de adevărată! Ia tu un copil, care-a spus un lucru de haz, și roagă-l să repete lucrul acela, „năzdrăvănia“ aceea a lui, înaintea publicului. Lasă că e o mare greșeală, o neertată greșeală să cauți a da *reprezentatie* cu sufletul unui copil, să faci teatru, exhibiție de porunceală cu tot ce poate fi mai curat, mai sincer și mai spontan eu... Dar, afară de aceasta, un copil, din moment ce se știe observat, din moment ce *știe* că produce efect cutare atitudine sau cutare vorbă a lui, își pierde toată spontaneitatea, și deci tot farmecul mijloacelor de manifestare a personalității lui, copilul nu mai poate spune a doua oară vorba aceea luminoasă, ieșită, nici el nu știe cum, din adâncimile insondabile ale vieții lui curate, proaspete ca zorii unei dimineți de primăvară. Nu este și el, în lumea asta a schimbărilor, o dimineață de primăvară, care, cu nici una din razele ei, cu nici o floriceică măcar, nu va mai

zîmbi *la fel* pămîntului nostru, în toată nesfârșita curgere a veacurilor?

Intr'un fel sau altul, copilul acesta trăește pururea în noi. Unii cred că l-au alungat cu desăvârșire și pentru totdeauna. De fapt, n'au făcut decât să-l sperie. Tot acolo a rămas — dar s'a ascuns de frică. Și nu-l găsești când îl cauți. O, nu!

Ai auzit câte-un bătrîn dela țară cum povestește? Roagă-l să-ți spue povestea mai rar, și cearcă de-o scrie. Cât intră din *sufletul* tău în umbra ta de pe pereți, atît și nici atît nu vei apuca, în bietele tale slove, din povestea bătrînului.

A spune frumos! A găsi, *fără să cauți*, cuvîntul cel adevărat, cuvîntul viu, cuvîntul-cîntec al inimii tale, și cu el descărcarea deplină a plinei tale inimi — ce mare taină e aceasta! Trebuie să fie o anumită dispoziție a sufletului omenesc, o anumită armonizare a *tuturor* puterilor lui, un anumit „punct de topire“ care să îngăduie turnarea de-odată a *vieții* în tiparul cuvîntului.

Ce știa Creangă de toate astea, când își povestea între prieteni, la un pahar de vin, copilăria lui?... Limpezi ca apele munților curgeau gândurile lui, curgeau torențial, în toată libertatea sălbăticiei

lor. Un strașnic povestitor! Cât știu fluviile de puterea lor — atât știia și el de marea lui putere... Dar într'o zi îl în'deamnă un prieten *să scrie* ce-a povestit. Să scrie întocmai așa cum povestește. — Și eată-l pe țăranul acesta sfătos, pe *copilul* acesta genial — uluit de-odată, nemai știind vorbi, intimidat în fața unei pagini albe ca înaintea unui aparat fotografic, cum și este pentru *sufletul* scriitorului o pagină albă. Ce s'au făcut gândurile lui cele multe și nebune, de nu le mai putea prididi cu vorba? S'au speriat, firește. S'au cutremurat... în fața eternității. — Și câtă muncă i-a trebuit, după aceea, lui Creangă până să-și regăsească rostul cuvântului, căderea naturală a frazei, felul lui personal de a gândi și de a vorbi! Îți închipui. Verva omului aceleia strecurată prin vârful condeiului. Dunărea trecută prin pâlnie! Și — precum știi — lucrul n'a fost cu neputință. Marele povestitor *s'a reconstituit*. Cu deosebiri de grad, *aceasta* fac toți scriitorii.

Vezi că tu n'ai stat liniștit și cuminte în lăuntrul firii și mijloacelor tale, să-ți notezi gândurile pe hârtie, pentru tine, pentr'o aducere-aminte mai târziu; nici nu te-ai întrebat, când ai pus mâna pe condeiu: „Oare cum aş spune *eu* asta,

când aş povesti unui prieten, aşa de-o trecere de vreme?". Ceeace te-ar fi apropiat, într-o câtva, de calea cea dreaptă, şi'n orice caz te-ar fi putut feri de stilul acela scrobit, care dă frazelor nu ştiu ce uscăciune şi răceală de mască.

Tu ți-ai zis, probabil, că ceeace ți s'a întâmplat ție, nu s'a mai întâmplat nimăru, şi gândurile cari-ți trec ție prin minte, nimeni nu le-a mai gândit. De ce nu le-ai da în vileag, să-ți faci şi tu un pic de glorie cu ele? — Şi te-ai așezat pe scris. Fiecare frază ți se părea că *tu* o spui pentru întâia oară.

Ispita gloriei! Pe câți nechemăți nu-i stârnește ea din liniștea vieții lor serioase și cinstite, și-i pune s'alerge nebuni pe-un drum care nu e al lor!...

Ai auzit tu vr'odată de „apa morților”?... Pe întinsul neteziș al câmpiilor dogorite de soare, zările diștern vrăjite oglindiri de lacuri, cu păduri ce par'că plutesc de-asupra lor — o îngânare de raiu, un vis amăgitor al pustiului. E apa morților acolo. Zadarnic alergi. Nicio dată nu vei cunoaște răcoarea undelor ei.

Și'n jurul tău, curg atâtea izvoare adevărate!

VISURI

Am cunoscut pe vremuri un scriitor de mare talent, care îmbătrânise în cea mai neagră sărăcie. Ședea într'o mahala depărtată, la niște bieți oameni ai lui Dumnezeu, destul de săraci și ei, cari, dela un timp, văzându-l într'atâta lipsă și părăsire, nu-i mai cereau nici o chirie, — ba încă, după puterile lor, îl și mai ajutau din când în când, fără știrea lui. Acolo i-am bătut la ușă, zugrumat de sfieala primelor versuri, în dupăprânzul unei minunate zile de toamnă. Eram de douăzeci de ani — vârsta când îți închipui că, din moment ce admiri pe-un scriitor, *trebuie* să cauți numai decât să-l vezi, și să i-o spui. M'a primit cu drag, ș'am rămas prieteni. Oamenii mari au vârsta pe care-o vor. Prietenul meu pune, peste cei patruzeci de ani cari ne despărțiau, atâta caldă bunătate ș'o așa de curată înțelegere a vieții — încât, pe vremea a-

ceea de bătrâneță precoce, de câte ori stam cu el de vorbă, simțiam că întinesc ascultându-l. Ce frumos povestia!

Niciodată n'am să uit ceasurile sfinte, pe cari le-am petrecut în odăița aceea strâmtă, plină de cărți și de hârtii răvășite, unde la urmă — după multă discuție, de-abia ne mai vedeam din fumul de țigară, — ș'atunci fruntea lui largă, fața lui slabă, prelungită, barba lui albă, vorbele lui ce par'că veniau de departe, mă umpleau de nu știu ce evlavie mistică: mi se părea că văd înaintea mea chipul lui Dumnezeu învăluit în nori.

Intr'o zi l-am găsit foarte abătut — *discordat*, cum zicea el. Il discordase-o scrisoare dela o necunoscută, care-i cerea ajutor. Adecă, la dreptul vorbind, nu-i cerea nimic, dar îi povestia, cu simplitatea mișcătoare a durerii care nu face fraze, nenorocirile prin cari a trecut, și, la sfârșit, după ce arăta groaznică mizerie în care ajunsese, numai prin bunătatea și prin nemărginita ei încredere în oameni, încheia cu acest strigăt al disperării: „Doamne, cine mă va scăpa?“ — După ce-mi citi scrisoarea, se primblă câteva minute, c'un neastâmpăr de leu închis în cușcă, apoi se lăsă ostenit pe

scaun — zdrobit de sentimentul nimicniciei lui.

Afară viscolia. Ca nisipul zuruia în răstâmpuri zăpada năpustită în geamuri.

— N'am nici o putere... Ce să fac? Dacă n'am nici o putere... Și bieții oameni, cari, pentru că s'a făcut puțină vâl-vă în jurul numelui meu, cred că cine știe ce trecere am! Nici o putere... Și mâine-i Crăciunul...

Și trist se uita lung la scrisoare, și clătina din cap.

— Un suflet nenorocit, singur, pierdut... Nu-mi cere nimic. Ș'așteaptă totul dela mine... „Cine mă va scăpa?” Cunosc strigătul acesta. E al tinereții mele, e al întregii mele vieți. *Cine mă va scăpa?* Iți dai tu seamă câtă durere e în vorbele astea? Și să nu poți face nimic!

Rămase câteva minute gânditor, — apoi, ca și cum s'ar fi smuls din vâltoarea amintirilor, urmă:

— Mult am mai visat, Doamne, în zilele mele! Eu aproape toată viața mi-am trăit-o în visuri. Nu-mi pare rău, — deși nimic din câte-am visat nu mi s'a izbândit. Să pot începe o altă viață — *tot așa* aș trăi-o.

Când eram ca tine, visam o moșie frumoasă, pe valea Siretului. De ce acolo,

și nu în altă parte — greu ți-aș putea spune. O moșie mare, cu lunci fermecătoare, cu sate vesele, cu dumbrăvi legendare, cu mândre luminișuri în adâncuri de codru; și, pe moșia aceea, așezați fiecare cu casa și cu gospodăria lui, toți artiștii săraci ai bogatei noastre țări. Li vedeam senini și harnici, la adăpost de suferințumilitoare, întrebuintând vremea și puterile lor toate în slujba pe care le-a dat-o Dumnezeu s'o facă pe pământ. Iar în mijlocul acelei colonii de artiști — o casă mai mare, unde, din când în când, se adunau cu toții, își aduceau rodul singurătății lor, discutau, se îndemneau, se povățuiau cu drag unii pe alții — frați întru acelaș ideal... întru aceeaș sfântă iubire de neam. Un raiu, după cum vezi, un raiu în toată puterea cuvântului. Când ți-aș spune că adesea mă pomeniam făcând socoteli de venituri și cheltueli! Da, da — aveam gata, în toate amănuntele lui, bugetul raiului meu. Și ține minte, minunea asta are să se întâmple într'o zi. Eu am visat-o — tu ai s'o trăești. De multe ori fapte mari pornesc dintr'un lucru de nimic.... Ne întâlnim, ne facem prieteni, visăm împreună: O viață nouă se deschide amândorura. Nu sunt în căile destinului atâția drumeți ce

par'c'așteaptă ca întâmplarea să-i apropie, să-i pue în atingere, pentru ca, în inimile lor, să s'aprindă numai decât focul acela sfânt, ce din două vieți vremelnice face una veșnică?

Sunt visuri frumoase, cari poartă în însăși armonia plăzmuirii lor legile în virtutea cărora *trebuie* să se realizeze... Ce lucruri aş fi scris eu, dacă aş fi avut iarna foc în sobă, şi vara putinţa de a mă tolăni pe iarbă, la umbra unui copac! Şi cât bine aş fi făcut! O, numă plâng, nu... eu am fost un om fericit.

Aşa, cu frica zilei de mâine, al cărei prânz era veşnic un problem întunecat, — cu viaţă tocată în articole de gazetă, plătite ca vai de lume... când erau plătite cu zile triste de iarnă petrecute în acra duhoare a cafenelelor, şi cu nopţi şi mai triste'n frigul umed al unei vizuini, unde nici să dorm nici să gândesc nu puteam, — aşa în strâmtorare şi în nelinişte cum am trăit, şi tot mi-a fost dragă viaţa, şi oamenii dragi, şi, din toate câte am întâmpinat, n'a rămas pic de amărăciune în sufletul meu. Mulţumesc lui Dumnezeu pentru câte m'a făcut să văd şi să gândesc, şi pentru câte mi-a îngăduit să spun din câte-am gândit. Puteam să frământ noroiul străzilor şi să dorm

pe sub garduri neștiut de nimeni; puteam s'ajung un desmățat ș'un făcător de rele — groaza și disprețul semenilor mei — și azi, bătrân, înoptat în păcate, să-mi fie scârbă de mine, ca de-un stârv. Mă cutremur când mă uit în urmă, și văd pe unde am trecut. Pe margini de abisuri... Că toți trecem pe margini de abisuri. Așa e cărarea vieții omenești. Da, da. Sunt un bătrân fericit, dragă prietene. Am umblat frumos. Și pot privi drept... în ochii oamenilor.

Inserase. De mult nu ne mai vedeam din fumul de țigară. Vântul se umfla să smulgă învelișul de pe casă. Uneori zgâlțâia ușa cu mânie, par'că vroia s'o deschidă.

— Afurisită iarnă... Și mâine-i Crăciunul... Ce s'o fi făcând pe vremea asta?... Toată nădejdea și-a pus-o în mine. Mă gândesc la ea, și'n vuetul vântului mi se pare c'o aud mereu gemând aceleași vorbe: „Cine mă va scăpa?“

În aceeași iarnă, în dupăprânzul unei zile senine, pe-un ger uscat, sub scântecerea unui soare polar, doi trei prieteni, zgriburiți, tăcuți, îl duceam la cimitirul

săracilor. Și mereu mi se părea că-l aud zicând: „Cine mă va scăpa?...“ De data asta un înțeles nou par'că se lămuria pentru mine din vorbele acelea.

DESLEGARE...

„Trebuia sau să ucid, sau să mă sinucid. Am ales calea din urmă“.

În adevăr — *calea din urmă...*

Dar de ce? De când? Cum de s'a oprit la un asemenea gând flăcăul acela mândru, deștept, voinic și frumos ca un ostaș Roman? Intunecate drame se mai petrec în adâncimile sufletului omenesc.

Bietul Costandin!

Și noi cari-l credeam fericit. Ne bucuram de fericirea lui, ca de un act de înaltă dreptate a destinelor și ca de o biruință a noastră. Ne uitam cu-atâta drag la el. Il urmăream cum se deschide ca o floare. Era așa de sănătos, era bun, era cinstit, puternic prin vrednicia lui și prin atmosfera de simpatie pe care-o împăraștia în juru-i, — un copil ales al munților noștri, cu ceva milităresc în atitudinea lui de țăran desghețat, și cu nu știu ce fermecătoare sficală în privire, în

zimbet, în vorbă — în felul discret de a primi prietenia noastră. Și pururea vesel, — dulcea, curata veselie a sufletului primăvăratec dela douăzeci și doi de ani! Ce i-a făcut lui viața, ca s'o urască până într'atâta? Cu ce l-a speriat, ca să fugă astfel de ea, de noi, de tot—și, cu desoperarea unui copil bătut pe nedreptul, să-și ascundă fața la sânul morții.

Stau cu bilețelul lui în mână — un peteculeț de hârtie, câteva vorbe scrise cu creionul *pentru mine*,—și, sub fiorul marelui mister ce s'a pus între mine și el, mă gândesc la sufletul care mi-a vorbit prin gura aceea, la ochii cari m'au privit, la viața care-a stat până mai adineori închisă în lucrul acela vânăt și țeapăn pe care l-am văzut, acum un ceas, întins pe masă, în sala de autopsie a spitalului militar. Nu, nu mai era nimic. Nu mai e nimic... Intre azi dimineață și acum, între el și noi cari-l priviam înmărmuriți, între aceste câteva vorbe și mâna care le-a scris — o Veșnicie!

Il văd copil de unsprezece ani, răzemat în bătă ciobănește, cu opincuța strânsă pe picior, și c'o căciulă mare țurcănească dată pe ceafă, mândru par'că de libertatea lui, păscând oile pe-un lăminiș de pajiște, la poalele Mohorului...

Și-i construiesc în gând viața pe care și-ar fi trăit-o el acolo, dacă l-am fi lăsat în voia lui, în rostul lui — în locul unde-l așezase Dumnezeu. Il văd gospodar, înșurat, fruntaș în satul lui, — ridicând copii sănătoși, deștepți și harnici, sămănând veselie și putere în jurul lui, bucurându-se până la adânci bătrânețe de rodul muncii lui, de bunurile vieții și de podoa-bele firii, — închizând ochii fericit, că n'a făcut degeaba umbră pământului, că, prețuind ca ceva sfânt picătura de viață și puterile pe cari i le-a încredințat Cel de sus, nici nu le-a îngropat în întuneric, nici nu le-a robit patimilor și deșertăciunilor lui, și că, oricum, după atâta muncă, rămâne și dela el o bucățică de brazdă trasă cinstit.

Bietul băiat!

De ce nu l-am lăsat acolo? Talentul... Ciudat, când te gândești că un om se poate pierde prin talentul lui. Avea suflet de artist. La doisprezece ani era minunea satului — un maestru în cusături țărănești. Cele mai delicate flori și ste-luțe, cele mai încâlcite și mai migăloase râuri — pentru el erau jucării. Ș'un gust în potrivirea colorilor, ș'o răbdare, ș'o fantazie — cum numai la cei aleși se găsesc. Un pictor, care colinda țara, în cău-

tarea vechilor comori de artă națională, a dat peste copilul acesta năzdrăvan, în sufletul căruia părea că se deșteaptă sufletul de odinioară al poporului nostru.

— Cine te-a învățat?

— O fată din sat. I-am dat un ban, ca să mă învețe.

Nenorocirea lui. Dela ce lucruri de nimic atârnă uneori soarta uni om! Era orfan. Stăpânu-său vânduse turma unui mocan din Ialomîța. Băețașul n'a vrut să se despartă de oile lui; îl băteau gândurile să plece cu ele, că-l îmbia cumpărătorul, — dar, când a stat să judece că se duce departe, tare departe, și s'ar putea să-și lese opincile pe-acolo, — și-a luat de seamă ș'a rămas. Iși căuta un rost. I-ar fi plăcut pe lângă satul lui. Și tot la oi.

— Vrei tu să mergi cu mine la București?

— Vreau.

Și ciobănașul de pe plaiurile Mohorului veni să păzească oile din tablourile pictorului.

A crescut sub ochii noștri. A învățat să facă chilimuri și covoare. A învățat să citească și să scrie. Sorbia cu nesaț viețile Sfinților și povestirile lui Creangă. Avea gust și rânduială în toate. Iși purta

cu o nobilă mândrie sumăeșul și ȋțarii lui de-acasă. Svelt și luminos ca un meșteacăn, un Făt-frumos al munților desprins de pe una din pânzele marelui Grigorescu, el aducea, cu veselie curată a chipului ș'a vorbei lui, nu știu ce aer proaspăt și sănătos, un farmec, o răcoasă adiere dintr'o altă lume, în zăduful vieții noastre de oraș.

La optsprezece ani păzia odoarele unui Muzeu. Era acolo „omul de nădejde“, cel mai de credință, cel mai iubit. Era „funcționar“. Casă, leafă, ocupație plăcută. Ai fi zis că-i cel mai fericit om. Intr'o zi vine la mine și-mi spune că nu mai stă, că el mănâncă pâinea degeaba și-l muștră cugetul, că e om în putere și vrea să muncească, să lupte, să „rupă fier“....

— Te-a supărat cineva?

— Doamne ferește. Da nu mai pot eu să stau.

— Și unde vrei să pleci?

— În lume...

Am înțeles că am înaintea mea un suflet care fierbe. I-am vorbit ca un părinte; apoi ca un frate.

Invăluit cum era în flacări, nu putea prinde decât crâmpee din vorbele mele. Procesul era mai greu decât mi-l închi-

puisem la început. Erau în el puteri mari, cari cereau să fie cheltuite. Și ce frumos mă ruga să nu mă supăr!... Să-l lăsăm să plece în toată lumea. Cu chiu cu vai am câștigat o amânare.

Prietenia noastră nu mai era acum decât un zid de carceră pentru acest copil sălbatec al munților. Cred că nu l-am înțeles destul. Noi târgoveții nu prea înțelegem pe frații noștri dela țară. Când era de paisprezece ani, pentr'o simplă dojană pe care i-a făcut-o pictorul, a stat afară toată noaptea — o cumplită noapte de iarnă — ca să capete vre-o boală grea și să moară. Opritu-ne-am noi atunci, cu toată luarea aminte, asupra durerii de care sângera inima aceasta delicată, de o sensibilitate cu adevărat îngrijitoare? Nu. Mai întâi că noi nici nu îngăduim așa multă complicație sufletelor dela țară. Atâtea drame se petrec pe fiecare clipă în adâncimile acelea tăcute, întunecate, nepătrunse. Iar noi trecem pe lângă ele, fără să le bănuim măcar, — perorând cu gravitate academică, despre simplitatea și „monotonia sufletelor primitive“.

Nu l-am înțeles. Și el *a simțit* că nu-l înțelegem, și s'a închis înlăuntrul gândurilor lui. Nu mai vorbea cu nimeni.

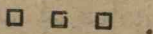
Acum de curând îl luase în armată. ...Azi-dimineață îl întâlnește un prieten al lui pe strada Cazărmii. Era palid, buzele albe, ochii speriați, pe frunte și pe obraji pete mari vinete; umbla zgriburit și tremura tot. N'a vrut să se oprească, n'a vrut să spun'o vorbă, — se ducea grăbit... Unde?

L-au găsit niște soldați căzut în mijlocul străzii, ca toropit de somn, cu spume la gură. L-au dus pe brațe la spitalul militar. Acolo a murit, după două ceasuri de chinuri grozave, fără să spună un cuvânt, fără să scoată un gemăt.

A murit ca un Roman.

Mă uit pe slova lui răspîcată. Și iarăș mă învăluie marele mister. De undeva, de dincolo de moarte, de-odată pare că-l aud rostind încet, rar, cu o înfiorătoare liniște: „Dacă cineva mi-ar da o palmă — l-aș ucide“...

Și tragica deslegare îmi apare, scrisă de el, cu slove de foc.

CHINDIA

Venisem dela țară, cu sufletul încărcat de impresii urâte, și mă tânguiam unui prieten. Ii spuneam că pe la sate se strică lumea, se părăduesc frumoasele și cinstitetele datini apucate din bătrâni, — pe zi ce merge, se schimonosește și port, și vorbă, și tot... S'a dus doina, sfânta doină a poporului nostru, Soldații, când se întorc pe la vetrele lor, flueră matcișul și mazurcile învățate pe la „complecturile“ mahalalelor. Ei vin cu toate bolile și cu toate păcatele molipsite în clocotul orașelor și fac pe grozavii în satul lor; își ung mustățile cu „smintic“ (cozmetic), poartă surtuc, și ghete cu bizețuri, manșete scrobite și guler înalt, organizează baluri cu invitații tipărite, vorbesc o limbă pocită, stricată, ca și sufletul lor, — și, cum se întâmplă de-obicei, tocmai prin această stricăciune ajung să fie pre-

țuiți în satul lor și luați ca model de ceilalți flăcăi.

Mă plângeam de pieptănătura și suli-meneala uricioasă a fetelor tinere cari se îmbracă după jurnalele de modă, își zic: *bonjur, mașer*, și poartă umbreluță de mătase, pălărie și mănuși dela Rașela de azi, care nu-i decât Ruhăla de ieri; mă plângeam de jocul de cărți, care se întinde ca pecingenea, și ticăloșește din ce în ce mai îngrijitor viața dela sate, de îngroșarea obrazului odată cu subțierea călcânelor, de „ilustratele“ pline de măscări, pe cari și le trimet reciproc *junii* și *matmazelele*, cari au învățat carte... De multe mă tânguiam prietenului, și-l întrebam dacă nu s'ar putea găsi vr'un chip, ca să venim în ajutor milioanelor acestora de rătăciți, să-i facem să înțeleagă odată că nu-i decât secătuire și fudulie goală, care-i face de răs ș'are să-i ducă la pieire, ceeace cred ei, bieții, că-i progres, și-i frumos tare, și le stă bine, și-i rădică în rândul... surtucarilor. (Că-i și pricopseală grozavă să fii surtucar!...)

Ș'atunci am aflat dela prietenul meu, că, chiar în mijlocul capitalei noastre, există, din fericire, o societate de... salvare a unei părțicele măcar din sufletul acesta mare și bun, pe cale de a se pă-

rădii, o societate harnică și tăcută, care a pornit dela gândul acesta: cu bunele, vechile obiceiuri cari se duc împreună cu portul, graiul și cântecele bătrânești, se pierd, văzând cu ochii, și mișcările de o nespusă grație, jocurile atât de variate și atât de expresive și de caracteristice ale poporului nostru. „Pe acestea să ne luăm noi sarcina de a le păstra“, și-au zis întemeetorii societății. O sală încăpătoare, doi lăutari, câțiva jucăuși buni, și entuziasm — mai ales entuziasm! Celelalte au să vie dela sine. Și au venit. Astăzi, „Chindia“ — căci cum s'ar fi putut mai frumos numi o asemenea societate! — numără peste o sută de membri *activi*, cunoaște orice joc în bătaia, în ritmul lui fundamental caracteristic, precum și în variantele locale, se întrunește de două ori pe lună la cea mai românească petrecere care se poate închipui, aduce jucători vestiți din toate părțile țării, dă premii celor cari știu să păstreze mai curat caracterul sobru al mișcării, și, când aude că e undeva în vre-un colț de țară, un artist sau un mare cunoscător al jocurilor naționale, face toate chipurile să și-l câștige.

În legătură cu jocul, societatea și-a propus de-a lămuri și costumul-tip, cu

adevărat vrednic de păstrat, pieptănătura și portul curat țărănesc al fiecărei localități, fără vre-o podoabă împrumutată, fără vre-un amestec străin de localitate.

Gustul firesc, simțul frumosului degenerază la țară, ca și la oraș. Industria internațională, zorită să producă mult, ieftin, și băcător la ochiu, înlesnirile de transport, complicarea și graba lacomă a vieții de a fi trăită — au risipit ca o vijelie, bunele și cinstitele îndeletniciri ale țăranilor noastre. Ce frumos știau ele odată să-și lucreze și să-și împodobească portul și toată îmbrăcămintea casei! Ce fir subțire și trainic torceau, și ce colori potolite îmbinau, și în ce cusături minunate le presărau pe pânza de ele țesută! Era un gând acolo, un cântec, un oftat, răsucit în fiecare fir — era o bucățică din sufletul lor, cusută în fiecare izvod, în fiecare florică, așa de bine aleasă și pusă unde trebuie, de mâna lor harnică și pricepută. Azi sunt aruncate ca niște trențe podoabele acelea neprețuit de scumpe, și'n locul lor se întind pretutindeni stămburile putrede și toate zorzoanele fabricate ca pentru sălbatici, de ți se rupe inima când te gândești pe ce se risipește și unde se duce

munca satelor noastre. Când oare ne vom deștepta?...

Se pare că un vânt de primăvară începe să bată în unele cercuri din înalta noastră societate, căci de-acolo pornesc de câțva timp o mulțime de gânduri bune. După d-na I. Brătianu, care-a strâns, în tăcere și cu pietate, rămășițele ce se mai puteau găsi din marele naufragiu al artei decorative a poporului nostru (țesături, cusături, cioplituri în lemn, etc.), a venit o echipă nouă de culegători pasionați, și tot așa fără gălăgie, fără informații și dări de seamă prin gazete, adună și păstrează cu sfințenie la „Chindia” lor o parte din fărâmurile datinelor și sufletului nostru în risipă. Cele dintâi nume, pe cari nu știu cum să le strig mai tare, pentru a fi auzite de toată suflarea neamului românesc, sunt... o, puteți să vă supărați, d-voastră, cari n'ați vrut să-mi înlesniți nici o lămurire, de teama unui articol asupra Chindiei, d-voastră cari vă ascundeți, pentru a vă închina într'o religie rămasă aproape fără credincioși, în religia trecutului acestui popor, d-voastră cari ziceți că vi-i frică de năvala profanilor și mai ales a profanatorilor acestui cult, puteți să vă supărați — eu îmi fac datoria și însemn aci, ca să

se știe, numele vrednice de toată cinstea, cele dintâi nume de cari e legată între-meerea Chindiei: d-șoarele Ștefania Seculici și Efrosina C. Boerescu, prințesa Știrbei, d-nele și d-nii Berindei, Dinu Brătianu, C. Alimăneșteanu, Bianu, M. Chircu, Romalo și dr. Costinescu. Nume, n'am aflat mai multe. Dar ce importanță are asta la urma urmei? Gândurile bune și faptele frumoase trăesc și fără nume.

Am avut într'o seară plăcerea de a fi invitatul Chindiei. Când am intrat în sala societății de gimnastică — și doar știam unde mă duc și la ce trebuie să m'aștept — m'am oprit în prag... par'că nu-mi credeam ochilor. Am avut impresia, că întreg pământul doinei și-a trimes acolo tot ce-a avut el mai frumos, mai curat și mai sănătos — lamura cinstei, a vredniciei ș'a tinereții — ca să cunoască lumea că *încă* trăește și *vrea* să trăească sfânta țară a Basarabilor ș'a Mușatiniilor, — prin suferințele ei sfântă, și prin jertfele ei nebăgată în seamă... O, mândră horă, dulce legănare de brațe și de boiuri, cu străluciri și freamăt de ramuri înflorite, binecuvântată sărbătoare a grației ș'a înfrățirii — vrajă ce face din mulțimea de firi o singură făptură, te regăsesc în fine, biată horă strămoșească, iz-

gonită din băătura ta, de fetele și de flăcăii tăi din ce în ce mai înstrăinați de tine, oropsită și silită să-ți cauți un adăpost aici, în huetul capitalei noastre, din ce în ce mai conștientă și de puterea și de chemarea ei în opera de mântuire și de înălțare a neamului acestuia!

Voi, cari mai păstrați amintirea și dragostea lucrurilor dela țară, când vi s'a face dor de un port cu adevărat țărănesc, de-un brâuuleț jucat ca'n vremea cea bună și de-o frumoasă limbă românească, duceți-vă la „Chindia“.

IMPĂCARE

...Da, *aceasta* trebuie să însemne surîsul mortului tău, frate Gorun. *Aceasta* mai ales. Că și altele or mai fi, la pășirea unui asemenea prag, în gândul și pe fața celor ce nu ne mai pot vorbi cu vorbe. Se uită doar la noi cu privirea lor de ghiață, se uită țintă din nepătrunsul veșniciei în care au intrat, ascultă bocetele noastre și sgomotul deșertelor pregătiri de reîntoarcere a pulberii în pulbere, — și par'că nimic n'ar mai cunoaște, nimic n'ar mai pricepe din ce era, până mai adineaorea, lumea lor.

Trebuie să fi fost un om al lui Dumnezeu mortul tău, ca să surâdă astfel, cu sfânta bunătate, nimicniciei noastre. Un om împăcat în sine, *care-a iubit*. De-accea se și duce cu zimbetul pe buze înaintea judecătorului.

M'am gândit, citindu-te, la marea liniște cu care privește și *primește* țăranul

nostru încheerea aceasta a vieții pămân-tești, a „petrecerii“... cum îi zice el în graiul lui cel plin de adâncuri. O năframă albă, pe colțul ușii deschise, arată sufletului calea pe unde să iasă, căci sufletele mai sboară puțin pe de-asupra veșmântului de lut din care s'au liberat — și'n cântări de îngeri porțile Veșniciei i se deschid. A fost aci, lângă noi, cu noi, a fost — ș'a plecat. Am crezut în ceasul acela că toate au să se scufunde, și că n'are să mai fie lume. A trecut vreme la mijloc, un an, doi, și peste durerea noastră, pe care-o credeam eternă, s'a așternut nu uitarea, căci nu există uitare, dar ceva care se aseamănă cu ceea ce înțelegem noi prin cuvântul acesta, — *obișnuința*, osteneala — un fel de bătrânețe a gândurilor și a inimii — grăbitele umbre ale înserării de veci.

Scumpii noștri morți! S'or fi mai uitând oare, de-acolo, de unde sunt, la frământările noastre zadarnice? Ne mai văd ei de-acolo?... Ori măcar ei în de ei, în lumea lor, se văd? se recunosc? Își mai aduc aminte de ce-au fost aici, și, poate, ș'aiurea, în nesfârșitul șir al veacurilor stinse? Când vin în visurile noastre, de ce nu ne spun nimic din marele lor mister? Sau poate că ne vorbesc în limba

lor, tăcută ca și infinitul din care ne-or fi chemând mereu, și noi nu știm nimic, n'avem cum auzi, n'avem nici un chip să ne mai punem în atingere cu ei, de-aici de pe bulgărașul acesta de tină, pieritor și el. Da, pieritor și el!

Ce trist e gândul acesta! Și noi ne lăudăm în gura mare cu lucruri eterne plătuite de puterea minții și mâinilor noastre. Ba ne grozăvim și cu lucruri despre cari știm bine cât sunt de vremelnice.

În clipa aceasta, mă uit dela fereastra mea la valurile de lume ce curg spre șosea. E o zi frumoasă de primăvară, soarele-a desmorțit pământul, ș'a scos afară neastâmpăratele lui roiuri de oameni și de musculițe, — pulbere însetată de viață. Tolănit, aproape culcat pe moile perne ale echipajului, trece, cu acel aer îngâmfat care spune: „Priviți-mă“, unul din cei mai cunoscuți tăetori de cupoane ai înaltei noastre societăți, un om „din *lumea bună*“, cum își zic ei, pentru a se deosebi de noiăștia... din *lumea rea*. Mă uit la el cât e de fericit, și mă gândesc la viața lui goală, pe care i-o cunoaștem toți, căci are grijă să ne dea de veste, prin gazete, de tot ce face el și de tot ce are de gând să facă. Nicio dată nu s'a urnit din capitală, fie și pen-

tru un ceas măcar, fără ca plecarea și sosirea lui să nu fie trâmbițată în toate ziarele. Un om corect, de-altfel, care-și plătește regulat furnisorii — dela croitorul care-l îmbracă de pus în vitrină, până la serviciile de presă cari-i procură deliciile unei celebrități de cea mai americană calitate. Pururea grav, pururea solemn — un adevărat om de paradă. La teatru, în adunări, în tren, la plimbare, el *prezidează*. Pururea și pretutindeni acelaș om fericit, triumfător, *plin de el*. Un erou al deșărtăciunii. Il urmăresc în clipele acestea cum se depărtează, legănându-și capul în ritmul somptuosului faeton, și — prin unul din acele bizare jocuri ale închipuirii ce nu cunosc frâu, nici lege — eată că-l văd cu mâinile pe piept întins pe catafalc, în mândrul lui palat cu porțile cernite. De-astădată nu mai pozează. Pe chipu-i de ceară a rămas o expresie de groază. Intrarea în lumea tăcerii e, cam pentru toți, o foarte proastă afacere, dar mai cu seamă pentru acei cari n'au înțeles viața și nu și-au trăit-o decât în sgomotul tobelor și al trâmbițelor.

O lume fără părăzi, fără decorații și fără nici un fel de prezenție, o lume fără festivități și fără discursuri — ce poți

să mai însemni tu într'o asemenea lume!

Tu care nu făceai un pas, fără să ți-l buciume gazetele, tu podoaba calendarelor și a cărților poștale, să nu-ți mai vezi numele tipărit niciodată.

Tăcerea aceea adâncă, veșnică, înspăimântător de veșnică!

Și groaza *aceasta* rămăsese întipărită pe fața mortului meu. Il contemplam, și mă gândiam la sufletul lui.

· · · · ·
Dincolo de hotarul vremii... Ce-o fi acolo? Ce *poate* să fie acolo, frate Gorun?

Tu pui așa de frumos întrebarea, că și tulburi, și înseninezi cu ea. Cu *zimbetul* mortului tău.

Ce-o fi acolo?...

Scheletul din tabloul sombrului Goya, își ridică piatra de pe mormânt, și scrie pe ea, cu vârful degetului: *Nada....*
Nimic.

Cine știe!...

PROPTELE...

Sunt oameni cărora le place să fie „protejați“. Ei se simt măguliți să-i bată pe umăr un puternic al zilei, să capete o strângere de mână ori un salut amical dela un șef de coloare, iar când se pot primbla c'un ministru, au provizie de fericire și subiect de conversație pentru câteva luni. Nu vorbim de oamenii slabi și dezarmați în lupta vieții, de infirmii societății, pe cari nevoia îi face să alerge după protecții. Aceștia sunt nenorociți; în orice caz, mișei cu acte justificative. Lipsa lor de demnitate își are o explicare. Dar cum se poate ca un om căruia nimic nu-i lipsește pentru a-și deschide singur drumul, să ceară dela alții pomana rușinoasă a unui sprijin, de care n'are nici o trebuință? Să-ți placă a umbla pe brânci, sau în cârji — când te-a lăsat Dumnezeu întreg și poți foarte bine umbla în picioare, și cu fruntea sus — eată

un gust într'adevăr ciudat, Și cu toate astea, câți nu-l au!

Cunosc tineri bogați, muncitori, inteligenți în oarecare măsură, având pe deasupra și câte două-trei diplome din străinătate, tineri voinici și „bine echipați“, cărora nici să le pese de intemperiiile vieții, tineri cari, cu drept cuvânt, să simtă scârba plecăciunilor și cărărilor înguste, și cu toate astea îi vezi gudurându-se mai rău decât cei mai înfometați nevolnici, pe lângă distribuitorii de „situații“. Cum să-ți explici slugărnicia, pofta asta de a se târî a celui căruia soarta i-a dat aripi să sboare? E, fără îndoială, ceva mai adânc și mai puternic decât voința lui; e mâna strămoșilor care-l pleacă de ceafă să-și îndoae genunchii, este dănuirea fricii și umilinții robului antic, — e acea nevoe ancestrală de viclenie și de înjosire a țiganului din poveste care, ajuns împărat, își îmbracă pe-ascuns trențele murdare și ese din palat pentru a fura și a cerșetori pe uliță.

Venise dăunăzi la mine un tânăr bine îmbrăcat — cărare la ceafă, garoafă roșie la butonieră — un *titrat* sosit proaspăt din străinătate. Fusese și pe la Delavrancea, i se înfățișase ca admirator, și

plecase cu impresia că n'a fost primit cu destulă căldură.

— Ce importanță are asta? zic eu; dumneata ai vrut să cunoști pe artist — să-l cunoști personal — și l-ai cunoscut. Cred că nu cei numai decât prietenia lui.

— Nu, dar vedeți — domnul Delavrancea e și un om politic, mâine-poimâine o să fie ministru, și noi, tinerii cari vrem să muncim, avem nevoie să ne grupăm în jurul unui stindard, sub ascultarea unui conducător, și... de... am vrea și noi să fim cunoscuți de unul, de altul.

— Bine, dar sunt atâtea alte mijloace să te faci cunoscut, într'adevăr cunoscut.

— O, e așa de greu să străbați și să însemni ceva în ziua de azi, dacă n'ai pe cineva, un protector, care să te „lanseze“.

— Cunosc oameni cari au ajuns fără nici o protecție. Și-au ajuns foarte departe, plecând foarte de jos.

— Erau alte vremi.

— Mai grele, pentrucă erau mult mai tulburi, și mult mai puțini cei cari voiau limpezirea lor.

Apoi dau eu să-i arăt ce frumoasă-i biruința, oricât ar veni de târziu, numai să fie câștigată voinicește, cu lupta omului vrednic și mândru, a cărui tărie stă în cugetul și'n faptele lui, iar nu în

sprijinul și ocrotirile de afară. La urma urmei, chiar dacă nu i s'ar cunoaște meritul, chiar dac'ar muri învins, învins pe nedreptul, ce e cu asta? Este o biruință mai presus de noi și de gălăgia deșărtăciunilor noastre, e biruința faptelor bune, cari trăesc și luminează dincolo de viața din care au izvorât. Că tu, drumețul clipei care trece, vei gusta sau nu, din rodul pomului pe care-l sădești, e un lucru de puțină însemnătate. Singurul fapt în adevăr important, e ca pomul sădit de tine să rodească.

— Eu n'aș vrea să mor înainte de a vedea ridicându-se dintre d-voastră, în d-voastră, oastea cea sfântă pe care-o așteptăm cu toții. Oastea mântuirii. Ii trebuie neamului acestuia o generație care să se jertfească, o generație de viteji și de patrioți până la nebunie. În toate timpurile au fost căutați oamenii de treabă; dar niciodată n'am avut o mai mare nevoie ca acum de luptători hotărâți, de oameni vrednici și de caracter, pe cari să nu-i abată nimic din drumul lor, să nu-i ademenească nici strălucirile deșerte ale puterii, nici pofta de un traiu mai îndestulat, nici slava cea ieftină și trecătoare, pe care o vântură de colo-colo huetul mulțimii...

Tânărul mă privia c'un zimbet de compătimire. Avea ceva bătrânesc în figura lui, un aer de dojană ce părea a-mi spune: „Ei, dragul meu, astea-s vorbe, vorbe frumoase, bune de scris prin cărți, să le citească și să le creadă copiii... Noi nu suntem naivii pe cari-i așteptați. Noi *o viață* avem, și vrem s'o trăim“.

Cuvântul însă, mai viclean decât privirea, cerca să-mi bată în strună.

— Ei, da... negreșit, și noi avem un ideal, și noi suntem însuflețiți de aceeaș iubire de patrie, — nu cerem decât *ocazia de a ne manifesta*.

În limba ariviștilor, se știe, *ocazia* aceea înseamnă o slujbă grasă — „o situație“ cum zic ei.

Fusese la primul ministru pentru a-i depune — ca ostaș nou în rândurile partidului în care familia lui avea tradiții — prinosul lui de admirație și devotament... Apoi, de-acolo se dusesese la șeful celuilalt partid, pentru a-i depune acelaș prinos de admirație și devotament, *el*, cel dintâi convertit dintr'o familie botezată în alte credinți politice. Intreprinzător băiatul.

— Ce să faci? Trebuie să te iei bine cu toți, că altfel rămâi de căruță... Mucegăești într'un colț de provincie, și nu te mai știe nimeni.

Incepu să-mi citeze exemple—exemple de acelea nenorocite, cari împrăstie ca o molimă de descurajare și de stricăciune, — atâția oameni de nimic, scoși din întuneric și ridicați de valurile politice acolo unde nici ei singuri nu s'ar fi gândit s'ajungă vre-odată, — exemple pe cari le știm cu toții și cari sunt otrava tineretului nostru.

I-am deslușit că un suflet curat, un suflet vitejesc, tocmai din exemplele acestea știe să scoată o putere nouă, că revolta morală în contra ticăloșiilor și a nedreptăților de tot felul întărește pe omul cinstit și-l îndeamnă la luptă, și dă cuvântului și mișcărilor lui mândria aceea nobilă, serioasă și impunătoare, care e nota caracteristică a eroului.

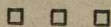
I-am spus că tinerețea își are ispite și bețiile ei, farmecul și triumfurile ei, — dar că nimic din toate astea nu se poate asemăna cu fericirea acelei bătrâneți cinstite și demne a omului senin, împăcat în sine, care, uițându-se în urmă și privind-și viața în toate învăluirile ei, își poate zice cu bună dreptate: *Am fost un om detreabă*. I-am spus că asta-i mai mult decât cea mai mare bogăție de pe lume, că, din toate punctele de vedere, e și o socoteală minunată să-ți pregă-

tești o asemenea bătrânețe,—că, la urma urmei, toate onorurile, și slujbele, și vâlva, de cari deșărtăciunea omenească nicio-dată nu se mai satură, nu sunt decât mâncări grele cu sosuri pipărate ce strică stomahul și grămădesc toate boalele și suferințele către apusul unei vieți, pe care au stăpânit-o toate lăcomiile.

Tânărul meu nu mai zîmbia. Pe fața lui nu mai era nici compătimire, nici ironie. Avea aerul unui om descurajat. Ne-am despărțit cu impresia că între sufletele noastre nu poate fi nici o legătură.

Il urmăresc însă. Îi văd mereu numele prin ziare: La teatru, la baluri, la nunți, la înmormântări, la orice paradă, oriunde se deschide carnetul unui reporter, el e de față.

Il urmăresc, din zi în zi cu mai mult interes. Voiu să văd cu ce iuțeală și până unde are să se ridice — că de ridicat, sunt sigur că se ridică.

IN NOAPTEA INVIERII

Răsfățat de mititel, crescut ca o floare de seră, în aerul moleșitor al desmerdărilor de fiecare clipă, Artur Codrescu rămăsese, la vârsta când omul intră fățiș în lupta vieții, acelaș copil șubred, neștiutor de ce-i pe lume, scutit de orice griji, ferit de orice atingere cu adevărul.

..., „Să nu răcească îngerașul mamei“... „să nu învețe așa mult, că slava Domnului, o să aibă cu ce trăi“... „să nu-l depărtăm de lângă noi, c'atâta avem“.

Și n'a răcit băiatul, nici carte multă n'a învățat, nici de părinți nu s'a despărțit. Până la paisprezece ani a fost „preparat“ de Fräulein Wilma, a purtat pantalonași scurți de catifea, plete blonde buclate, și'n creștet un moț înodat c'o panglicuță roșie, ca să nu-l dioache lumea, că era frumos, ca o fetiță: Ochi mari albaștri, cu gene lungi răsfrânte, ș'o gură mică, mică, ș'un obraz de-o fră-

gezime și de-o albeață... în sfârșit cadră, nu altceva.

Și Codreștii erau oameni veseli și foarte primitivi. Casa lor dela țară, *casa fericitelor*, cum ziceau prietenii, era un vechiu palat domnesc, care păstra, împreună cu marea simplitate a liniilor, și larga ospitalitate a vremilor străbune.

„Fereciți oameni Codreștii!“ ziceau toți cei cari cunoșteau casa și viața lor.

Intr'o dimineață, era așa pe aproape de Paști, au plecat amândoi să vadă o moșie, pe care vroiau s'o cumpere pentru Artur al lor — împlinia băiatul, peste-o lună, douăzeci și unu de ani, și-i pregătiau o mică surpriză de ziua lui. — Siliau să isprăvească repede, ca să și intre în stăpânire, să poată pune toate la cale, grădină, casă, gospodărie... plănuiau să rostuească lucrurile în taină, și, când or veni colo cu băiatul, să-i zică: „Eaca, Arturaș dragă, aicea *tu* ești stăpân, — noi suntem mosafirii tăi“... Și să fie masă întinsă, și slugi pregătite, și să înceapă a curge lume, și să s'aștearnă pe chef și pe veselie, și toți, ciocnind paharele, să închine în sănătatea *lui*, de ziua lui, în casa lui, ca toată viața să-i meargă în plin...

— E cam rău drumu' pe coastă, zice

Voicu de pe capră, strângând hățurile. Oare n'ar fi mai bine să dăm pe la Negreni?

— Mână înainte! răteză scurt boeru', pe care nu trebuia să-l facă cineva să spue de două ori o vorbă.

Când au ajuns la Cruce, caii s'au speriat de o ruptură de mal, și și-au făcut vânt. Roțile din stânga au scăpătat în râpă. Doar un țipăt sfâșietor a tăiat văzduhul, și'n groaznica prăpăstuire, cai, trăsură, oameni... nu s'a mai știut ce-i.

Bietul Artur, doi ani a fost ca nebun; plângea, spunea vorbe fără șir, se încrunta la lume, și nu-și mai bucla părul, frumosul lui păr blond cu luciri de aur. — Epitropul avea un prieten bun, prietenul avea o fată drăguță, și foarte modestă, că erau oameni săraci. S'a făcut ușor casa. De ținut a fost mai greu. Fata cea modestă, cum a dat de avere, n'a mai fost de loc modestă. Lipsa de griji, bunătatea fără margini a bărbatului, huzurul și luxul nesocotit au făcut-o să ia câmpii, — și i-a luat împreună c'un odor de „prieten“, care-a reintegrat-o în vechia ei sărăcie.

Artur a desfăcut casa dela oraș, cuibul atâtor petreceri, de cari acum își aducea aminte cu rușine și cu scârbă, — și s'a închis iar în tăcutul lui palat de pe malul

Siretului. Ii erau urîți oamenii, toate-i erau urîte, — și, ca liliecii noaptea, așa sburau, în negre fulgerări, prin bietul lui suflet gânduri de sinucidere. La urma urmei, ce înțelegea el din viață? La ce mai făcea degeaba umbră pământului? Și simția tot mai lămurit netrebnicia vieții lui.

Nu mai credea în nimic. Evlavios nu fusese niciodată — și durerile sunt ca vijeliile: întetesc flăcările mari — pe cele mici le sting. Prea multe suferinți, și prea nemeritate. De ce?... Și mintea lui fragedă se lovia de întrebarea asta, ca de strășnicia celei mai mari nedreptăți ce s'a văzut vr'odată. — De câțva timp nu mai putea dormi. Cât ațipia o clipă, acelaș vis urît îl cățara pe povârnișul aceleiași stânci colțuroase, — și el par'că da să se urce, să scape sus, la lumină, și nu putea; îi sângerau mâinile și genunchii, simția că-l dor și-l ard ca jarul muchile stâncii, și tremura de groază când se uita în bezna prăpăstiei de sub picioarele lui, și da să strige, și nu putea. — Se scula în friguri, și 'ncepea iar să se primble prin casă, întrebându-se mereu: De ce?... De ce?

Ș'atâta lume care-l credea fericit!

.

Când vine seara, seara cea înorată și fără pic de stea, umbra ei posomorită îmbracă toate formele în nu știu ce veșmânt fioros, și le vrăjește în rău, că chiar lucrurile frumoase și prietene omului se prefac de-laolaltă în vrăjmași cari-l pândesc, în monștri cari aleargă după el să-l omoare. Sufletul lui Artur, înecat în întuneric, era o lume de spaime. Toate gândurile lui erau îmbrăcate în haina cea înfricoșată a desnădejdiei.

„Cât o fi ceasul?“... Și zimbi singur de ideia asta ciudată a lui de a mai căuta să știe câte ceasuri sunt — el, care nu mai avea nici un ceas de trăit! Revolverul încărcat aștepta pe marginea biroului. Lumina dela lampă punea o sclipire stranie pe țeava de oțel — a fi zis privirea unui diavol care-l chemă. Se uită o clipă în oglindă și se văzu mort, întins pe masă, cu mâinele pe piept.

.

Cum de s'a pomenit în biserică?... E în strană, și'n mâna dreaptă ține o lumânare aprinsă. Gânditor stă cu bărbia sprijinită'n mâna stângă, și caută să-și aduc'aminte, să-și dea seamă de ce s'a întâmplat cu el. Biserica e ticsită de lume — cojoace albe, cămăși înflorite —

bărbații mai către altar, femeile mai în fund; și toți cu lumânările aprinse, toată biserica plină de lumină, și de cântece înălțătoare:

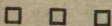
„Hristos a înviat din morți
Cu moarte pre moarte călcând,
Și celor din mormânt
Viață dăruindu-le...”

Cine l-a adus pe el aici? Se întreabă nedumerit, se întreabă mereu — de astădată c'un sentiment de recunoștință, — înduioșat, rugător, aproape fericit... Chemarea cea dulce și stăruitoare a clopoteilor, ea l-a adus. De ce sună clopotele așa de frumos în noaptea Învierii? Par'că toată primăvara de-afară se pătrunde și răsună de sunetul lor. Par'că toate florile pomilor înfloriți, atinse de sfințenia ceasului aceleia, se prefac în clopotei de argint, și cântă și ele în noaptea de Paști slava marelui iubitor de oameni, care-a pătimit și s'a jertfit pentru mântuirea noastră.

„Hristos a înviat!” vestia preotul din ușa altarului — și credința norodului, cu adânc freamăt de glasuri, ca din adânc de vremi, îi răspundea: „Adevărat a înviat!”. Și zicea și Artur încet: „Adevărat a înviat”.

Treptat se luminau toate în sufletul lui. O ființă nouă se deștepta în el, cu înțelesul deplin al vieții, cu puterea de îndurare și de iubire ce izvorăște din taina cea mare a durerii. Acum se simția un om — era un om.

Și, când la eșirea din biserică, l-au întâmpinat sătenii cu: „Hristos a înviat!“, s'a uitat la ei cu dragoste de frate, și par'c'atunci îi vedea întâi, și din toată inima lui renăscută, deschisă ca o floare la sărutarea primăverii, le-a răspuns: „*Adevărat a înviat!*“.

CIOARA ȘI PORCUL

E dimineată, — o dimineată limpede, pe la sfârșitul lui August. Soarele a răsarit roșu ca o ghiulea de foc. Intre satul care-și scârție ușile, cumpelele și carele de-abia trezite din somn, și între dealul trăgănat pe-a cărui miriște au eșit la pășune vitele boerești, un drum de țarină tae lunca pe marginea gârlei, care-l umbrește cu șirul ei de sălcii. De partea astălaltă a drumului — covor de troscot, ud încă de roua dimineții. E ceva îmbătător în aerul proaspăt încărcat de mireazma roadelor coapte. — Un porc își ia, cum s'ar zice în lumea bună, „son premier déjeuner“. Acelaș lucru îl face o cioară, cocoțată pe spinarea porcului: cu mișcări studiate, de-o eleganță de parvenit, ciugulește micile vietăți pe cari ochiul ei ager le descopere în pădurea de păr-de-bidinea a bunului prieten. De câte ori își ridică ciocul, își ia un aer

mândru și mulțumit, — ceva din satisfacția pe care-o dă unui suflet ales o faptă nobilă dusă la bun sfârșit. E tăcere. Un cocoș se urcă pe gard, bate de trei ori din aripi, întinde gâtul cât ce poate, și-i trage un *cucurigu* de „bună-dimineța”. Din celalt capăt al satului îi răspunde, ca dintr'un adânc depărtat, un confrate bine crescut. Și iar se face tăcere.

Cioara (ridicându-și privirea ochiului stâng spre cer). Se schimbă vremea.

Porcul (cu râțul în pământ, fără să-și întrerupă ronțăitul). După ce cunoști?

Cioara (pedantă). Cântă cocoșii.

Porcul. Fleacuri. Credeam că ai alte semne mai serioase.

Cioara (puțin înțepată). Pentru mine, când cântă...

Porcul (cu gura plină, foarte sentențios). Fleacuri!

Cioara (după o pauză). Să-ți spun ceva, dragul meu: În lumea asta nu trebuie să desprețuești nimic. Orice lucru poate avea o însemnătate hotărîtoare, neașteptat de hotărîtoare în viața noastră. Toate vorbesc. Rău e de cine nu le înțelege. De-o mie de ori mai rău de cine nu vrea să le asculte.

Porcul (cu gravitatea imperturbabilă

a sătulului). Fleacuri! Ascultă-mă pe mine: Fleacuri!

Cioara (idealistă). Cu toate astea *nu-i* demâncarea noastră tot ce-i mai important pe lume.

Porcul (ghiftuit și melancolic). Dar nici vorba de clacă.

Cioara (după o lungă pauză). E trist că nu vrei niciodată să discuți. Și mie-mi place să meditez în tăcere asupra celor ce mă înconjoară, dar din când în când simt nevoie să mai schimb cu cineva o vorbă.

Porcul. Vouă vă place gălăgia. Mereu vă certați, mereu țipați. Când bate vântul, nu se mai aude nimic de gura voastră. Noi, numai când ni-i frig tare, ori ni-i prea foame, ori ne prinde Omul, pentru diferite interese ale lui, — facem puțină gură. Incolo, tăcem și ne gândim.

Cioara. Sunt răi oamenii; cu voi mai ales.

Porcul. Nu-i adevărat. Omul e cea mai nobilă făptură din câte cunosc... Și absolut dezinteresat. Ieri, nu mai departe: Ese baba în ușa chilerului c'un căușel plin ochiu, — ce crezi că era? Cele mai delicioase lături pe cari le-am gustat vre-odată. Și bătrâna se uita la mine duios cum ospătam, și eu înadins am mâncat

tot, nu i-am lăsat o picătură de leac. Să văd a-minune ce-o zice. Și n'a spus o vorbă săracuța. *Asta* bunătate!... Ce zici? Să ai asemenea lături, și în loc să le mănânci tu, să le dai aproapelui tău... Iată ce va să zică a fi altruist!

Cioara. O! Slava Domnului, când îți stau ceasuri întregi pe spinare și caut cu cea mai mare luare-aminte să te scap de-atâtea lighioane încuibate în coama ta aspră — mi se pare că numai pentru mine nu muncesc. Ești cel dintâi care-ar trebui să recunoști altruismul meu, dus adesea până la jertfă, și cu toate astea odată nu te-am auzit și eu spuindu-mi o vorbă de mulțumire.

Porcul. O, scumpa mea, cum îți închipui că eu nu prețuesc bunătatea și dragostea ce-mi arăți de-atâta timp, de când ne cunoaștem! Dar tu știi bine că noi, porcii, nu prea suntem comunicativi de felul nostru. Aceasta nu înseamnă însă că n'avem și noi sentimente alese. — Eată, să-ți spun drept... Ședeam într'o zi culcat lângă prispă, și baba mă scărpină pe burtă. Ei bine, în desfătarea aceea care nu se poate asemăna decât doar cu o bună siestă în băltoaga dela fântâna vitelor, eu grohăiam încet și mă gândiam la tine. Tu și cu baba erați

pentru mine, în momentele acelea, două ființi providențiale, nemărginit de bune, dătătoare de fericiri de-acelea, cari nu se pot exprima prin cuvinte.

(Un răstimp de tăcere)

Cioara (după ce-a înghițit o dulce pradă, ștergându-și pliscul pe spinarea porcului, c'un aer satisfăcut). Martor mi-e Dumnezeu—niciodată nu m'am gândit decât la binele și la fericirea altora. Când am întâlnit o ființă, m'am întrebat numai decât: Ce bine pot să-i aduc eu ființei acesteia? Când te-am văzut întâi, mi-aduc aminte, erai plin de noroiu și te scărpinai grozav de ghizdurile fântânii. Am înțeles atunci că eu îți pot fi de mare ușurare, la o mâncărime ca aceea, și — după cum știi — fără să te mai întreb, fără să mai stau la gânduri, că eu așa sunt când e vorba de-o faptă bună... mi-am lăsat toate la o parte, că am și eu griji de-ale mele destule, și, instalându-mă pe spinarea ta, m'am pus pe lucru...

Porcul. Ce curios mi s'a părut la început.

Cioara. Ba cât p'aci să te superi. Vai, adesea binele trebuie să-l faci cu de-a-sila!

Porcul (înduioșat). Ce frumos lucru e să ai un suflet nobil! Mi se pare că asta e în neamul vostru...

Cioara (cu vehemență). Neamul nostru?... Nici nu cunosc ceva mai ticălos și mai degradat ca neamul nostru. Și proaste, — ah, Dumnezeuule, — e groaznic ce proaste sunt ciiorile; proaste și rele! Hm... Neamul nostru!

Porcul (mirat). Cu toate astea.

Cioara. O, te rog. Imi cunosc neamul. Știe numai sufletul meu ce pate... (suspină din adânc). Plătești scump în lumea asta, cu necrezute suferinți plătești păcatul de a te fi deosebit dintre ai tăi! (Indreptându-și de-aastădată amândoi ochii spre cer, oftează; apoi, cu glas pierdut, ca prin vis). Cine știe ce vultur!...

Porcul (plictisit, — vrând să schimbe vorba). Trebuie să fie o proastă afacere să sbori. Eată un lucru pe care nu l-aș face pentru nimic în lume. E vre-o plăcere-așa mare să sbori din copac în copac, ori să te învârtești pe sus croncănind?... Îți spun drept, eu găsesc asta absolut fără nici un sens, și mai ales lipsit de orice seriozitate...

Cioara. Ba, să-ți spun, e tot ce poate fi mai plăcut...

Porcul. Cum se cunoaște că nu te-ai culcat niciodată în mocirla noastră dela fântâna vitelor... să te învâlești colo fru-

mos, pân' la ochi, în noroiul acela moale și răcoros, să stai împărătește și să-ți faci somnișorul tău dela prânz, vara, când bate soarele, de crapă jirul de căldură... Hai? Ce zici? Știm și noi, porcii, câte ceva pe lumea asta!

Cioara (concesivă). Ei, da, nu zic, și asta trebuie să fie o mare fericire.

Porcul (emoționat până la extaz). Cea mai mare, cea mai aleasă din câte-a lăsat Dumnezeu făpturilor sale. Cea mai curată!

Cioara. Posibil. Depinde și de cum concepe cineva fericirea. De-altfel eu am recunoscut în totdeauna că Dumnezeu a știut să lese fericire pentru toată lumea. Totuș are și sborul înțeleșul lui. Eată, nu mai departe decât alaltăeri — știi, că n'am putut veni — să vezi ce s'a întâmplat: De dimineață eram, nu știu de ce, fără nici un chef, și stam în vârful nucului, singură, că eu mai mult singură trăesc, — de-o seamă de vreme nu-mi mai place societatea... Niciodată nu mi-a prea plăcut mie să umblu în cârd, și cum sedeam așa, par'că m'a strigat cineva, ca un glas din altă lume, poruncitor, c'odată am desfăcut aripile și m'am săltat în văzduh. Și ce să-mi vadă ochii? Jos, la poalele dumbrăvii, chiar în marginea

drumului, o minune de hoit... Coșcogemite cal, de-abia jupuit de piele, sta cu picioarele țepene în sus, și vre-o zece câini îl operau pe la coaste. Glonț acolo m'am lăsat, și dă Doamne bine! Seară acolo m'a găsit. Noaptea, doar am ațipit despre ziuă, că eram cu grijă mare să nu simtă celelalte ciori — că nu știi ce lacom e neamul acesta al nostru... Scârbos de lacom! Și, de ce mi-a fost frică, n'am scăpat. Când s'a luminat de ziuă, ca o negură s'a pus cârdul de ciori pe hoit. M'am repezit și eu atunci, dac'am văzut, — și, fără să mai răsuflu, înghitiam niște bucătoae, de se minunau toate de mine. În două ceasuri nu mai erau decât oasele albe, curate, aproape lustruite. Nu, nu. Orice mi-ai spune, — e mare lucru să poți privi lumea de sus!...

(În vremea asta porcul, având aerul că ascultă, dar de fapt nemai ascultând, nemai putând asculta, se îndreaptă liniștit cu coara în spate, aproape uitată, spre adăpătarea vitelor. E uscăciune și zăpușeală mare, ca în luna lui Cuptor. Soarele se înfierbântă, roiuri de musculițe plutesc pe undele în clocot ale văzduhului încins, toate se moleșesc — plante și dobitoace par toropite de somn. E o tăcere de pustiu).

Porcul (îngenunchind binișor pe picioarele de dinainte, cu un sentiment de recunoștință și de beatitudine tacticos, tolănindu-se în mocirlă). Groh!... Groh, groh!

Cioara (sburând tot mai sus, tot mai sus). Crau!... Crau, crrau!

Porcul (închizând ochii, fericit). Groh!

Cioara (pierzându-se în zare, de-abia se mai aude). Crau!

DIN CAETUL UNUI PLUGAR

26 Februar 188... M'am însurat. Mai drept vorbind — *m'au* însurat. Destul de frumușică nevasta mea; aş putea zice chiar: Mai mult decât trebuie; ceeace va fi, pe cât văd, izvor de mari nenorociri în viața noastră. Prea se uită în oglindă, prea-mi pare însetată de-o altă viață, prea se gândește numai la ea, — și, de-și am rugat-o cu tot dinadinsul și în atâtea rânduri, să nu se mai ocupe așa mult de unghiile ei, și să nu mai pue nimic, nici un pic de pudră pe obraz, că nu pot să sufăr acest început de minciună, — văd că de făgăduit făgăduiește, dar nu-și ese dintr'ale ei în ruptu' capului. *Dacă* n'o fi sinceră! Atât mai rău pentru ea. Cel mai păcălit în viață, e pururea cel care vrea să păcălească. Visurile noastre din timpul logodnei! Atunci ne potriviam în toate. Ce entuziasm, pentru lucruri

de cari azi nici nu mai vrea s'audă! Se supără, când îi aduc aminte.

Mă tem să nu se plictisească. Asta ar fi grozav.

Duminecă 10 Martie... Aseară, masă tăcută, sombră ca și vremea de-afară. Dar simțiam în tăcerea aceea grea, încărcată de gânduri apăsătoare, că se pregătește iar o discuție de-acelea cari totdeauna se sparg în ceartă. O așteptam, cum aștepti o vijelie, pe care-o vezi viind. Imi fumam țigara, făcând superbe rotocoale de fum — una din gloriile mele de logodnic! — Și-mi propuneam să fiu de-o liniște diabolică. Ea, nervoasă, frământa de zor în degetele-i albe un mezișor de pâine, și-și căuta glasul. Intre sprincene, i se adância tot mai întunecat acea încrețitură oțărîtă ce-i curma fruntea în două, și-i da în clipele acelea o expresie de răutate, care-o făcea urîță. — Un tremur ușor al buzelor îmi dădu o impresie de fulger. Așteptam tunetul, care veni. Cu puțin tremur și el.

— N'am înțeles încăpăținarea asta la tine... Că ori ce-i vrea să-mi spui, n'a fost decât o încăpăținare... Să nu mergem și noi, după cununie, măcar pân' la Brașov!...

— N'ai idee ce oteluri proaste sunt la Brașov...

— D'apoi că ș'aici... numai frumos nu-i.

— Aici suntem la noi acasă — ș'are să fie vina noastră, dacă n'om face să fie frumos. *A ta* mai ales.

— A mea?... Nu înțeleg.

— Nu-i nimic. Ai să le înțelegi pe toate, cu încetul.

O lungă pauză. Ea cascadează. Eu trimet un colac de fum, care merge, alb și strâns ca un ghem, până în tăblia dulpului, unde se risipește încetișor. — Alt fulger pe buzele ei din ce în ce mai subțiri. Crestătura din mijlocul frunții îi dă o asprime de vrăjitoare, de Furie.

— Sper cel puțin, că n'o să mucigăim toată viața în sălbăticia asta. Aș muri...

— Da te deprinzi!... Ia să vezi. Numai să se mai îndrepte vremea, și toate se schimbă. Să vezi, primăvara, când îs pomii înfloriți, și câmpu-i verde, și în curte vițeluși, orătenii, cloști cu pui, de toate neamurile, unde te întorci lume nouă — raiu, nu altceva.

— Asta ține-o lună, două... și pe urmă?

— Pe urmă, grâul crește înalt ca tre-stia, și se face galben cum îi aurul. Și vine secerișul, apoi treerul, apoi culesul porumbului... Hei! Când dă Dumnezeu — e și mai frumos pe urmă.

— Și când nu dă...

— Ș'atunci îi frumos, dacă-i sănătate, și dacă-i omu' *om*.

— Da iarna?

Eu mă făceam a nu pricepe unde vrea ea s'ajungă.

— Iarna, zic, stai colea la căldură; mai citești o carte, mai vezi de nevoile oamenilor din sat, îi mai povățuești, îi mai ajuți... Că ești *dator* să faci bine celor din jurul tău... Poți tu să zimbești... Eu mă simt dator. Unde-i putere mai multă, acolo-i și datoria mai mare.

— Astea-s vorbe.

Când nu crezi în nimic, toate-s vorbe.

— Astea-s *fapte* — când crezi în ele.

Ea frământa mereu cocoloșul de pâine; vădit necăjită. — Un zimbet, și trist și ironic, apoi un suspin, care vroia să rănească...

— Și când mă gândesc la prietenele mele cari mă invidiau! Cari-mi spuneau într'una: „Ferice de tine! Te măriți c'un om bogat. Știu c'ai să petreci“... Petrec al dracului!

Se sculă repede, cu ochii în lacrimi — ea are foarte ușor și foarte des ochii în lacrimi — aruncă pe masă miezul de pâine, ca și cum ar fi vrut să-mi spue: „Ori te lași, să te frământ ca pe bucățica asta

de miez, ori, de unde nu, să știi hotărît că traiu bun cu mine n'ai să duci — și plecă.

De-obicei, când se supără — că din te miri ce se supără — căutam s'o împac, s'o îmbunez. De data asta, am tăcut, ș'am lăsat-o să plece, să-și mistue singură otrăvurile.

Am stat așa, ca vr'un ceas, fumând în neștire țigară dela țigară. Simțiam un gol imens în sufletul meu. — Cred că tot ce-avem mai bun de făcut, e să ne despărțim.

Mercuri 3 Aprilie, seara târziu... Ce bine începusem ziua de azi! Era senin. Am pus vineții la docar. Ea se îmbrăcase în alb — o țărăncuță primăvăratecă—ș'am mers amândoi pe câmp. Miroase așa de sănătos pământul răscolit — miroase a tinereță, a viață. Pentru mine e un farmec o arătură proaspătă... Și gestul sămănătorilor! Ce mișcare frumoasă, nobilă, de o patriarhală generozitate!... Ea era veselă, bună, drăgălașă. Făcea haz de cârdul de ciori ce se țineau hoțește ici pe urma sămănătorilor, colo pe urma plugurilor ce scoteau rămele din pământ; se uite în toate părțile mirată, fericită, și întreba de toate ca un copil. — Doamne! ziceam în gândul

meu, dacă m'ar înțelege!... Dacă ar simți și ea adevărul! Ce tari am fi, și cât bine am putea face cu viața noastră.

După prânz, ea a rămas acasă, că se simția nițel ostenită. Eu m'am dus pe câmp; și, pe seară, când m'am întors — cu ce nerăbdare veniam! — am găsit iar sufletul ei din zilele cele rele — ursuz, o burhae de gânduri urâte, și tot ce răsarise așa de frumos — era negru!

La masă, ea n'a mâncat nimic. A vorbit mereu, având par'că ceva pregătit în felul de a-și căina viața, *tinereța* ei, *închisă* la țară, într'o „anosteală de moarte“. Aceleași... și iar aceleași. Am tăcut, ș'am lăsat-o să vorbească, hotărât să nu-i răspund nimic, ca doar s'o ridica din propriul ei suflet o licărire de lumină — un început de trezire. Când a isprăvit, m'am sculat dela masă, am pus șeaua pe murgu' ș'am pornit-o așa, pe câmp. Era o tăcere, de taină mare. Deasupra, un cer albastru închis. Stelele pâlpâiau, aproape de tot, de-o scânteere fantastică. Și'n sufletul meu, nu știu de unde, se lăsa o pace dumnezească...

„SOCIETATEA SCRIITORILOR“

— O casă de editură —

Foarte bună idee au avut scriitorii noștri de a-și alcătui și ei o „Societate“ a lor. Și ca orice lucru venit la timp, ideea a fost primită cu entuziasm și pusă dela început pe cea mai frumoasă cale a biruinței. Fără gălăgie, fără indiscrete solicitări de sprijin și de patronaje, adesea cu cât mai pompoase cu atât mai inutile, în simplitate și în cea mai aleasă cuviință s'au adunat, unde-au putut și câți au putut de-ocamdată, o bună parte din florea scriitorilor noștri, ș'au pus astfel începătură și temeiu uneia din cele mai nobile societăți cu cari se poate mândri o țară. N'am putea spune că era de mult așteptată o asemenea societate. Cu douăzeci de ani în urmă, cine-ar fi făcut-o? Azi ai de unde s'alegi — și chiar *trebuie* s'alegi. Niciodată neamul nostru n'a avut un număr așa de însemnat de talente, de

adevărate talente, și niciodată n'a fost în literatura noastră o mai cuminte și mai sănătoasă îndrumare. Eu cred că asistăm la o prefacere a sufletului românesc, la o *limpezire*, mai bine zis, a sufletului acestuia, așa de frumos înze-strat, pe care însă împrejurări vrăjmașe nu numai că l-au ținut în loc, dar l-au tulburat și l-au slăbit în multe din minunatele lui însușiri. — Și, printre puterile cari vor fi lucrat la această hotărâtoare prefacere, se va recunoaște mai târziu că literatura de azi n'a fost nici cea din urmă, nici cea mai puțin însemnată. De o adâncă semnificare e faptul că președinte al societății a fost ales tocmai acela dintre scriitorii noștri, care, nu numai prin scrisul lui, dar și prin cuvântul lui grăit stă în continuă atingere cu poporul dela țară. Domnul Sadoveanu a întemeiat o gazetă „Răvașul Poporului“, a-nume pentru nevoile sătenilor. Domnul Sadoveanu, la adunările cercurilor culturale, este un minunat și neobosit sfătuitor al celor cari atâta vreme au fost, dacă nu uitați cu desăvârșire, dar lăsați în urmă, foarte departe, din mersul adesea primejdios de repede al civilizației noastre cam... de târg. Era indicat acest robust și fecund scriitor, să ducă pe umerii

lui de atlet și sarcina aceasta. Știu câte greutateți au să întâmpine întemeetorii, până să-și vadă societatea lor temeinic așezată, cuprinzând înlăuntrul ei pe toți cei vrednici de-a fi acolo, și *numai* pe aceia. Dar vremea, care zădărnicește străduințele celor slabi, ajută pe cei tari. Și oamenii de talent sunt totdeauna tari. Ce e talentul, la urma urmei, decât o formă a puterii? Și poate cea mai nobilă.

Spun mulți, c'un aer de prefăcută părere de rău, că literații prea se mănâncă între ei... „*Genus irritabile vatum*“! Nu știu dacă la ei sunt vrăjmașii mai grozave decât la alte categorii de oameni. În orice caz, cred că cititorii n'ar trebui să se plângă. Niciodată n'am văzut mâini frecându-se cu o mai diabolică plăcere, și mai frenetic dispuse să aplaude „loviturile mortale“, decât atunci când, în arena luptelor de „*care-pe-care*“, se coboară doi oameni de talent. Dar câte alte învinovățiri nu se aduc literaților noștri! Ba că unul scrie prea mult, ba altul prea puțin, ba cutare prea e descriptiv, ba că prea-și alege subiectele din lumea... pe care-o cunoaște el mai bine. Și cei mai cârtitori sunt, bine-înțeles, cei cari citesc mai puțin. Noroc numai că literații, încă de pe când nu era critica așa

de vigilentă și de serios organizată cum e astăzi, au găsit că, în privința asta, cel mai bun mijloc de a-ți ispăși păcatele este... să faci altele.

Părerea mea este că niciodată n'am avut o literatură așa de bogată, așa de sănătoasă și așa de *a noastră*, ca aceasta pe care ne-o dau azi un Gorun, un Coșbuc, un Goga, un Brătescu-Voinești, un Mihail Sadoveanu, și atâția alții, cari împreună cu aceștia alcătuiesc cea mai frumoasă pleiadă de scriitori, pe care-o a-avut-o vr'odată Neamul nostru.

Acum, nu le-ar mai trebui acestor nobili muncitori ai condeiului, decât o „casă de editură“ *a lor*. Să știe un scriitor că, îndată ce are manuscris pentr'un volum, are și mijloacele de a și-l tipări, că rodul muncii lui este așteptat cu nerăbdare și primit cu bucurie, că nu va mai întâmpina nici una din greutățile adesea umilitoare, prin cari trebuie să treacă azi, până să-și facă și el un locșor printre fericiții cari au înalta favoare de-a putea sta de vorbă c'un editor, — să știe aceasta un literat, care azi, pentru a-și vedea un volum tipărit, pierde adesea mai mult timp și mai multă energie, decât i-ar trebui pentru a scrie un nou volum, — cred că simplu faptul acesta ar

însemna un moment istoric în dezvoltarea literaturii noastre. Ar fi ca proclamarea unei emancipări. *O casă de editură a scriitorilor*. Un adăpost sigur celor mai curate gânduri ale Neamului nostru. Nu se poate face un dar mai frumos talentelor de azi, și mai ales celor viitoare. Și darul acesta, ca să fie o cinste și pentru cine-l dă și pentru cine-l primește, trebuie să vie dela cei mulți. Nimeni nu dă mai frumos ca mulțimea. Ea pune iubire'n ofranda ei și nu știu ce putere de talisman, care preface'n aur tot ce dă ea.

Și cum cineva *trebuia* să se înfățișeze înaintea acestei Maestăți și să-i vorbească în numele scriitorilor, eată mă înfățișez eu. Am cunoscut pe fruntașii literaturii noastre din vremea lui Eminescu și știu toate greutățile pe cari le întâmpinau, până să-și vadă pusă'n volum lamura gândirii lor. Creangă a murit și n'a știut ce-i bucuria asta. Cu ce melancolie trebuie să se uite din cer „tata Creangă“, bunul Creangă, la târzia noastră recunoștință!... Am văzut apoi cum s'au ridicat și cum s'au limpezit de frumos talentele proaspete, — oastea cea tânără, împlinită, îndrăzneată și puternică, îndărătul căreia se simte, ca un freamăt de aripi, mișcarea multă, nerăbdătoare, impetu-

oasă a celor ce vin. *Acestora* suntem datori să le desfundăm calea, noi cari, cu chiu cu vai, am eșit la lumină. Să facem tot ce ne va sta în putință, ca pe ei să-i scutim de amărăciunile adesea primejdioase, și de ostenitoarele cotituri prin cari am trecut noi. Destule griji sunt, și fără asta, legate de sfieala celor dintâi pași, și destule dureri îi așteaptă în câmpul de luptă, — să aibă cel puțin drumul neted pân' acolo.

Pentru aceasta se cere neapărat ca scriitorii să-și întemeieze o casă de editură a lor. Să poată găsi un sprijin și o răsplată a muncii lor, care nu este de cel mai neînsemnat preț în viața unui neam. Iar mai ales talentelor fragețe, cari încă întreabă, să le poată da sfatul care luminează și ajutorul care întărește. Intr'un fel sau altul, nu sunt copiii noștri, — prelungirea vieții noastre în timp — acei cari vin după noi? Și tot ce facem pentru binele lor, jertfă chiar dac'ar fi, nu este un dar pe care ni-l facem nouă? Ce va rămânea din trecerea noastră pe pământ, decât puținul bine, pe care l-am putut realiza? Incolo, toate le închidem cu noi în sicriu; și lăcomia, și ambițiile, și vastul deșert nemai umplut vr'odată al marelui nostru *eu*.

POLITICĂ ȘI LITERATURĂ

— Corespondență *) —

I.

Frate Caragiale,

O întrebare, pe care mi-am pus-o de multe ori, și în jurul căreia mi-ar plăcea să stăm amândoi de vorbă, odată ș'odată, când ai avea timp:

Poate un artist, un literat bunăoară, să se coboare în arena luptelor politice — fără nici un neajuns pentru seninătatea lui, pentru mândria lui, pentru arta lui?

Intreb asta, fără a mă gândi să pun vre-odată în balanță ceeace dă, cu ceeace culege un literat, când se bagă în politică.

El își duce acolo sinceritatea lui, iluziile lui, inima lui curată și deplin în-

*) Publicată în „Universul“

crezătoare în cinstea tovarășilor de luptă; el se dă tot, — și, dacă, la urma urmei, va eși învins și acoperit de răni, cum se întâmplă de obicei — asta nu-l va împiedica de a face din durerile lui o operă frumoasă, și de a continua de sub cort, poate cu mai mulți sorți de izbândă, în orice caz cu mai puțini sorți de înfrângere, o bătălie pentru care, în câmp descoperit, n'avea nici platoșa nici armele cerute...

Ceeace aș dori însă — când ai avea vreme să-mi răspunzi — ar fi să-mi spui dacă și întrucât atmosfera, în care trebuie să trăască un gladiator politic, ar putea să convină plămânilor unui artist, deprinși să respire aerul curat al înălțimilor.

Frate Caragiale, noi putem spune lucrurile pe numele lor. Și chiar când n'avem dreptate în ceeace spunem — dar, prin cinstea, prin căldura sincerității, pe care o punem până și'n greșelile noastre, eu cred că suntem mai aproape de sufletul tinerimii, și că de multe ori, din umbra în care trăim, noi putem s'o călăuzim, și o călăuzim, în adevăr, mai mult chiar și decât povățuitorii și dascălii ei direcți.

Dacă ești și tu încredințat de lucrul acesta, vrei să stăm nițel de vorbă a-

supra — cum să-i zic — asupra rostului, pe care l-am avea noi, literații, în vremea asta mai ales, așa de tulbure, așa de acră și fără nici o credință — fără nici o credință? Ce zici?...

O caldă strângere de mână dela vechiul tău

Vlahuță

*

Frate Vlahuță,

În vremea asta așa de tulbure, de acră și lipsită de orice credință, rostul literaturilor ar fi, cred eu, s'o limpezească, s'o îndulcească și să-i inspire un pic de credință.

Să-mi dai voe să las la o parte, „seninătatea și mândria poetului“; de acelea trebuie să-i pese lui, nu mie; pe mine mă interesează numai arta lui. Asemenea, tot cu voia ta, am să las la o parte și „sinceritatea, iluziile, inima curată și deplin încrezătoare“, cari caracterizează pe un tânăr agiamiu, fie și poet, iar nu pe un spirit superior, pe un poet matur; și să mă ocup de întrebarea fundamentală: Pierde un poet, ca poet, amestecându-se în luptele politice?

Voiu răspunde mai jos la aceasta... De-

ocamdată trebuie să-ți denunț o slăbiciune a mea, afară de cele multe pe cari mi le erți de atâta vreme, ca bun prieten... De nimica nu mi-a fost frică în viața mea ca de pierderea memoriei. De câte ori mă închin seara la culcare, între altele, rog pe Dumnezeu să-mi ia și viața când o fi să-mi ia memoria. De-aceea, după ce sting lumânarea și închid ochii, nu adorm până nu mă supun la un examen: Să-mi amintesc cât mai repede și mai exact niște locuri, niște împrejurări și niște nume cu cari m'am întâlnit cândva în viață — și m'am întâlnit cu destule, și bune și rele. Ce nu-mi prea place, dela o vreme, e că despre cele mai depărtate examenul e mult mai ușor decât despre cele mai apropiate.

Așa, primind alaltăeri frumoasa și interesanta-ți scrisoare, mi-a ajutat Dumnezeu să trec un examen foarte mulțumitor. Imediat ce am citit-o m'am gândit: Tot despre întrebarea pe care mi-o pune Vlahuță, eu știu sigur că am citit undeva ceva; era foarte important, căci mi-a rămas până acum în minte... Nu încapе îndoială — am citit; dar *unde* și *ce* anume? Era vorba tot de „poezie și politică“... Unde?... Unde?...

Am început să intru la grije, mai cu

seamă că era un lucru de demult detot... S'a dus memoria, și dacă m'o fi ascultat Dumnezeu, s'a dus și viața!...

Dar nu voi eu încă să mor, nu pot — am un contract cu „Universul“, și, afară de asta, îmi trebuie răgaz, să răspund lui Vlahuță... Fie-ți milă, Doamne, de robul tău!...

Cu nespusă emoție m'am dat jos din culcuș și m'am dus drept la un raft, de unde am scos o carte veche... Acolo era!... Slavă Domnului!... Vezi numa:

„...Să ne ferim de a susține, cu literaturii contemporani, că politica e poezia, sau că politica este un câmp priincios deschis poezilor. Englezul Thomson a scris o excelentă poemă asupra anotimpilor; în schimb, poema lui despre libertate e lipsită de orice valoare; asta, nu fiindcă i-a lipsit poetului poezia, ci fiindcă subiectul era lipsit de poezie.

„De îndată ce poetul vrea să exercite o influență politică, trebuie să se dea unui partid; și de îndată ce face asta, e pierdut ca poet: Își poate lua ziua bună dela independența sa, dela sinceritatea vederilor sale; să-și tragă numai decăt până peste urechi căciula neroziei și oarbeii uri.

„Ca om și cetățean, poetul firește are să-și iubească patria, dar patria acțiunii lui și a facultăților lui poetice va fi situată în bun, nobil și frumos, și acestea nu sunt apanagiul nici a unei provincii, nici a unui Stat în particular; de oriunde le găsește, poetul le ia și le prefăce în opere. În asta, el seamănă cu vulturul care plutește sus cu privirea liberă; puțin îi pasă dacă iepurele asupra căruia vrea să s'abată aleargă în Prusia sau în Saxonia.

„Și ce înseamnă vorbele acestea: *A-și iubi patria?*... *A lucra ca patriot?*... Dacă un poet și-a închinat viața la combaterea prejudecăților funeste, la gonirea opiniiilor strâmte, la luminarea spiritului națiunii sale, la curățirea gustului ei, inspirându-i sentimentele și ideile cele nobile, — ce să facă mai mult? Cum să fie mai patriot?

„...puțin îmi pasă de ce se scrie pe socoteala mea. Cu toate acestea, câte ceva tot îmi ajunge la urechi, și știu că toată munca mea, cu toate oboselile mele, este neînsemnată pentru ochii unor persoane, și asta numai și numai că nu m'am plecat a mă amesteca în luptele partidelor politice. Ca să le plac oamenilor aceloră, aș fi trebuit să devin membru al vre-unui

club de Jacobini, să predic omorul și vărsarea de sânge... Dar să nu mai vorbim despre acest neplăcut subiect, ca să nu-mi perd rațiunea, combătând ceeace e nerațional.

„Dacă nu luăm seama bine, omul politic va absorbi pe poet... A trăi în mijlocul frecărilor și excitărilor zilnice, asta este incompatibil cu natura delicată a unui poet... S'ar isprăvi cu cântările lui...”

Așa e ca sunt frumoase aceste cuvinte, și că aveam tot dreptul să nu le fi uitat? Și totuș... cu tot respectul ce-l datorăm lui Goethe și cu toată dragostea ce-ți datoresc ție, să mă erți a fi de altă părere... Ia, să vedem...

Pentru ce adică să se depărteze un artist, un poet, până într'atâta de patimile cari mișcă lumea și vremea lui?... Pentru ce să stea departe numai ca simplu spectator olimpiu la frământarea societății lui?... Pentru ce, ca un zeu, care privește cu dispreț la muritori, să nu se coboare a lua parte la necazurile lor de toate zilele?... Doar, poate, numai spre a păstra potrivita distanță care-i trebuie pentru a se bucura de totalitatea spectacolului, pentru a putea prinde absolut obiectiv înțelesul statornic al vecinicei mi-

șcări, — ca un aparat de fotografie instantanee, ce trebuie potrivit la focarul exact al lentilei!...

Dar chiar să presupunem că e justificată această nepăsare a poetului, față cu amănuntele „meschine și triviale“ ale vremii și lumii lui, ia, să vedem: Pe toți poeții i-a putut împuțina, ca poeți, amestecul lor în luptele politice?

Eu cred că nu; ba, din potrivă; căci putem găsi exemple din care se arată clar că sbuciumul luptelor politice a ajutat mult pe unii poeți, ca poeți. Că le-o fi fost asta spre fericirea lor particulară, nu am să întreb; de asta, încă odată, lor să le pese; mie nu-mi pasă deloc... Aducând în lupta politică numai pornirea temperamentului lor dârz, oarba sinceritate a patimii, firește că nu puteau birui pe un teren unde judecata limpede și socoteala rece trebuesc să biruească; ia, să vedem însă, cât au folosit ca poeți tocmai din cauza neliniștii și nefericirii lor...

Desgustul, scrișneala acestor „biruiți“ au fost izvorul atâtor minunate opere... Indignarea, a zis unul, face versul, și... proza, adaug eu.

Din desgustul și scrișneala aceea pentru ticăloșiile vremii lui, în cari s'a fost

tăvălit, a eșit evocarea strălucită a trecutului spre luminarea viitorului.

Dante a fost un pasionat nebun de politică... răsvrătitor; amestecat în oribilele răboaie ale anarhiei italiene; bătut; fugar din cetatea lui prin munți și câmpii; gonit din „ingrata“ lui patrie, pe care ajunge s'o blesteme; oploșit de pomană la vrăjmașii ei! („Ai să vezi numa ce acră ți-e pânea altuia, și ce greu e să sui și să cobori scările lui!“); mort și îngropat în pământul.... „altuia“!

Ei, și? dac'a pătimit atâtea tăvălin-du-se în mocirla vremii și lumii lui, l-a împedicat asta să lase ce a lăsat în urmă-i? Ba, din potrivă. Fără atâtea necazuri, tăvăleală și îndârjeală, nu lăsa ce-a lăsat spre gloria patriei lui și spre onoarea omenirii.

Am pus, ca să păstrez respectul porțiilor în fața lui Goethe, pe Dante, pe partizanul florentin, proorocul unității Italiei... Pe altcineva am să-l pun în fața ta.

Afară de amărăciunile pe cari i le-au adus lui personal amestecul și tăvălirea în luptele politice, ce pagubă a avut el, ca poet, din frământarea lui de partizan? Eu cred, nici una; ba, zău, înclin mult a crede că dacă nu gusta până la drojdii

acele amărăciuni, n'ar fi avut, — în (cum zici tu foarte nemerit) „vremea asta așa de tulbure, așa de acră și fără nici o credință“ — viziunea aceea care se numește „Apus de Soare“, și care e tot un fel de proorocie, ca și a anarhistului florentin — împlinească-se cât mai de grabă! doar or vedea-o aievea, când noi vom visa-o, dormind somnul de veci, măcar nepoții, dacă nu copiii noștri!

Sunt, frate Vlahuță, ca totdeauna al tău vechiu,

Caragiale

PS. Nu crede cumva, după cele de mai sus, că aș fi partizantul artei cu tendință. Nu! să ferească Dumnezeu! Am rămas, cum mă știi, partizantul neînduplecat al tendinței cu artă...

Vale.

II

Frate Vlahuță,

Tu crezi că voi, literații și artiștii, „prin cinstea, prin căldura sincerității, pe care le puneți până și în greșelile voastre, sunteți mai aproape de sufletul tinerimii, și că, de multe ori, din umbra în care trăiți, voi o puteți călăuzi, ș'o călăuziți în adevăr, mai mult chiar decât povățuitorii și dascălii ei direcți“.

Imi pare rău că nu pot crede ca tine; nu pot zice că așa este, fiindcă din nenorocire, nu e așa, deși așa ar trebui să fie. Știu și eu că tinerimea care, pe băncile Universităților, se prepară astăzi a fi mâine classă dirigentă a nației, ar trebui să-și cultive nu numai inteligența prin înaltele științe, ci și caracterul și sentimentele — ceeace pe românește se spune cu un singur cuvânt: Omenia—prin cultivarea frumoaselor litere ș'a artelor no-

bile... Dela cele dintâi ar învăța să înțeleagă și să deslege problemele vieții publice, la care vor fi chemați mâine; iar dela cele din urmă ar învăța „să-și consacre existența la combaterea prejudecăților funeste, la îndepărtarea opiniilor strâmte, la luminarea spiritului nației, la curățirea gustului ei, inspirându-i frumoase sentimente și idei nobile“.

Da! așa ar trebui să fie, știu și eu. Dar, ia vezi, așa e?

Nu literații, nici artiștii, pot avea la noi vre-o influență asupra tinerimii, ci cu totul altcineva.

Acel altcineva stăpânește astăzi exclusiv sufletul acestei tinerimi, și nu „prin cinstea și prin căldura sincerității, pe cari voi le puneți până și în greșelile voastre“, ci prin exaltarea prejudecăților funeste, prin coborîrea gustului, prin avilirea minții, inspirându-i cu metodă rece idei strâmte și josnice sentimente.

Nu! nu voi, literații și artiștii, vă puteți bucura de a fi exercitat vre-o influență asupra tinerimii din vremea noastră; nu. De asta se poate bucura cu prisos altă seamă de oameni.

Mult o să mai meargă așa?... Să sperăm că nu. În orice caz, la vârsta mea,

nu mai pot spera să văd și eu fericita prefacere.

Fii sănătos și vesel! Al tău vechiu

Caragiale

P. S. Am uitat a-ți spune că vă rămâne artiștilor și literaților o bucurie, și nu minimă; inspirați de sigur mult interes tineretului feminin. Femeile tinere din classa noastră mijlocie (acelea se înțelege, cari au gustat din roadele învățaturii) au de câțva timp o pronunțată dragoste pentru cultura intelectuală românească...

Dar, iubitul meu prieten, îmi pare rău să-ți spun, asta iar nu cred să țină mult: Cum sboară de vertiginos progresul modern, mâine-poimâine, și femeile vor fi cucerit drepturile politice; atunci, firește, n'or să mai aibă nici ele vreme de iubit inutilitățile.

Vale.

Frate Caragiale,

N'am să mă împedic de amănunte — orice gânduri ar vrea să iasă de sub ele. Că eu am zis: *Noi* literații, iar tu răspunzându-mi, zici „*voi* literații“ — asta

n'are la urma urmei, nici o însemnătate. Când vreau să stau de vorbă c'un om, nu caut pricină vorbelor lui, ci-i urmăresc, răbdător și cu luare aminte, gândul cel de temei — ș'a acestuia îi răspund.

„Tu crezi că voi literații“... Da, eu cred că noi literații suntem mai aproape de sufletul tinerimii — o, mult mai aproape! — decât „acel altcineva“ care „stăpânește astăzi exclusiv sufletul acestei tinerimi“ — zici tu — „prin exaltarea prejudecăților funeste, prin coborîrea gustului, prin avilirea minții, inspirându-i cu metodă rece idei strimte și josnice sentimente“. Mai întâi, îți mărturisesc în toată sinceritatea eu pe „acel altcineva“ nu-l văd. Cineva așa de puternic și așa de „cu metodă rece“ voitor de rău și făcător de rău Neamului nostru? Dar ce tinerime ar fi aceea care și-ar lăsa sufletul pe mâna unui asemenea... sol al pieirii!

Că sunt, printre politicienii noștri, luptători cari, fără să-și dea seamă de marele păcat pe care-l fac, se lăcomesc să înroleze în tabăra lor — citește: Să înhame la furgoanele opoziției lor — pentru scopuri de acelea cari nu scuză mijloacele, cât mai multă, mai nevinovată și mai gălăgioasă tinerime — asta, cu sigu-

ranță, *da!* În toate țările și'n toate vremile, oamenii... practici au considerat ca un premiu al experienței și al priceperii lor puterea celor cari nu știu încă ce să facă și cum să umble cu ea.

Că sunt, apoi, și în tinerimea noastră, impacienți, gata să strige după orice corăbier care pleacă: „Ia-mă și pe mine!“, fără să se întrebe, o clipă măcar, unde-i va duce corabia, destul numai să-i ducă,—asta iarăș da.

Eu, însă, afară de studentul care organizează baluri și reprezentații teatrale pentru anumite... „scopuri filantropice“, afară de sclivisitul îndrăzneț și gălăgios care poartă la gât un ac de cravată cu portretul unui darnic șef de culoare, și care strigă la „Dacia“ și în Piața Teatrului; „Jos trădătorii dela guvern!“... mai văd un tânăr,—acesta nu-i poate așa de rumen la față, nici așa de chipeș nici așa de bine îmbrăcat, e un băiat sfiicios care nu prea înțelege viața din ziua de azi,—se duce, cu o regularitate bătrânească, la Universitate, la bibliotecă, la conferințele gratuite, și, pe când jovialul său coleg, cu glas răgușit de entuziasm, debitează un vechiu și pururea nou toast la un banchet politic—el, în odăița lui strimță ca o celulă de închi-

soare, citește... „Momente“ de Caragiale. Acolo vede un furnicar de oameni, cari, deși în luptă unii cu alții, se aleg din vălmășag și se lămuresc în toate ale lor, întocmai ca micile vietăți privite prin lupă; singurătatea i se animează, — păreții odăiții lui se dau la o parte, el însuși se simte luat în torentul acela de vieți, le înțelege ca și cum le-ar trăi aevea. Târziu, după ce s'a plimbat prin orașele de provincie pline de pitoresc, ș'a stat până la sfârșit martor la palpitanțele certuri politice dintre Iordăchel Gudurău și Raul Grégorashco, după ce s'a amestecat și el în „revoluția“ dela Ploești ș'a fost și el cetățean al acelei biete republici, care „s'a născut în dimineața zilei de 8 August 1870“ și „a fost zugrumată în aceeași zi pe la ceasurile patru“, după ce-a petrecut cu atâtea feluri de oameni, în atâtea locuri și'n atâtea vremi, vesel de câte-a văzut ș'a auzit, supra-încărcat de impresii, stinge lumânarea și se culcă.

„Dară ochiu 'nchis afară, înlăuntru se deșteaptă...“ — în sufletul lui — brazdă proaspătă de primăvară — încep să germineze gândurile tale. El vede minciuna și deșărtăciunea, de ridiculă solemnitate, a spoelii noastre de civilizație, vede lăco-

mia și zorul cu cari ne înghesuim să înfulicăm la masa încărcată de bucate, — de colaci și lumânări ce par a înfățișa pomana acestui Neam fără noroc, — vede pe bărbosul student îmbătrânit în lupte politice, pe trepădușul mincinos, pe gazetarul sec și tot așa de moftangiu ca și politicianul care-l năimește, vede pregătirea tristă a zilei de mâine în alintăturile domnului Goe, care nu-i întru nimic mai puțin desgustător decât corcolitul Bubi-că, — vede fanfaronada ignoranței care vrea să treacă drept seriozitate, a necinstei care vrea să treacă drept istețime, ș'a cinismului care vrea să treacă drept independență — în sfârșit vede viața așa cum e, cu părțile ei de minciună și de adevăr, de ridicul și de sfâșietor, și-și zice, în acel fund de conștiință în care darul tău de-a spune pare că a trezit o conștiință nouă: „Vreau să trăesc o altă viață și vreau să fiu un altfel de om decât aceia, de cari cu atâta dreptate își râde Caragiale!...” Iși zice, și se scutură cu oroare la gândul c'ar putea fi și el cutare secătură din cutare categorie de oameni pecetluiți în eternele tale „Momente“. Eu îl văd pe acest tânăr tăcut, care trece examene strălucite, fără să s'anunțe prin gazete, și gândește gânduri frumoase, fără

să le trâmbițeze prin reviste, îl văd urzind în odăița lui săracă, zile mai bune, porniri mai cinstite — o viață mai așezată Neamului acestuia.

Și nu știu dacă tu, în loc de a fi scriitorul pe care toți îl admirăm, ai fi fost ministru de culte, ș'ai fi dat o bursă în străinătate acestui băiat silitor, nu știu zău, dacă ai fi făcut cu asta, și cu alte asemenea generozități ministeriale, un bine așa de mare, lui și nouă tuturor, ca acela pe care ni l-ai făcut cu scrierile tale, și despre cari cu drept cuvânt se poate spune că „e partea cea mai bună, care nu se va mai lua dela noi“.

Subt valurile zbuciumate ale Oceanului, pe care nici o putere nu-l stăpânește, popoare de mici vietăți nevăzute de ochiul omului, zidesc încet un munte uriaș pe largi temelii înfipte în fundul stâncos al genunei; mii de generații rămân inmormântate în clădirea la care au lucrat, pe care au crescut-o, ș'au întărit-o cu fărâmița lor de viață, și altele izvorăsc mereu, și în mii de ani, clipă de clipă legând, și trudă de trudă, ajung să scoată de-asupra talazurilor, ele, șubrede făpturi de-o zi, rodul neperitor al solidarității lor — o lume nouă în fața soarelui: Insulele Madrepore.

Așa, din insondabilele adâncimi ale vieții lui, își zidește un popor în taină, cu puterile-i nevăzute, insula de granit a unității lui etnice. De-desubtul vijeliilor, al vuetului și frământărilor de patimi cari ne desbină, se pregătește încet, în tăcere, opera cea mare și trainică a ființei Neamului nostru, — opera întreagă și puternică, încheată din munca cea neștiută a tuturor, și care singură va rămânea în lumină și va vorbi veacurilor, ce nu ne vor mai găsi, despre trecerea și rostul nostru pe pământ.

Cu bine, dragul meu prieten.

Vlahuță

III

Frate Caragiale,

Și mai întâi să curățim bine terenul, ca să ne putem mișca în toată libertatea.

„Pentru ce adică să se depărteze un artist, un poet, până într'atâta de patimile cari mișcă lumea și vremea lui? Pentru ce să stea departe, numai ca spectator olimpiu, la frământările societății lui? „... Intrebi tu. Și eu răspund: Nu, să nu stea departe, ci numai *de-o parte* — de-o parte, ca să vadă bine și să poată gândi bine, — două lucruri indispensabile unui literat, și pe cari, în înghesuiala și vâl-mășagul luptei, cât îi lumea nu le mai poate avea.

Departe și indiferent, *nu*, Doamne ferește! Mai întâi că asta nici nu-i cu puțință, ș'apoi... nici n'ar fi bine. — Seminți din floarea care înflorește într'un pahar cu apă se pot scutura pe pământ, dar nu mai încolțesc. Așa se întâmplă și cu gân-

durile poetului care a pierdut atingerea cu viața cea mare și plină de frământări a Neamului lui.

Dar, ca să-mi mărginesc întrebarea, să presupunem că Eminescu ar trăi încă printre noi — ar fi acum în toată puterea producerii lui artistice — ș'ar veni la tine ș'ar zice:

„Frate Caragiale, sunt într'o mare încurcătură; mă aflu, cum se zice, la o cotitură a vieții... Vezi ce politică se face la noi, și vezi ce soiuri de oameni ridică la suprafață toată forfoteala asta de pa-timi și de șiretlicuri. Până mai deunăzi stam de-oparte și mă uitam cu desgust; dar, încetul cu încetul, desgustul s'a prefăcut în durere... într'o durere ce par'că nu mai încapă în versuri, încât încep să mă întreb, dacă nu e o *datorie* să intru în luptă: Să mă înscriu în club — în partid — la ăștia, firește, unde gazetărim noi de atâta amar de vreme, că tot ei îmi par mai de treabă și mai cu omenie; să vorbesc la „Dacia“, să merg prin țară pe la întruniri, să-mi pun candidatura la alegeri, — în sfârșit, să mă zbat, să lupt sub un steag... Ce zici?... Stau așa, par'că m'aș arunca... și par'că mi-e frică să mă hotărăsc...”

Și tu, care ai avea, nu îndoială, ci a-

proape siguranță că Eminescu, intrând în politică va ajunge el, de-ajuns, și mare și puternic, și tot ce-i va pofti inima — dar, de scris, nu va mai scrie, și în nici un caz nu va mai fi poetul pe care-l admirî — tu, care ai ști asta de mai înainte, spune ce l-ai povățui?

Cu bine,

Vlahuță

*

Frate Vlahuță,

Mai întâi, eu nu cred că Eminescu, dacă ar mai trăi, „intrând în lupta politică și ajungând mare și puternic“, n'ar mai scrie, și ar înceta să fie poetul pe care-l admirăm. Ba, eartă-mă, cred tocmai contrariul.

De ce să ne amăgim cu un optimism exagerat? Trăim într'o societate unde încă îi trebuie cuiva, fără nume de familie ori fără avere, de două ori minte ca să nu treacă de prost; într'o vreme când, fără avere sau nume de familie, i se poate tăgădui talentului nu numai viitorul, ci și trecutul.

Astfel, sunt convins că succesul politic i-ar folosi mult bietului literat, admirat până ieri numai de un cerc strâmt de intimi; i-ar ridica de pe cap presiunea

nimicniciei lui sociale, înălțându-l, dela umila lui josnică treaptă, în vaza lumii. Aceasta i-ar da omului încredere în sine și, prin urmare, demnitate, și l-ar ajuta să-și ridice glasul în fața concetățenilor, să devie un poet și mai admirabil, admirat și dincolo de marginile strimtolui cerc de intimi... Intr'un cuvânt, talentul literar i-ar fi consacrat de succesul politic, și n'ar mai avea nevoie să aștepte o moarte nenorocită pentru a deveni popular.

Dar să zicem chiar că așa avea îndoiala pe care mi-o presupui tu, „aproape siguranță că poetul, aruncându-se în vultoarea politică, n'ar mai scrie“. Ei! și?...

Politica este ca și însurătoarea... Când i-a abătut unui om și și vine a-ți spune: „M'am hotărât să mă însor; ce povață-mi dai?“ — nu mai sta la gânduri. Una singură are să ți-o primească; dă-i-o și te mântue: „Foarte bine faci să te strângi de pe drumuri!... Să-ți fie într'un ceas bun, cu ajutorul lui Dumnezeu!“

Așa și cu politica...

Să presupunem că Eminescu (pe care, de-altminteri, îl știm ce pasionat fanatic era de politică) ar trăi și ar veni să-mi spună așa hotărât cum zici tu:

„Până mai deunăzi stam de-oparte și

mă uitam cu desgust; dar, încetul cu încetul, desgustul s'a prefăcut în durere, într'o durere ce par'că nu mai încape în versuri, încât încep să mă întreb dacă nu e o *datorie* să intru în luptă..."

Ce aş putea să-i spun?... să-l povăţuesc a-şi înghiţi durerea şi a nu încerca uşurarea ce-i pare omului (ca şi mie) că şi-a găsit-o? Cum, adică? De hatârul meu, pentru a-mi da versuri care să mă amuze pe mine când am vreme de pierdut să renunţe el la irezistibila-i pornire sufletească, la îndemnul strigător al conştiinţei sale revoltate?... Să-i zic: „Nu! tu eşti artist; tu eşti menit să rabzi durerea şi să nu cauţi uşurarea ei! Tu eşti poet! Dacă te laşi pornirii tale de cetăţean, n'ai să ne mai scrii versuri, şi atunci, noi ce ne facem fără versurile tale? Cu ce ne mai petrecem noi mâine, şi cu ce-şi mai petrec poimâine moştenitorii noştri? Nu! tu să nu te-amesteci în politică; tu să stai de-oparte!“.

Ar avea omul atunci tot dreptul să-mi răspundă:

„Bine, domnule, înţeleg până la o vreme să fie talentul meu, de care nu eu sunt vinovat, o defavoare pentru mine; dar să fie şi o osândă până la moarte, nu crezi şi d-ta că asta ar fi prea-prea?..."

Eu v'am făcut, bune rele, destule versuri, și, știți bine, vi le-am făcut de dăruială... Dacă vă mai trebuesc, faceți-vi-le singuri și mie dați-mi pace... Ce, nu cumva sunt născut robul necesităților dv. de lux, după toane?... Să stau de-oparte, ai? Să stau adică jos în gunoiu, să mă robesc la umbră pentru dv. și pentru prăsila dv., ca istrionul grec patricienilor romani?"

Spune, mă rog, dacă n'ar avea toată dreptatea să mă mustre așa, când eu l-aș povățui să stea *de-oparte*, cum zici tu, ceeace e mai rău decât *departe*, cum am zis eu; încai stând „departe de înghe-suiala și de învălmășagul luptei“, nu ești expus să te calce nimeni în picioare de-geaba, nici bravii dând înainte, nici lașii dând înapoi; dar de-oparte numai?... De! par'că amândoi știm destul de bine ce se poate întâmpla — destule cărămizi rătăcite ajung... de-oparte. De luptă, dacă nu te interesează motivele și rezultatele ei, poți sta departe cu „seninătate olimpiacă“; de-oparte însă, nu sta ca un naiv curios, când expus la primejdii, când acoperit de dispreț.

În țara și vremea noastră, — de ce să tăgăduim? — numai două lucruri sunt cu temei serioase ca activitate valabilă: Materială, agricultura; intelectuală, poli-

tica. Afară de aceste două, (nu vorbim firește de carierele de Stat, scoase afară atât din necesitatea muncii productive cât și din luptele politice), tot ce se face e decor mai mult ori mai puțin inutil, mai eftin sau mai costisitor; și pentru întreținerea decorului, agricultura dă paralele și politica le distribue... Și doar literatura și arta n'or fi având pretenția să fie la noi niște decoruri indispensabile pentru luxul vieții noastre moderne.

De-aceea, în genere, într'o altă activitate decât agricultura, sau specula capitalului necesar acesteia, sau schimbul produselor ei cu marfa europeană trebuincioasă producătorilor, un om cât de harnic, cu destulă socoteală, va munci o viață fără mult folos; iar un om cu mai puțină bătae de cap, și cu puțină chibzuială, la plug sau la tarabă se va înavuți...

În genere, un om de mare valoare în orice activitate intelectuală, alta decât politica, va rămânea toată viața neluat în seamă; iar un tinerel, fără prea mult merit, trepădând stăruitor în politică, încet-încet va ajunge să fie la cele mai înalte situațiuni și onoruri...

Cât despre literați anume... să mai pomenim?... Versurile unui mare poet vor fi după moartea lui recitate de către

micii dorobanți din clasele primare în ediție purgată; iar principiile și mendecele unui mititel mare-bărbat de Stat, purgate nepurgate, vor fi apărute și impuse cât va trăi el de dorobanții cei mari din cazarmă.

Și cum ar putea fi altfel într'o țară chemată de eri de-alaltăeri la luminile europene, și care încă aproape exclusiv trăiește din plugărie, în cea mai mare parte primitivă?

Astfel dacă bietul Eminescu ar trăi și, abătându-i să nu mai stea nici de departe, nici de-o parte, ar veni să-mi ceară o povață cum ți 'nchipui tu, eată ce i-aș spune din toată inima fără un moment de ezitare:

Foarte cumințe te-ai gândit, amice! Bine că te-ai convins, în fine, la vârsta matură, de inutilitatea socială a literaturii! Vrei să faci ceva mai serios și mai demn de un bărbat pentru patria ta; te felicit... Intră în luptă cu toată ardoarea, cu toată încordarea de care ești capabil!... Lumea este imperiul posibilului... Prin urmare, mergi, fără a te opri să numeri asperitățile și necurățeniile drumului! nu-ți suscita, pentru rele comune vremii trecătoare, scrupuluri de eternă morală! Nu aluneca să compari realul posibil cu

idealul etic! Nu uita că o generație este un derivat istoric, care a moștenit păcate și va lăsa păcate de moștenire! Nu despera de îndreptarea relelor materiale și de cucerirea unei stări mai bune de omenie și de dreptate! Nu te uita înlături, ci tot înainte, cu ochii țintă la drapel, mergi fără șovăire cu aceia cari-ți par mai vrednici să ajute progresului patriei!...

Și dacă... dacă-ți mai rămâne timp de pierdut, mai poți scrie și versuri ori proză, cu condiție însă ca un moment să nu te distragă, dela ocupațiile serioase și utile patriei, acele jucării copilărești, acel sport de lux, bun să absoarbă exclusiv doar pe un tânăr fecior de bani-gata, care ține să treacă drept fenix în cercul familiei și al musafirilor.

Când, afară în lume, la lumină, sună trâmbițe de băătălie, să stai să faci în umbra odăiței tale jocuri de „paciență”—asta e treabă de babă surdă, nu de bărbat în putere... Mergi de-ți fă „datoria”, precum foarte potrivit zici.

Dacă vei lupta serios, vei ajunge poate odată să impui societății unele din judecățile tale, cari ție îți par cinstit folosite de ei. Și, după ce, ca orice binefăcător semenilor tăi, vei fi trăit bine și consi-

derat, te vor îngropa pe cheltuiala Statului, cu alaiu frumos, cu perne de catifea încărcate cu decorații; te vor opri la Academie, la Universitate și Senat, la Mitropolie și Cameră, ca să-ți citească discursuri, pe cari tu, din carul tău gemând de coroane și panglici cu dedicațiuni cordiale, să le asculți cu impasibilă mândrie, de oarece ți se cuvin pentru o viață întreagă închinată interesului și binelui public... Și lume după lume, din fundul mahalalelor, gătită o să-ți iasă în cale și să zică: „Bravo! halal de înmormântare! Dumnezeu să-l erte!“

Pleacă îndată și intră în vârtoarea luptei! căci dacă mai stai de-oparte, „cu perdelele lăsate la masa ta de brad“, după ce vei fi trăit prost, ai să mori și mai prost, nenorocitul! Or să te îngroape cu talerul, ca pe cerșetoarele paralitice din mahala; și altă mângâiere nu-ți va mai rămânea decât că, peste două-treizeci de ani, cine știe cine o să te ia sub epitropie, să-ți facă prefețe, interpretări, comentări și busturi, ție, făcându-și, lui, carieră!

Astea i le-aș spune lui... Iar ție, eată ce-ți spun... Inchipuie-ți-l pe Eminescu trăind, vărît în activitatea politică și având norocul să dea peste el răscoalele

din 1907 — căci astfel de evenimente mari sunt un mic noroc pentru un om politic; ia închipuie-ți-l pe autorul „Doinei“, al „Satirei a treia“ și al discursului „proletarului din scunda tavernă“ (din zeama cărora se hrănește azi atâta lume politică lacomă de succes)... Ce carieră!... ai?

Al tău vechiu,

Caragiale

IV

Frate Vlahuță,

Inchipuire pentru închipuire și întrebare pentru întrebare...

Ia închipuie-ți că, acum treizeci-și-șapte de ani, având mintea și experiența cele ai astăzi, te-ai fi pomenit cu un tânăr, nu tocmai prost băiat, dar agiamiu, — de aceia cari n'au ajuns a ști că, dacă-i vorba de vrăbii, apoi gardul și frigarea nu sunt acelaș lucru, — și ți-ar fi zis tânărul așa:

„Stimate domnule, am împlinit douăzeci de ani. Sunt copil de părinți sărmani și fără nume. Am rămas, după moartea lui tată-meu, singurul sprijin al mamei și al sori-mi. Am învățat atâta școală câtă, la limită, mi-ar fi de ajuns să mă pot apuca de învățătura dreptului — să mă fac avocat și să mă introduc, încet-încet, în afaceri și în politică...

„Am o educație nu tocmai îngrijită, fiindcă părinții mei n’au avut mijloace să-mi dea una aleasă; dar am puțin bun simț și, cum poți constata și d-ta, mă exprim, fără vre-un fel original de gândire, destul de limpede și de comod. Pe lângă asta, sunt, slavă Domnului! sănătos și voinic; duc bine la tăvăleală; dovedă, că pot fi, în acelaș timp, și sufler, și copist la teatru, și corector într’o tipografie mare la două ziare, și dau lecții la niște copii; așa că pot, cu una cu alta, câștiga destul cu ce să ne susținem eu și familia, până să termin studiul dreptului.

„Pe de altă parte însă, să-ți mărturisesc drept, stimate domnule, eu, încă de mic, din clasele primare, am mare tragere de inimă pentru altă carieră — pentru... literatură; și, dacă voiu fi avut noroc să fiu înzestrat cu câtuș de puțin talent, mi-aș da osteneala să covârșesc, prin muncă și răbdare de meșteșugar cinstit, lipsa de înzestrare... Mi s’a spus că n’am să câștig mai nimic cu asta; dar e o meserie pe care simt că aș îmbrățișa-o cu mare dragoste.

„Mama și soră-mea îmi sunt devotate, și niciodată, nu le-ar trece prin minte

să cântărească bucata de pâine ce le-o pot da; nu s'ar plânge să viețuească totdeauna în sărăcie, numa să mă știe pe mine cu sufletul mulțumit... Ba chiar, am luat sama, mamei par'că-i face plăcere apucăturile mele de bucher.

„De aceea, am venit la d-ta, stimată domnule, să te rog a-mi da o povață: Ce să fac? Pe ce cale să apuc?... Să mă dau încotro mă îndeamnă interesul real, la advocatură și la politică, unde cred că n'aș rămânea mult mai pre jos de atâția alții? Sau să mă duc încotro mă târăște pornirea sufletească, la cariera literelor?”

Ei, spune-mi drept, frate Vlahuță, ce povață i-ai fi dat băiatului — având tu, repet, pe atunci mintea și experiența ce le ai astăzi, și, adaog, prevăzând pe atunci clar ceeace știi că s'a întâmplat pe urmă cu el?

Pune-ți mâna pe inimă și nu-i răspunde repede băiatului agiamiu de atunci numai așa... cu o simplă mângâiere tardivă pentru acela care, astăzi, de ar fi avut noroc să capete la vreme povața cea cuminte, ar fi însemnat, poate, ceva în patria lui, și care, fiindcă a urmat prostește îndemnul nerod al unei închi-

puite vocațiuni, nu a putut însemna nici pentru el, necum pentru alții, nimic.

Fii sănătos și vesel!

Al tău, vechiu,

Caragiale

Frate Caragiale,

Trebue să recunoști că m'ai pus la o grea încercare. Firește c'am să-ți răspund; fără nici o șovăire am să-ți răspund. Dar în întrebarea ta este o bună parte de adevăr personal, de tragedie trăită, *consumată*, înlăuntrul căreia mă doare să intru, mă doare și mă sfiesc. Deci, ca în pragul unui altar, am să mă opresc în locul unde *trebuie* să mă opresc — și Dumnezeu e mare și atotștiutor — gândul meu, cuvântul credinței mele va fi auzit și de-acolo.

Acestea am ținut, pentru ușurarea sufletului meu, să le spun dela început.

Ș'acum... vino, tinere de douăzeci de ani, să stăm amândoi de vorbă. Eu am trecut demult pe unde treci tu azi, și chiar și pe acolo pe unde-ți trimeți doar gândurile-cercetașe. Să ai toată încrederea în sfatul pe care am să ți-l dau. M'am uitat bine, departe, în lungul celor două drumuri, la răspântia cărora te afli. Pe

unul în caltea, pe acel spre care te trage inima mai mult, l-am văzut ca și când l-aș fi străbătut cu tine de-albinele. L-am văzut, și te-am văzut. Ce de viață cuprinzi uneori cu gândul în fulgerarea unei clipe! Nu-i așternută cu flori calea asta, și Dumnezeu știe unde ai să ești la urma urmei. Nu-i așternută cu flori. O, nu! Și urcă mereu. Olimp? Calvar?... În sfârșit ai să urci mereu la deal. Și mereu pe jos.

Te văd, câtva timp, rătăcind cu actorii prin orașelele de provincie, împărtaşind „en bon camarade“ iluziile și decepțiile lor, puind inimă, căldură, o viață nouă în vechile cuvinte ale altora, pe cari le arunci viforos din cușca ta de „sufler“, în așteptarea ceasului când însuși sufletul tău va trebui să se ridice și să ceară cuvântul. Cuvântul *lui!*... A, clocotul acela de gânduri, neliniștea aceea a sufletului proaspăt care-a primit *porunca* să vorbească, frigurile acelea de foc, în care simți că stă să se rupă din tine, din viața ta de nimic, un lucru divin, ceva care trebuie să fie etern — cum ai să treci prin toate astea, și cât ai să suferi!... *Câte*-ai să suferi! Ai să-ți blestemi ceasul în care te-ai născut, și'n vâlvorile durerii tale fecunde ai să ai momente de dispe-

rare aproape de nebunie. Și totuș, ne'nfricoșat, ai să strigi ș'ai să te bați înaintea, crainic al adevărului, ostaș al dreptății. Ai să fii batjocorit și lovit pentru marea ta iubire de oameni; călări or să treacă peste tine; ș'or să te amestece cu pulberea drumului toți nevolnicii, toți netrebnicii la cari te uitai cu dispreț, și nici se cădea să te uiți altfel, — și te vei ridica amețit, sângele-ți va curge prin toate rănila, — prin inima ta mai ales, rana cea mai dureroasă, vor curge toate iluziile tinereții tale — și tu vei lupta înainte, orbește te vei arunca în valma pieirii, până când brațe străine te vor smulge dintre ai tăi și, ducându-te departe, vor căuta să-ți dea un adăpost ș'o mângâiere, pe cari nu le vei fi putut afla pe pământul țării tale. Adăpost — vorbă să fie. Când viforul e în tine, unde mai poate fi limanul? Doar bârfirile „amicilor“ îți vor veni mai de departe.

Aceasta va fi viața ta pe drumul cel foarte greu, dar și foarte frumos al... să zicem al *Poeziei*. — Cum vei muri, și ce va face posteritatea cu tine, astea sunt lucruri cari nu prea te tulbură pentru moment.

Acum să vedem sortii *celuilalt* drum. Licențiat, în drept, băiat inteligent,

muncitor și cu simț practic, vei fi câțiva ani ucenicul unui avocat mare, vei învăța dela el câteva secrete de barou și foarte multe abilități politice, îți vei po-trivi un zimbet afabil pentru clienți, al-tul ironic pentru adversari, — simpatic și nițel șiret, vei străbate ușor, te vei însura c'o fată de arendaș bogat, căruia *cineva* îi va fi șoptit c'ai s'ajungi ministru, și'n mult mai puțină vreme de cum îți închi-puiai vei fi un personaj însemnat, șef de culoare, membru în Parlament și în consilii de administrație pe la câteva societăți mari de exploatare... dătător de slujbe, învârtitor de afaceri diverse. In sfârșit vei fi și tu *Cineva*. Vei avea prote-jați, clientelă mare, și „partizani devo-tați“ cari te vor primi la gară cu mu-zică, discursuri și buchete, de câte ori te vei întoarce din vre-o călătorie. Vei minți cu seninătate, vei avea parale multe și vei dori mereu să ai și mai multe, vei avea casă mare, nevastă luxoasă, copii sclivisiți și cai de cursă, și vei fi pururea preocupat, — îți vei râde, ca de niște ne-rozii, de cele mai curate visuri ale copi-lării tale, nu vei crede în nimic, și vei face multe și mari nedreptăți, cu voe și fără voe. Vei ajunge și ministru — ca să se împlinească scriptura — ș'acelea

nu vor fi zilele cele mai frumoase ale „biruinții tale“. De vorbă cu propria ta conștiință n'ai să prea stai, că nici vremea nu ți-ar îngădui și nici n'ai avea de auzit așa lucruri de seamă. Ce poate să mai spue conștiința unui om „important?“ Dar vei trăi bine. În înțelesul de staul și de tarabă al cuvântului vei trăi foarte bine. Vei avea și puțină glorie, de-aceea de care dau bucurosi gazetele politice, când li se dă și lor motive. Și pentru că faptele bune și cinstite „crează dificultăți partidului“ și-ți ridică prea mulți vrăjmași în cale — te vei feri de ele, ca un om cuminte și cu mult tact ce ești, ce te vor face și împrejurările să fii. Ai să fii puțin jenat la început de unele stângăcii ale tinereții, de unele stupide năvăliri de sânge în obraz, de câte-o vorbă de dojană pe care ți-ar mai arunca-o în treacăt conștiința, nedată încă la brazdă. Dar ai să sfârșești repede prin a fi stăpân pe caii tăi și sigur de tine... „Chiria deșteaptă pe căraș“. Numai să ia seama cărașul, să nu încerce prea mult.

Acesta-i drumul cel mai scurt care duce la izbânzi și la bucurii pe cari niciodată n'are să ți le dea literatura. Intr'un fel sau altul, oricine poate umbla pe drumul

acesta, și, ceeace e mai de gândit, e că *oricine poate ajunge*. Chiar și un om de treabă, când o avea un stomah mai bunișor.

Acum, tinere însemnat cu semnul de foc al celor aleși, fericit privitor al atâtor lucruri frumoase pe cari noi nu le vedem, tu ți-ai deschisă, de-aici din răscruce, toată priveliștea celor două căi. Și ești liber să-ți alegi. Dar dacă vrei să m'ascuți pe mine, du-te fără să eziți, du-te, — cu pălăria pe ceafă, cum se zice — pe drumul cel dintâi.

Da, tinere, pe drumul strașnic al zilelor fără pâine ș'al nopților fără odihnă, pe drumul acela îngrozitor care se încrucișează cu al morții și cu al nebuniei la fiecare pas — pe acela trebuie să pășească trimisul căruia Dumnezeu i-a încredințat o taină pentru noi. Acela e drumul tău. Și dacă vre-o ispită te-ar face să-l părăsești, să știi că ești pierdut. Sol trădător, nu uita că'n adâncul destinelor omenеști este o putere misterioasă care se răsbună...

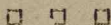
Eată, frate Caragiale, ce povață aș fi dat eu, din toată inima și cu adevărată dragoste de părinte, tânărului aceluia. Iar dacă, după treizeci și șapte de ani de mândră și cinstită ascultare a sfintei lui

chemări, pe care i-o presimțiam de pe atunci, ar veni la mine, gemând, acoperit de răni, și mi-ar spune: „Ce păcat că n'am avut noroc să capăt la vreme *povața cea cuminte!*... Unde-aș fi eu acum, dacă...” i-aș răspunde: „Vorbești cu necaz. Tu știi bine că acolo unde ești, se cheamă **sus**, și că, dacă ți s'ar propune ș'ar fi posibil să te schimbi cu vre-unul dintre oamenii însemnați pe cari-i cunoști în țara ta, nu te-ai schimba decât doar cu marele Caragiale, care, te pot asigura, nu e deloc mai fericit decât tine”.

Așa i-aș răspunde.

Cu aceeaș iubire de frate,

Vlahuță

(Urmarea acestei corespondențe — în volumul „Abu-Hasan” de I. L. Caragiale).

CUPRINSUL

	Pag.
1. Dreptate	5
2. Un joc primejdios	
3. Cremene	51
4. Trudiți.	58
5. Ale lumii	70
6. Două scrisori	79
7. Din alte vremi	88
8. Este o dreptate	98
9. Povestea pupezei	104
10. Scrisoare	111
11. Eminescu în politică	118
12. Dar din dar...	127
13. Te-ai amețit	132
14. „Cumințenia pământului“	138
15. Apa morților	144
16. Visuri	151
17. Deslegare...	
18. Chindia	
19. Impăcare	
20. Proptele	
21. În noaptea Învierii	184
22. Cioara și porcul.	191
23. Din caetul unui plugar	200
24. „Societatea Scriitorilor“ (o casă de editură)	206
25. Politică și Literatură (corespondență) . .	212

IN EDITURA „FLACĂRA“

AU APĂRUT PÂNĂ ACUM :

<i>M. Sadoveanu</i> .	Un instigator	Lei 1.25
<i>D. Anghel</i> . .	Oglinda fermecată	» 1.50
<i>St. O. Iosif</i> . .	Cântece	» 2.—
<i>Eug. Lovinescu</i> .	Scenete și fantazii	» 1.25
<i>Pompiliu Eliade</i> .	Maeterlink	» 1.—
<i>I. Chiru-Nanov</i> .	Peste Dorna	» 1.50
<i>Natalia Negru</i> .	Mărturisiri	» 2.—
<i>Almanachul S. S. R.</i> (Anul I)		» 1.50
» » » »	(Anul II)	» 1.25
<i>Victor Eftimiu</i> .	Cocoșul Negru	» 2.50
<i>E. Lovinescu</i> . .	Aripa Morții	» 1.80
<i>Al. Cazaban</i> . .	Intre Femeie și Pisică	» 1.50
<i>N. N. Beldiceanu</i>	Chilia Dragostei	» 1.50
<i>G. Diamandy</i> . .	Chemarea Codrului	» 1.50
<i>P. Locusteanu</i> și		
<i>Iser</i>	50 Figuri Contimporane	» 2.50
<i>M. Theodorian-Carada</i> :	Medalii și Plachete	» 1.50
<i>General Al. Candiano-Popescu</i> .	Războiul Neatârării (luarea redutei Grivița)	» 3.—
<i>H. G. Lecca</i> . .	Dincolo	» 1.—
<i>A. de Herz</i> . . .	Bunicul	» 2.—
<i>P. Locusteanu</i> .	Suntem Nebuni	» 1.50
<i>Caton Theodorian</i>	Povestea unei odăi	» 2.—
<i>Octavian Goga</i> .	Domnul Notar ed. I, II și III	» 1.85
<i>A. Vlahuță</i> . . .	Dreptate	» 2.—
<i>Victor Eftimiu</i> .	Akim	» 1.25
<i>Al. T. Stamatiad</i> :	Ciclul morții	» 152
